

MITROPOLIA BANATULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI
TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI
ȘI A EPISCOPIEI ARADULUI

1-2

ANUL XIII

1963

C U P R I N S U L

	Pag.
REDACTIA: Infrățire, unitate, pace	3
P R O B L E M E L E V R E M I I	
Pr. Prof. Dr. M. ȘESAN: Stăruința continuă pentru pace	6
S T U D I I	
Pr. Dr. ATH. NEGOIȚA: Biblia în cadrul istoriei Orientului Apropiat (I)	11
Pr. Prof. Dr. I. G. COMAN: Creștinism și păgânism egiptean în prima jumătate a sec. V.	30
V. MOLIN: Legături cultural-religioase între Banatul timișan și cel al Olteniei în secolul al XVIII-lea	55
Prof. Dr. I. PETREUȚA: Botezul eterodocșilor	63
I N D R U M A R I O M I L E T I C E	
Prof. P. BOGDAN: Convingerea	77
Pr. I. B. GHITA: Păcatul egoismului	79
C O M E M O R A R I	
Pr. Prof. Dr. M. ȘESAN: Problema cirilometodiană	83
CRONICA BISERICIASCA INTERNA ȘI EXTERNA	

REDACTIA: Vizita unei delegații a Consiliului ecumenic al Bisericilor în România; Sanctitatea Sa Alexei Patriarhul Moscovei și al întregii Rusii decorat cu ordinul „Drapelul Roșu al muncii”; O delegație de ecumeniști a vizitat Biserica Ortodoxă Rusă; Săptămîna de rugăciune pentru unitatea creștină; Greaua situație a clerului ortodox din Grecia; „Idealul catolic al unității, obstacol în calea reunirii creștinilor”; Modificări în canonul Mizei catolice; Arhiepiscopul Makarios despre unitatea Bisericilor; Comemorarea primei Biblii în poloneză; O nouă traducere a Pentateucului; Patriarhul copt Kiril al VI-lea avertizează asupra primejdiei războiului nuclear; Discuții și hotărîri în Biserica anglicană; Fel original de a realiza unirea Bisericilor; Biserica în amintirea evreilor victime ale na-

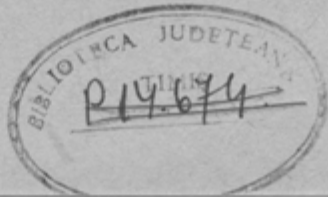
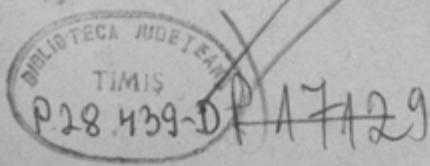
Infrățire, unitate, pace!

Biserica creștină este, pe lângă depozitarea unor valori spirituale apreciabile și purtătoarea unei moșteniri grele lăsată de un lung trecut de vrajbă și dezbinare. Acest fapt pe care nu-l va putea justifica nimic și niciodată a tulburat sufletele, a schimbat înțelesul înaltei propovăduiri a dragostei față de semen și a împușinat trăirea în duhul ei. El a lăsat în cartea vremilor amintiri ce prilejuiesc judecăți aspre, dar îndreptățite.

Realitate istorică ce a adus atâtea prejudicii credinței, n-a putut fi stăvilită de silințele acelor care au înțeles-o în consecințele ei și care n-au încetat niciodată să-și ridice glasul în numele adevăratului crez. Ca o năzuință neîntrerupt dovedită, a fost reluată în spiritul unei înțelegeri mai largi la care s-au adăugat și învățămintele imbiate de trecut și înțelegerea față de cerințele vremii.

Ca niciodată în trecut, creștinii de azi căutind să înlăture prăpăstiile săpate dealungul veacurilor, sub impulsul popoarelor care-și întind răfește minile, depun strădanii sfinte întru apropierea unuia de altul. Mișcarea creștină pentru pace de la Praga, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, consfăturile și conciliile din ultima vreme reprezintă — chiar și dacă numai în parte — suflul nou care străbate cu putere de la un capăt la altul al creștinătății.

Mai mult ca oricând, s-a înțeles că nu pot exista deosebiri care să motiveze amânarea împăcării și că este cel puțin anacronică neincadrarea Bisericii în rosturile ei firești și alături de eforturile întregii omeniri, depuse pentru căutarea posibilităților de apropiere și

colaborare, singurele în măsură să-i asigure tihna și prosperitatea, la realizarea cărora o Biserică unificată poate contribui cu mult folos.

De fapt, în sinul Bisericii creștine, necesitatea înfrățirii prin înlăturarea deosebirilor a devenit azi o preocupare a tuturor și se oglindește sub plinătatea formelor în viața de fiecare zi, apreciindu-se corect rezultatele înfăptuirii ei pentru credință, pentru credincioși și pentru nobilele cauze ale umanității.

Nu s-a negat niciodată că dezbinările și vrajba sînt potrivnice învățăturii Mîntuitorului care este temelia unică și de neclintit a tuturor Bisericilor. Dar s-a vorbit numai dogmatic, că unul fiind trupul Domnului Hristos, una și nedespărțită trebuie să fie și Biserica întemeiată de El.

În adevăr, esența credinței: Cuvîntul, Sfintele Tai-ne și scopul final sînt comune. Nimic deci nu poate justifica întîrzierea apropierii... Tradiția și ceea ce îi este propriu fiecărei Biserici formează numai un particularism dobîndit în timp și în împrejurări deosebite la fel ca graiurile în cadrul unei limbi în care se integrează îmbogățind-o și mărindu-i posibilitățile de exprimare.

În lumina acestui singur adevăr, fărămițarea apare ca o contradicție a principiilor călăuzitoare vestite de creștinism. Și se ridică puternic, chemarea evanghelică la dragoste, la unirea ce trebuie să biruie considerente ce nu-i pot aparține credinței adevărate, să îndrepte trecutul de vrăjmășii, să-l uite. În numele înfrățirii, unitatea în cadrul creștinătății trebuie să devină realitate nu problemă a viitorului sau inepuizabil subiect de discuții. Căci dragostea și slujirea binelui sînt porunci și lăsamînt divin pentru toate Bisericile creștine. Totdeauna actuale, ele se cer împlinite și trăite de cei care le mărturisesc.

Dragostea creștină are un singur înțeles și Apostolul neamurilor a proslăvit-o în frumuseți de gîndire și simțăminte. Acest sens nu se poate răstălmăci: Spiritul lui rămîne cel dintîi sfetnic și numai conlucrarea

în el poate realiza dorința de atâtea veacuri a bunilor credincioși care n-au găsit și nu vor putea găsi niciodată cauzele despărțirii și a zăbovei în înfăptuirea reînchegării, ele situându-se undeva departe de hotarele credinței.

Tăria și valoarea creștinismului nu stăruie în trecutul în care strălucirile se amestecă prea adesea cu umbra, ci în plinirea într-un neprerupt prezent a chemării ce are față de Dumnezeu și de oameni. Și aceasta devine faptă numai prin nedesmințita afirmare a învățăturii ei și prin înfrățitele eforturi comune ale Bisericilor așa împreunate.

Pe plan restrîns, un început de îmbucurătoare realizări practice, adeverește temeinicia acestei împletiri de gânduri, vrieri și trebuinți și vădește posibilitățile marilor înfăptuiri. Avînd ca îndemn dragostea creștină, diferitele Biserici din Patria noastră au uitat faptele trecutului. Credincioșii lor se apropie tot mai mult, se dezbracă de haina mohorîtă a prejudecăților și prefac în realități ceea ce veacurile socoteau cu neputință de împlinit.

Dînd viață credinței prin întruparea înfrățirii în dragostea supraconfesională, creștină, se împlinește de la sine unificarea Bisericii lui Hristos, una și nesfîrticată de sărăcia sufletească. Și uniți în numele aceleiași Domn, în învățătura singurei Credințe și părtași ai unicului Botez; trăitori ai aceleiași iubiri creștine, vom putea contribui la împăcarea și apropierea oamenilor, la înlăturarea pentru totdeauna a războiului, la colaborare și progres.

REDACTIA

STĂRUIŢA CONTINUĂ PENTRU PACE

de Pr. Prof. Dr. MILAN ŢESAN

În cadrul Mişcării creştine pentru pace de la Praga au luat fiinţă, în ultimul timp, mai multe filiale regionale, precum în Germania democratică, în Olanda, în Japonia şi Elveţia, şi altele, ca în Italia, Franţa şi Africa sînt în stare de organizare.

Deci pentru a da Mişcării de la Praga şi o semnificaţie mai largă, de aceea şedinţa Comitetului executiv al Mişcării şi-a ținut şedinţa de lucru din decembrie 1962 în cadrul regionalei olandeze, la Driebergen lângă Utrecht, în zilele de 4 pînă la 7 decembrie. Organizatorii localnici ai şedinţei au fost conducătorii regionalei olandeze şi anume prof. Al. Rascher, prof. Hans de Graaf şi secretara Hebe Kohlbrugge, vechi şi încercaţi luptători pentru pace şi contra colonialismului.

Membrii Comitetului executiv, împreună cu secretariatul internaţional, s-au întrunit în stabilimentul „Kerk en wereld” — Biserica şi lumea — din Driebergen, în ziua de 4 decembrie, fiind această şedinţă prima întrunire a comitetului executiv al Mişcării pe pămînt occidental. În cuvîntul inaugural, preşedintele Mişcării, prof. J. Hromadka a subliniat rolul teologiei păcii şi a contribuţiei ei la înlăturarea încordării mondiale politice; a evocat faptul cum calmul Uniunii Sovietice a rezolvat pozitiv „criza cubană”, aşa că oricine se poate convinge că Uniunea Sovietică este adevăratul bastion de neînfrînt al păcii în lume. Apoi secretarul general al Mişcării, J. Ondra, a schiţat planul de activitate al Mişcării pe anul 1963, cu şedinţe ale secretariatului şi ale comitetului executiv şi consultativ, pentru a pregăti a doua întrunire mondială creştină pentru pace din anul 1964. Spre acelaşi scop era îndreptat şi referatul teologic al prof. W. Schmauch, precum şi propunerile pentru activizarea plenară a celor 11 comisii speciale care în cursul anului 1963 îşi vor ţine şedinţele de constituire şi de repartizare a temelor. Iar pentru a lărgi şi mai bine activitatea Mişcării, membrii ei vor participa la şedinţele organizate de Consiliul ecumenist al Bisericilor de la Geneva, în Canada şi în alte localităţi; apoi la conferinţa tineretului panafrican de la Nairobi, la conferinţa de la Cairo şi la cea din Etiopia, pentru a acţiona astfel spre organizarea regionalei africane a Mişcării de la Praga, care se află în

centrul atenției Mișcării. Cu această ocazie s-a luat la cunoștință, că la o întrunire a pastorilor olandezi la Utrecht, din 30 noiembrie, secretarul general al Consiliului ecumenist al Bisericilor de la Geneva, olandezul Visser't a declarat că în România „a simțit un adevărat duh ecumenist”. De fapt, broșurile publicate de Patriarhia Română în trei limbi; „Biserica Ortodoxă Română” vorbesc îndeajuns despre aceasta ca mărturie pe deplin convingătoare.

A urmat apoi discuția în jurul comunicatului asupra celor discutate, constatându-se că precum „criza cubană” a putut fi lămurită prin inițierea tratativelor, așa pe viitor orice problemă internațională politică, războiul rece și alte dificultăți chiar de ordin confesional, pot fi lămurite pe aceiași cale pașnică a tratativelor. Despre toate acestea au fost lămuiriți ziaristii de la variate periodice laice, calvine și catolice, la conferința de presă din ziua de 7 decembrie.

Comunicatul cuprinde următorul bilanț al activității Mișcării, semnalat de Comitetul executiv:

„Fundamentală este în cadrul Mișcării creștine pentru pace documentația teologică; de aceea numai o continuă autocritică teologică poate feri de interpretări nepotrivite în toate problemele discutate, mai ales că azi toate bisericile se află în fața acelorași probleme mondiale. Deci chiar în probleme politice, care sînt supuse direct deciziilor Mișcării, este de datoria creștinilor să se asculte reciproc și să se lămurească în ceea ce îi îndepărtează. Numai astfel se va putea crea o atmosferă prielnică pentru înțelegere, mai ales că conferințele diplomatice singure nu sînt în stare să rezolve toate problemele omului modern.

În privință politică, momentul de criză pare să se limiteze la Orientul îndepărtat. Cît timp va dura izolarea R. P. Chineze de O.N.U., atîta timp nu se poate nădăjdui într-o îmbunătățire evidentă a situației mondiale, chiar dacă toate problemele europene s-ar putea rezolva. Problema dezarmării și a încetării experiențelor cu arme nucleare se mai află încă nerezolvată în fața noastră și deci ne cere alte străduințe continue.

Comitetul executiv s-a ocupat și cu problema cubană, în care chestiune conducerea Mișcării a trimis la 24 octombrie o declarație către președintele J. Kennedy, cu rugămintea să nu declanșeze din pricina ei o catastrofă mondială. Alte discuții vii s-au ocupat cu analizarea situației politice precum și a problemei germane cu constatarea că se poate ajunge și chiar la surprinzătoare unitate de vedere între creștinii din est și vest în probleme mondiale periculoase. Era limpede pentru toți că mult înveninează războiul rece relațiile dintre oameni și că foarte necesară este slujirea de înfrățire concretă a Bisericilor pe care o oferă Mișcarea de la Praga. De aceea, în-

treaga creștinătate trebuie să fie mai activă în această privință, căci s-a constatat cu bucurie că în criza recentă atâtea variate voci ecumeniste, precum și ale Mișcării de la Praga, au chemat în același fel la aceleași tratative spre rezolvarea pașnică a problemelor în litigiu.

În privința conflictului de la granița indo-chineză, conducerea Mișcării a trimis, la 19 noiembrie, telegrame către ambele guverne cu rugămintea ca să înceteze ostilitățile și să reia tratativele.

Cu deosebit interes au fost urmărite ședințele conciliului de la Vatican și s-a nutrit nădejdea că acest concil va aduce o contribuție concretă la întărirea conștiinței ecumeniste a creștinătății spre îmbunătățirea tensiunii internaționale.

De la începutul existenței sale, Mișcarea creștină pentru pace s-a străduit contra omorului atomic; de aceea sprijinirea propunerii pentru încetarea tuturor experiențelor cu arme nucleare, inclusiv și a celor de sub pământ, de la 1 ianuarie 1963, este numai o confirmare a acestor străduințe.

Comitetul executiv și-a exprimat și nădejdea că Comisia O.N.U. care discută la Geneva despre dezarmare, fiind sprijinită de opinia mondială pentru realizarea dezarmării generale și totale sub un control sever internațional, va ajunge la rezultate concrete. Se constată că numărul acelor care sînt convinși că înarmarea nu ajută nimănui crește mereu și că nu mai este altă cale de luat decît cea a unui tratat despre această dezarmare generală și totală, că în locul pericolului unui război omenirea să realizeze o conviețuire pașnică între popoare.

S-a constatat că interesul pentru activitatea Mișcării de la Praga sporește mereu în variate țări și că numărul comitetelor regionale și al conferințelor regionale este în creștere. S-a discutat amănunțit despre datoria Mișcării de a acționa și în Africa; cu satisfacție s-a stabilit că dorința de colaborare cu Mișcarea creștină a Bisericilor din est și vest a crescut și că bugetul s-a putut stabili la dublul situației din anul trecut.

Membrii Comitetului executiv au salutat cu mulțumire numărul prim al Buletinului, care va fi organul oficial al Mișcării, spre a informa opinia mondială despre scopurile și lucrările Mișcării. El stă deschis pentru o largă și internațională discuție, care să sprijine consensul creștin în răspunderea comună pentru lumea actuală și în slujba înfrățirii.

După încheierea ședinței Comitetului executiv, au urmat două ședințe ale Comitetelor regionale ale Mișcării din Olanda și Belgia, cu tema: „Pace și libertate”. Participanții la aceste conferințe regionale au fost întru totul mulțumiți de întreaga desfășurare a întrunirilor. Apoi membrii Comitetului executiv au vizitat variate comunități creștine din Olanda,

Belgia și Franța, unde au predicat, au ținut conferințe și seminarii și au dat informații despre viața propriilor biserici de acasă; au susținut discuții cu variate personalități și s-au bucurat de o deosebită înțelegere, iar la ședința inaugurală au participat președintele sinodei generale a Bisericii reformate olandeze Dr. Van der Hooff, Arhiepiscopul Bisericii vechi-catolice Dr. Rinkel și unii directori ai instituției „Kerk en wereld” din Driebergen. Cu această ocazie dl Hooff a oferit membrilor Mișcării exemplare din publicația olandeză despre: „Combaterea armelor nucleare”.

În ziua de 8 decembrie a urmat ședința a doua a Regionalei olandeze a Mișcării de la Praga, condusă de prof. Ras-ker, participând peste așteptări 160 de membri, încît ședințele au trebuit să fie organizate în două săli. Au vorbit din partea Mișcării I. P. S. Arhiepiscopul Nicodim din Moscova la tema „Pace și libertate”, subliniind faptul că prin dragoste se ajunge la prietenie, prin prietenie la libertate și prin libertate în expresia creștină, cu înlăturarea mistificărilor tendențioase, la adevărata pace încît, fiecare creștin trebuie neconținut să lupte pentru dreptate, libertate și pace în lume. Apoi, pastorul G. Bassarak de la Berlin: „Despre problema păcii ca temă teologică în Vechiul și Noul Testament”, prof. R. Ullmann din Anglia despre „Scopurile Mișcării de la Praga”, prof. J. Smolik de la Praga despre „Activitatea regională a Mișcării de la Praga” și secretarul general J. Ondra despre „Istoricul Mișcării de la Praga”. Expunerile au fost ascultate cu deosebită atenție și discuțiile au fost rodnice. La încheiere prof. M. Șesan a rostit o scurtă meditație, precizînd că „Dumnezeu este lumina și cine face rău acela urăște lumina și nu vine la lumină” (Ioan 3, 20); de aceea de cînd creștinii au devenit lumină, al cărei roade sînt orice bunătate, dreptate și adevăr (Efes. 5, 8—10), ei trebuie să caute desăvîrșirea, mîngîierea reciprocă, unirea în cuget și trăirea în pace (2 Cor. 13, 11). Deoarece ortodocșii știu că o răutate săvîrșită și față de un necredincios este totdeauna păcat înaintea lui Dumnezeu și ca atare și pedepsită (1 Ioan 3, 15), de aceea ei caută să umble după cuvîntul Sf. Evangheliei spre a cîștiga și pe frațele care a greșit, mai ales că „Dumnezeu nu vrea moartea păcătosului, ci ca să se îndrepte și să fie viu”. Deci, precum unui slujitor al Domnului nu i se cade să se certe, ci să fie blînd față de toți; destoinic să dea învățătură cu răbdare la necazuri (2 Timot. 2, 24), de aceea toți creștinii trebuie să se străduiască spre aceleași relații creștinești, pentru ca împreună să se roage către Domnul pentru pacea lumii, înțelegerea reciprocă și bunăvoința între oameni, căci „împărăția lui Dumnezeu nu este mîncare și nici băutură, ci dreptate și pace și bucurie în Duhul Sfînt” (Rom. 14, 27).

Duminică, 9 decembrie 1962, I. P. S. Mitropolitul Nifon din Liban—Antiohia, I. P. S. Arhiepiscopul Vasile Krivoshein din Bruxelles, I. P. S. Arhiepiscopul Nicodim din Moscova, arhiman. Dionisie Lukin din Rotterdam, prof. M. Şesan şi vicării „Etosul nou politic”, unde preşedintele J. Hromadka a ţinut referatul principal despre „Etosul păcii de la Mişcarea creştină” şi prof. M. Şesan a oferit unele exemplificări din viaţa Bisericii ortodoxe în genere şi a Bisericii ortodoxe române în special. În seara aceleiaşi zile prof. Şesan şi vicarul ceh J. Novak au susţinut un colocviu cu studenţii de la centrul universitar Utrecht, vorbind despre „etosul ortodox”. Despre acelaşi subiect au susţinut un colocviu şi cu pastorii olandezi din Eindhoven, apoi un seminar cu studenţii anului III de teologie de la Universitatea din Leiden, apoi, la 12 decembrie un seminar cu studenţii din „Consiliul central al tineretului reformat olandez” la Rotterdam şi tot acolo, a doua zi un colocviu cu studenţii de la centrul Y. M. C. A., lămurindu-i asupra Mişcării de la Praga, în problema păcii şi a vieţii Bisericii ortodoxe române, fiind de faţă reprezentanţi din Olanda, Belgia, Ohara, Etiopia, S.U.A., Senegal, India, Indonezia şi Anglia.

Se poate spune că şedinţa Comitetului executiv, a regionalei olandeze a Mişcării de la Praga şi convenirile cu studenţii olandezi s-au desfăşurat într-o atmosferă de reală încredere pentru satisfacerea nevoii după cunoştinţe şi contacte serioase, care să asigure relaţii trainice; de aceea broşurile despre „Biserica ortodoxă română” s-au bucurat de deosebită atenţie şi apreciere. Gazdele s-au străduit să creeze pretutindeni un climat prielnic pentru discuţii şi contacte rodnice, fiind cointerestate în numele zecilor de mii de pacifişti, să creeze Mişcării creştine pentru pace de la Praga cea mai potrivită primire şi activitate. Delegaţii ortodocşi au fost într-una solicitaţi să ia cuvântul, pentru că s-a constatat că religiozitatea lor, depusă şi în puterea rugăciunii, este mai ducătoare la scopul păcii între oameni, decât orice filozofie grea, schematică şi deci lipsită de căldura convingerii.

Sesiunea Mişcării creştine pentru pace din Olanda a fost dovada cea mai concretă despre puterea colaborării în problemele comune ale vieţii dintre Est şi Vest şi despre realitatea coexistenţei paşnice în lume, pentru împlinirea celei mai arzătoare dorinţe mondiale: dezarmarea şi încetarea experienţelor cu arme nucleare.

BIBLIA IN CADRUL ISTORIEI ORIENTULUI APROPIAT

de Pr. Dr. ATHANASIE NEGOIȚĂ

După doctrina noastră creștină, Dumnezeu s-a revelat omenirii prima dată prin Moise și a doua oară prin Mîntuitorul Christos. Prima revelație a fost restrînsă la un singur popor, dar a doua a fost îndreptată către toată lumea. Poporul către care Dumnezeu și-a îndreptat prima sa revelație a fost poporul ebru. Acesta face parte din rasa semită, care rasă a trăit în așa-numitul „Corn Fertil”¹⁾, aflător în ținutul pe care noi cei de azi obișnuim să-l numim Orientul Apropiat și Mijlociu. Cum era și natural, poporul ebru a moștenit și a trăit după calitățile și afinitățile rasei semite, deci a avut mari asemănări de vorbire, de gîndire, de comportare practică etc., cu celelalte popoare semite, cu care a viețuit laolaltă, și anume cu asirobabilonienii din părțile Tigrlui și Eufrațului, cu fenicienii și amoreii din părțile Siriei de azi, cu arabii și chiar cu etiopienii din Egiptul de sus.

În acest Orient Apropiat n-au trăit numai semii, ci și națiuni de rasă ariană și altă proveniență²⁾. În migrațiunile lor aceste popoare au ajuns în atingere cu cele semite și s-au influențat reciproc, împrumutînd multe elemente de viață socială, unele de la altele.

Se înțelege că poporul ebru n-a fost excepție de la această regulă și deci și el a fost influențat într-o măsură mai mare ori mai mică, întii de către popoarele semite, consîngene, apoi de alte rase cu care a venit în atingere.

De aceea, pentru a înțelege mai bine structura poporului ebru, care este poporul Bibliei, este absolut necesar³⁾ să

1) Așa numesc savanții moderni fișa de pămînt cuprinsă între Tigru și Eufrat, la răsărit, și între Nil, la apus, iar la miază noapte de Marea Mediterană și Marea Neagră. Privit pe hartă, într-adevăr, acest ținut are forma unui corn, ori a unei semilune, căci pustietatea deșertului din Peninsula Arabă nu contează.

2) Pe la finele secolului trecut și începutul celui prezent, a fost mare discuție între savanți pentru a stabili rasa din care făceau parte popoarele care au viețuit altădată în Orientul Apropiat, a hetitilor, a filistenilor, de exemplu.

3) Necesitatea studierii popoarelor care au viețuit în Orientul Apropiat antic, a ieșit la iveală în urma săpăturilor arheologice, ce au dat peste scrieri foarte asemănătoare cu cele ale bibliei. Așa de exemplu în Babilonia s-au găsit scrieri ce au multă apropiere de cosmologia biblică, iar în Egipt s-a găsit o culegere de proverbe de mare similitudine cu cele din Vechiul Testament,

studiem în rîndul prim și popoarele semite dintre care a ieșit el și în rîndul al doilea și popoarele nesemite, cu care a venit în contact.

Poporul ebru trăind pe pămînt, se înțelege că își are istoria lui paralelă cu cea a popoarelor din jurul lui, cu care are legătură aproape la orice pas. Poporul ebru, fiind poporul Bibliei, se înțelege că și aceasta din urmă, adică Biblia, se încadrează pe de-a întregul în istoria generală a omenirii și în special în istoria Orientului Apropiat și Mijlociu, în cuprinsul căruia a trăit poporul ebru, cum se știe.

De aceea, pentru ca cineva să înțeleagă cum se cuvine textul Sf. Scripturi, este absolut necesar să cunoască, cel puțin în linii generale, istoria acestui Orient Apropiat și Mijlociu, în mijlocul căruia a prins viață, a trăit și pînă la urmă s-a stîns poporul ebru, poporul Bibliei.

Pentru aceasta, în rîndurile de mai jos, vom face o schiță a istoriei Orientului Apropiat și Mijlociu, în care vom aminti și de cele cîteva date ce au atîngere cu evenimentele relatate de Biblie.

Din nefericire aceste date nu sînt prea numeroase, dar cum săpăturile arheologice sînt în plin avînt, avem speranța că descoperirile arheologice vor lumina tot mai mult cuprinsul textului Sf. Scripturi.

Din compararea textelor aflate în descoperirile arheologice, cu textele biblice, s-a văzut că între unele și altele există o mare asemănare, uneori pînă la identitate. Unii cercetători ai Orientului Apropiat antic s-au și grăbit să afirme că Biblia, în special Vechiul Testament, n-ar fi decît o copie a credințelor și obiceiurilor orientale. Dar studiile făcute cu tenacitate și mai ales cu imparțialitate au stabilit că între Biblie și Orient sînt multe asemănări, dar mai multe deosebiri, așa că în nici un caz nu poate fi vorba de o copie în sensul cunoscut al cuvîntului. Pe cît este de politeist Orientul, pe atît este de monoteistă Biblia; pe cît este de etică și umană Biblia, pe atît este de rapace și inuman Orientul. Nu intră în cadrul acestui articol să arătăm, detaliat, deosebiriile dintre Biblie și Orient. Cum am amintit, aici facem numai o scurtă schemă a istoriei Orientului Apropiat și Mijlociu în care se încadrează și istoria Bibliei.

Incepem cu istoria poporului celui mai apropiat de Biblie:

I. EGIPTUL

Acum mai bine de un secol, cunoștințele noastre despre Egipt se bazau pe scrierile lui Manetho⁴⁾, preot din perioada

4) Din nefericire, scrierea lui Manetho nu s-a păstrat în întregime ci numai părțile citate de marele scriitor Eusebiu. Cf. Helck W., *Untersuchungen zu Manetho und den ägyptischen Königlisten*, Berlin, 1956.

Ptolemeilor (cam 250 a. Chr.), care a scris în grecește. El împărțea pe regii egipteni în treizeci de dinastii, înaintea căroră el așeza un lung și important period predinastic.

Insemnările lui au fost confirmate de cercetările ultimului secol și de aceea pentru istoria Egiptului au fost acceptate următoarele clasificări:⁵⁾

1. Omul paleolitic	200000—20000 în Hr.
2. Omul neolitic	20000— 5000
3. Perioada predinastică	5000— 3500
4. Perioada arhaică a vechiului regat	3500— 2500
5. Prima perioadă intermediară (Dinastia 7—10)	2500— 2000
6. Regatul de mijl. (Dinastia 11—12)	2000— 1800
7. A II-a perioadă intermediară (Dinastia 13—17)	1800— 1600
8. Primul imperiu (Dinastia 18)	1600— 1400
9. Al II-lea imperiu (Dinastia 19—21)	1400— 1000
10. Libienii și etiopienii (Din. 22—25)	1000— 650
11. Restauratia (Dinastia 26)	650— 500
12. Perioada persană	500— 300
13. Ptolemeii	300— 100
14. Perioada romană	100— 600 d. Hr.
15. Arabii (Saracinii)	600— 1500
16. Turcii	1500— 1880
17. Englezii	1880— 1952
18. Egiptul independent	1952

Omul paleolitic⁶⁾

Valea Nilului n-a suportat marile schimbări pe care le-a îndurat Europa în timpul epocii de gheață. În Europa, perioada glaciara coincide cu sezoanele ploioase din Egipt, așa că platourile de pe cele 2 părți ale Nilului erau foarte fertile. În timpul acelei perioade omul primitiv vîna, îmbunătățindu-și armele și uneltele sale, care acum sînt găsite de arheologi la întîmplare, în deșertul nisipos.

5) Aceste clasificări sînt încă ipotetice, fiindcă încă nu posedăm toate datele pentru o cronologie sigură.

6) Cărți de consultat pentru perioada paleolitică: *Istoria Universală în zece volume*, Volumul I, București, Ed. Științifică, 1958; Leakey L. S. *Stone Age in Africa*, London, 1936; Breuil H. et Lantier R., *Les hommes de la pierre* diner A., *Egypt of Pharaohs*, Oxford, 1951; Aldred C., *The Egyptian*, London *ancienne*, Paris, 1951; Cărți mai recente cu privire la istoria Egiptului: Gar-1961; Montet P., *L'Egypte et la Bible*, Paris, 1959; Erman A. et Ranke E., *La civilisation égyptienne*, Paris, 1962; Drioton E., *L'Egypte pharaonique*, Paris, 1959; Posener G., și alții. *Dictionnaire de la civilisation égyptienne*, Paris, 1959; Frankfort H., *Ancient Egyptian Religion*, New-York, 1948.

Omul neolitic⁷⁾

Perioada neolitică trebuie să fi existat în Egipt, dar în practică nu cunoaştem nimic despre dînsa. Un sondaj, făcut în anul 1930 aproape de Cairo, a dat la iveală aşezări omenestii la o adîncime de 20 m. Cum depunerea de noroi a mijlocit, în timpul ultimilor 3000 de ani, cam 10 cm pe secol, înseamnă că perioada neolitică reprezintă o epocă de 20000 ani. Invenţiile omului neolitic în Egipt, ca şi în alte părţi, trebuie să fi conţinut olărie, domesticirea animalelor şi agricultura rudimentară.

Periodul predinastic 5000—3500 în. Hr.⁸⁾

În acest timp, practica înmormîntării rituale avea o fizionomie a epocii ce consta din folosirea aramei, căreia i s-a dat numele de epocă „predinastică”. Mormîntul consta dintr-o groapă puţin adîncă, tăiată în nisip sau în rocă. El se găseşte de-a lungul Nilului, ca şi la nord de Cairo, însă în deltă, cu toată probabilitatea, oamenii se înmormîntau încă în nisip.

Mormintele dezgropate conţin corpuri nemumificate, înconjurate de vase cu mîncare şi băutură şi cu tipicalele instrumente pentru oamenii morţi. Toate aceste morminte sînt uşor distinse prin prezenţa ghemuită în care era aşezat corpul, cu genunchii în sus şi cu coatele legate.

Olăria este într-o stare de tehnică avansată; ea este poleită cu roşu, la partea de sus neagră, sau ornamentată cu desene colorate. Uneltele-arme erau fasonate cu îndemînare. La început au fost făcute, primitiv, printr-o descojire rudimentară a arborilor şi apoi netezite frumos. Ascuşul trebuincios era obţinut printr-o cioplire la iuteală, iar în multe cazuri forma era încovoiată şi marginea zimţată cu dinţi aproape invizibili. Arma era completată cu un mîner din lemn, din ivoar, din os sau aur. Este aproape sigur că aurul şi argintul erau cunoscute în epoca predinastică şi cuprul intrase în uz în mod treptat.

În Egipt, în continuu, a fost găsit numai un singur limbaj, cu toată probabilitatea poporul predinastic vorbind aceeaşi limbă ca şi succesorii săi. Acest limbaj este ceva intermediar între limbajele semitice şi limbajele hamite (ca de

7) De consultat pentru perioada neolitică: Baumgartel E. J., *The Culture of the prehistoric Egypt*, London, 1947; Garrod D. A., *The Stone Age of Mont Carmel*, vol. I, Oxford, 1937. Se înţelege că *Istoria universală în zece volume* este valabilă pentru toate perioadele istoriei egiptene.

8) De consultat: *The Cambridge Ancient History*, Vol. I. Egypt und Babylonien to 1580 B. C., sec. Ed. Cambridge, 1928; Breasted J. H., *The Origins of Civilisation*, „Scientific Monthly”, 1919—1920; Morgaan J. de *Recherches sur les origines de l’Egypte*, 2 vol., 1896—1897; Petrie W., *Prehistoric Egypt*, London 1920; Sethe K., *Beiträge zur ältesten Aegyptens*, Leipzig, 1905; Meyer E., *Aegyptische Chronologie*, în: *Geschichte des Altertums*, 3. Aufl., Berlin, 1913.

exemplu limba berberă). De la acest fapt se poate deduce concluzia că nordul Africii a fost totdeauna mai în atingere cu Asia, decât cu sudul său.

Din scrierea predinastică nu s-a găsit nici un specimen, dar prin faptul că scrierea hieroglifică a primei dinastii egiptene se află într-un înalt grad de dezvoltare, lucrul acesta probează că arta trebuie să fi fost mai veche. Despre religiu-ne Egiptului predinastic cunoaștem puțin, însă se pare că ea atașa animalelor și păsărilor o oarecare valoare sacră. Fap-tul acesta se poate întrezări în numeroasele palete de ardezie pictate, ale căror motive nu sînt bine distinse.

Omul predinastic a avut oarecare cunoștințe astronomice și lui i se pune în socoteală invențiunea calendarului⁹⁾. În documentele de mai târziu, la diferite ocazii se întâmplă să ni se spună că într-un anumit an, steaua Sothis¹⁰⁾ a răsărit¹¹⁾ într-o anumită zi dintr-o lună oarecare. Cum egiptenii nu-mărau 365 zile într-un an, și cum lungimea revoluției com-plete a pămîntului cu privire la Sirius era deci aproape exact de 365,25 de ani, urmează că răsăritul I al lui Sirius coincide cu prima zi a anului din fiecare ciclu de 1460 ani. Este cu-noscut că aceasta s-a întîmplat în anul de la Chr. 139. În consecință, prealabilele răsărituri ale lui Sirius trebuie să se fi întîmplat în anii 1321 în. Hr.; 2781 în. Hr.; 4241 în. Hr., și în unul din acești ani (probabil ultimul) a fost instituit Ca-lendarul¹²⁾.

Perioada arhaică¹³⁾ și vechiul regat 3500—2500 în. Hr.

În tot timpul secolului 19, cercetările egiptene n-au izbu-tit să obțină vreo informație cu privire la primele trei di-nastii amintite de Manetho, din care cauză erau privite ca ceva mitic, fiindcă istoria egipteană devine clară de la a

9) În privința măsurării timpului, se pare că egiptenii au utilizat nu-mai calendarul solar, pe cînd, din contră, babilonienii au folosit numai pe cel lunar. De consultat: Mahler E., *Etudes sur le calendrier egyptien*, tr. fr. A. Moret, Paris, 1918; Sinaayski V., *Théorie de la chronologie ancienne*, Riga, 1931; Lersch B. M., *Einleitung in die Chronologie*, 2 Aufl. Fr. I. Breisgau, 1899; Waerden B. I. van der, *Tables for the Egyptian and Alexandrian Calendar*, în „Isis”, XLVII, 1956, p. 387—390; Denis—Boulet, *Le Calendrier*, Paris, 1959; Ginzei F. K., *Handbuch der mathemat. und technischen Chronologie*, Leipzig, 1906.

10) Steaua cîinelui, Sirius.

11) Pentru prima oară, înainte de răsăritul soarelui.

12) Gardiner A. H., *Mesore as first month of the Egyptian Year*, în „Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde”, 1907, p. 136 sq.; Nicklin T., *The Origin of the Egyptian Year*, în „Classical Review” 1900, p. 146 sq.

13) Breasted J. H., *Ancient Records of Egypt*. 3. ed. Vol. 5, Chicago, 1927. Bissing F. W., *Geschichte Aegyptens in Umriss*, Berlin, 1904; Budge G. A., *History of Egyptian People*, New-York, 1914; Wiedemann A., *Das alte Aegypten*, Heidelberg, 1920.

IV-a dinastie și chiar de la cea a piramidelor. Descoperirea, la începutul secolului al XX-lea, a mormintelor primei dinastii, în localitatea Abydos, a făcut evident caracterul ei istoric și acum a devenit clar că clasificarea lui Manetho nu a fost accidentală, ci marca un punct real în istoria egipteană. În epoca predinastică, orașele crescuseră, iar triburile se uniseră în două confederații, una în Egiptul de Jos (Delta), cu capitala la Heliopolis și alta în Egiptul de Sus, a cărei capitală e nesigură. Este încă discuție dacă aceste diviziuni reprezentau naționalități diferite, iar pe de altă parte cât de departe marcau ele influența Asiei și Libiei. În cele din urmă, regatul de sud ia hegemonia și cea mai mare parte a Egiptului era unită sub Menes, cel dintîi rege al primei dinastii, pe la 3500 a. Chr. Cu dinastia a III-a începe era piramidelor. Aceste construcții — cele mai indestructibile, dar în același timp și cele mai nefolositoare, pe care ambiția umană le-a născocit vreodată — erau intenționate să continue memoria individuală a faraonilor despoți¹⁴). Piramidele mai mici, ale dinastiilor V și VI, au fost construite ca să se picteze și sculpteze pe ele inscripțiile numite azi „Textele piramidelor”, care, ce-i drept, aruncă mai multă lumină asupra condițiilor sociale și religioase ale timpului și arată că, pe la finele vechiului regat, Egiptul a vărsat continuu o permanentă formă de civilizație, destinată să dureze trei mii de ani. Ca și succesorul său, statul de azi, Egiptul vechi s-a preocupat neconștient de progresele agriculturii, iar acestea îl constringeau să pună mare interes pentru aritmetică, pentru măsurători, pentru astronomie, cum și pentru problemele vieții terestre, ale morții și vieții de dincolo. În religie el a tolerat totdeauna și s-a simțit bine în diversitatea de păreri, astfel că politeismul a fost idealul său. Zeii egipteni pot fi împărțiți în patru grupuri: I. *păsări și animale*¹⁵), ca de exemplu Horus (șoimul) ori Thot (pasărea Ibis); II. *zeii naturali*, ca de exemplu Ra (soarele) ori Nun (haosul); III. *zeii umani sau semizeii*, de exemplu Isis și Osiris; IV. *zeii abstracți*, de exemplu Maat (justiția) ori Sia (cunoștința).

În alergarea sa după înțelegerea existenței umane, înainte și după moarte, egipteanul a pătruns adînc în ceea ce numim psihologie. Cele mai importante elemente ale ființei omenești erau socotite acele „*ka*” (rotund, „caracter fixat”), „*ankh*” („manifestare schimbătoare”) și „*ikh*” („glorioasă existență după moarte”). Alte elemente erau umbra, numele, destinul,

14, Mercer S. A. B., *The Pyramid Texts...*, vol. I—IV, New-York, 1952; Rouge E., de *Recherches sur les monuments des six premières dynasties*, Paris, 1896; Sethe K., *Die ältesten geschichtlichen Denkmäler über Aegypten*, în „*Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde*” 1897, p. 1 sq.

15) La origine, păsările și animalele erau semnul sau totemul tribului.

locul nașterii și educația. Pentru mult timp va rămâne semn de întrebare, ce înțelegea egipteanul exact prin aceste lucruri. Trebuie amintit că, societatea egipteană fiind divizată cam în trei clase și anume în gînditori, preoți și „omul de pe stradă”, textele funerare¹⁶⁾ ne procură numai vederile ultimelor două clase. Cu alte cuvinte, modul de gîndire originală, al timpurilor predinastice și arhaice, s-a pierdut.

În practica de toate zilele, speranța principală a egipteanului era că, prin farmece funerare și preservarea corpului, el poate să se unească cu Ra, zeul soare, în partea de est a cerului, sau cu Osiris, regele morții, în casa acestuia de sub pămînt.

Prima perioadă intermediară¹⁷⁾, 2500—2000 în. Hr.

Nu ne este cunoscut cum a ajuns vechiul regat egiptean la sfîrșitul lui. Cunoaștem vag că a fost o erupție asiatică, iar nubienii au apărut de la sud; faptul acesta a avut drept rezultat discordia internă. După orice schimbare, urma o perioadă de mizerie, în care multe din vechile stări sociale erau dărîmate. Avem multe documente ale timpului, care ne arată că gînditorul egiptean devenea fie pesimist, căutînd plăcerea imediată și moartea rapidă, sau devenea un reformator social, fiind conștient de condițiile nesatisfăcătoare ale trecutului cum și de cele prezente, și căutînd posibilitatea unor stări mai bune. Într-un asemenea document este prezis un mîntuitor, iar într-altul se face o zugrăvire a conducerii ideale a unui stat, de către zeul soare, Ra.

Prima perioadă intermediară se prezintă deci ca o perioadă decadentă, cu izbitoare paralele (însă politeiste) față de ideologia ebraică din Amos, Isaia, Ecclesiast și cartea Enoch¹⁸⁾. Cam în această perioadă este plasată venirea lui Abraham în Egipt, cum și a altor șeici beduini¹⁹⁾.

Regatul de mijloc, 2000—1800 în. Hr.²⁰⁾

Restaurarea civilizației egiptene, după această primă perioadă de dezastru, pare că se datorează mai ales unei fa-

16) Pe care se bazează egiptologia, în mare măsură.

17) Petrie W., *History of Egypt*, vol. 1, 5 ed., London, 1904; Sayce A., *The Date of the Middle Empire*, London, 1921.

18) Meyer E., *Die Israeliten und ihre Nachbarstämme*, Halle, 1906.

19) Greelman H., *Introduction to the Old Testament*, New-York, p. 333 sq.; Price Ira, *The Monuments and the Old Testament*, Philadelphia, 1925; Tomkins H. G., *Abraham and his Age*, London, 1897; Mitchell G., *The World of Abraham*, Oxford, 1901; Renou A., *Au temps des Patriarches. I. Abraham*, Paris, 1957; Renou A., *En Égypte au temps de Joseph*, Paris, 1957.

20) Windlock H. E., *The rise and fall of the Middle Kingdom in Thebes*, New-York, 1947; Hall R. H., *The Relation of Aegean with the Egyptian Art* în „*Journal of Egyptian Archaeology*”, 1914, p. 110—197.

milii de nobili aparținând de Theba, în Egiptul de Sus, un oraș care ajunge în această epocă pe înaintașele sale, Abydos și Memfis, devenind unul dintre marile centre ale istoriei egiptene.

În timpul perioadei intermediare, deși literatura s-a dezvoltat, religia însă a devenit decadentă iar arta aproape a pierit. Perioada de guvernământ stabil, ce a urmat imediat, a readus arta la nivelul ridicat de mai înainte. În materia religioasă două mari schimbări s-au petrecut: 1. Umanul și suferindul zeu Osiris este ridicat la rang egal cu Ra, zeul soare, care după mersul său pe deasupra cerului în timpul zilei, în timpul nopții se presupunea că face drumul înapoi prin regatul lui Osiris; 2. Un sistem elaborat de farmece magice (*hiké*), prin mijloacele căruia mortul se sforța să-și asigure o imortalitate satisfăcătoare, acum a ajuns la maturitatea lui.

Dacă în această perioadă, egipteanul avea o înțelegere clară a dreptului și nedreptului, este o chestiune discutată. Inscripțiile de pe monumente arată că o viață justă și bună constituia, ce-i drept, o dorință a egipteanului, însă după moarte, lucrul acesta se obținea în urma rugăciunilor semenilor și aceste rugi erau socotite că au un mare efect asupra naturii vieții de după moarte. Dar că dreptatea omului avea ca urmare vreo influență directă asupra soartei lui, pare să fi fost o idee necunoscută egiptenilor.

Literatura regatului de mijloc a pierdut coloritul pesimist și profetic al perioadei precedente și era compusă mai ales din: 1. manuale de înțelepciune omenească; 2. istorii scurte sau romane. Din prima clasă, cele mai demne de notat sînt: Instrucțiunile lui Ptah-hotep, un vizir din regatul vechi și Instrucțiunile lui Amenemhet, un binecunoscut domnitor al regatului de mijloc. Multă vreme s-a crezut că literatura sapiențială a Vechiului Testament s-ar fi inspirat, în linii generale, din literatura egipteană. Studiile mai noi nu confirmă această părere. Din clasa a doua amintită, cea mai de notat este istoria lui Sinuhe, care aruncă mai multă lumină peste starea de lucruri din Palestina, cam pe la 2000 î.Hr. Sinuhe era un nobil care, la amenințările lui Amenehet, a fugit în Palestina din motive politice. El a ajuns la „Zidul Domnitorului”, ce fusese construit în timpul perioadei anterioare, ca să păzească țara de beduini, care o invadau. Sinuhe a evitat garda și și-a unit forțele cu ale unui șef beduin, care-i dă în căsătorie pe fiica cea mai mare. Succesele lui în arta războiului i-au cauzat provocarea unui luptător asiatic, care s-a arătat gata să se înfrunte cu scutul, cu pumnalul și cu un braț de lănci. Sinuhe l-a izbit cu o săgeată în gît și apoi l-a trimis pe lumea cealaltă cu propria-i topo-

rișcă²¹⁾. Prin aceasta atinsese treapta cea mai înaltă a gloriei asiatică, totuși inima lui tindea după patrie și el suspina după o înmormintare civilizată, ca cele din Egipt. Lăsând pe fiul său ca șef beduin, el se reîntoarce în Egipt, să se îmbrace în haine (ca egiptenii), să doarmă și el într-un pat ca oamenii, și să fie înmormintat într-un mormint de piatră, nu într-un mormint de piele de oaie.

Cum privea Sinuhe pe asiatici, tot așa priveau egiptenii și spre Abraham și contemporanii lui, din Țara Făgăduinții.

Puncte de asemănare cu istoria lui Sinuhe pot fi găsite în istorisirile biblice despre Moise și David.

Regatul de mijloc egiptean n-a avut ambiție de cuceriri străine, însă comerțul egiptean a crescut sub regii mai mari²²⁾ din dinastia a XII-a, iar influența egipteană asupra Palestinei n-a fost niciodată mai preponderentă ca în această perioadă. Săpăturile de la Ghezer (Palestina de vest) au dat la iveală numeroși scarabei (cărăbuși) din această perioadă.

A doua perioadă intermediară 1800—1600 în. Hr.²³⁾.

Cuvîntul Hyksos, după Manetho, înseamnă „regii păstori”. Invățații moderni preferă să-l redea prin „regi beduini”, pentru că atunci, ca și azi, șeicii arabi disprețuiau pe păstori. Invazia Hyksoșilor a fost privită de către egipteni ca cel mai mare dezastru ce s-a întimplat vreodată în acest ținut al lor. Invazia a fost contemporană și probabil a fost pricinuită de către acel mare val, de undeva din Asia, care e numit indoeuropean și care a dat lumii civilizația greacă și latină cum și toate marile puteri din zilele noastre (cu excepția Japoniei). Indoeuropeanul a adus cu el calul, necunoscut mai înainte în Egipt și Babilonia. Calului i se datorește multe din succesele indoeuropenilor care-l foloseau în război la carele de luptă și în alte tehnici. Indoeuropenii nu au pătruns în Siria sau Egipt, însă au împins înaintea lor vaste horde semite care au escaladat ușor „Zidul Faraonului” și au inundat delta Nilului. De aceea zicea Manteho: „Pe neașteptate, au venit oamenii necivilizați din părțile răsăritului, care au avut marea îndrăzneală să facă o expediție în țara noastră pe care au supus-o ușor și fără luptă. Ei au ars cetățile noastre, au distrus templele zeilor și au omorît o parte din locuitorii noștri, ducînd copiii și văduvele altora în robie”²⁴⁾.

21) Istoria lui Sinuhe seamănă destul de mult cu cea a lui David și Goliat.

22) Senusreții și amenemheții.

23) Hall H. R., King L. W., *Egypt and Western Asia*, London, 1907; Cowley A. E., *The Hittites*, London, 1920; Meyer E., *Geschichte des Altertums*, Stuttgart und Berlin, 1913; Hayes W., *Hyksos period*... London, 1959; Mayani Z., *Les Hyksos et le monde de la Bible*, Paris, 1954.

24) Thomas W. R., *A short Course in the O. T. and Apocrypha*, London, 1930, p. 158.

Cucerirea Hyksoșilor s-a datorat, nu numai calului, ci și superiorității armelor lor. În Egipt ei au avut două capitale, Memfis și Avaris (Pelusium), la gura de est a Nilului; probabil că au avut-o și pe a treia în Palestina și Siria.

Perioada hycsosă este una pe care egiptenii au privit-o cu rușine și oroare, și, drept rezultat, multe din monumentele ei au fost distruse. Este cunoscut că unul dintre regii din perioada hycsosă se numea Jacob-hal (Jacob este zeu) și în această perioadă²⁵⁾ trebuie plasată cu mai multă siguranță așezarea ebreilor în Egipt²⁶⁾. Fără dubiu, Dumnezeu Hyksoșilor a fost semit, dar a fost identificat de către Egipteni cu Set, dușmanul de moarte al lui Horus, Ra și Osiris.

Noul imperiu, 1600—1000 în. Hr.

Infringerea Hyksoșilor a venit de la Teba. Kamose („Ka este născut”)²⁷⁾ a recucerit Memfis, iar fratele lui, Ahmose (1580—1557) a capturat Avaris²⁸⁾, după un lung asediu și astfel a izgonit pe străini afară din Egipt. După aceea, și-a întărit frontiera sa în sud. Dar Egiptul nu se mulțumi cu liniștea internă. Conducerea Hyksoșilor le-a sugerat egiptenilor o nouă organizație militară, care timp de două secole a fost forța motrice a statului egiptean. Armata avea un echipament modern și unități diferite, infanteria fiind în chip minunat susținută de arcași și de carele de luptă. Succesorul lui Ahmose, Amenhotep I, completă cucerirea Nubiei, ca și cataracta a doua a Nilului și pătrunse în Siria. Thutmes I (1540) întinse granița de sud pînă la a patra cataractă și limita de nord pînă la izvoarele Eufratului. Analele sale ne spun: „Eu am făcut hotarele Egiptului ca circuitul soarelui”²⁹⁾. Din această expresie nu trebuie să se conchidă că cunoștința lui geografică era redusă, pentru că el trebuie să fi fost bine obișnuit cu Hetiții și Asirienii.

După un interval obscur, apărură un mare cuceritor, Thutmes III (1500—1450), care în ciuda laudei predecesorului său, găsi Siria încă dominată de regatul semitic de Kadeș. El puse sfîrșit existenței acestui regat prin victoria de la Megiddo (Palestina), în 1479 și prin capturarea Kadeș-ului în 1470 în. Hr. Mai apoi el ajunse în legături de prietenie cu keftianii sau oamenii insulelor și a stabilit legături diplomatice cu hitiții și babilonienii.

Arcul Cleopatrei ce se vede în zilele noastre pe digul Tamisei și obeliscul asemănător din New-York, comemorează și azi expedițiile sale. După moartea lui (1447) imperiul său

25) Perioada hycsosă se pare că poate fi dată precis, între 1780—1580 în. Hr.

26) De această părere este majoritatea cercetărilor Orientului.

27) 1590—1580 în. Hr.

28) Cetatea Avaris a fost identificată cu orașul Pelusium.

29) Thomas W. R., *op. cit.*, p. 159.

își mai menține mărimea pentru o jumătate de secol. Dar în 1380 s-a întâmplat un fenomen ciudat și anume legea misticii faraon Ikhnaton, care, la vârsta de aproape 20 de ani, și-a mutat capitala din Theba, la Tel-el-Amarna, și și-a schimbat numele din Amenhotep (Amon este satisfăcut) în Akhnaton sau Ikhnaton (Discul este plăcut)³⁰).

La Amarna, el s-a dedicat unei forme monoteiste și spirituale ale cultului soarelui, în care Dumnezeu era reprezentat ca un disc care împrăștie raze, ce sfârșesc în mâini omenști. Din această perioadă datează un imn mareț, care a tentat pe mulți să-l socoată baza Psalmului 104, din Biblia noastră³¹). După 15 ani, Ikhnaton a murit, iar cultul lui Amon a fost restabilit la Teba, de unde fusese strămutat. Este aproape sigur că Ikhnaton a fost sub influența marilor gânditori egipteni, înainte de a face acest pas decisiv, în domeniul religiei, iar după moartea lui nu e prea greu să ne imaginăm că cultul introdus de el a supraviețuit în anumite cercuri ale popoului.

Unii cercetători ai Vechiului Testament sînt de părere că ideile lui Ikhnaton, mai tîrziu au influențat pe profeții ebrei³²). Pentru că este demn de notat că, în timpul dinastiei a 19-a, avem dovada că a existat profeția personală și aspirația către Dumnezeu, cel nevăzut. Intr-una din construcțiile cimitirului din Theba, un scrib îl roagă pe Amon ca pe Dumnezeu³³) „care vine în tăcere, care mîntuiește pe cei săraci”, iar în altă rugăciune credinciosul se adresează Dumnezeului său astfel: „Tu, izvor dulce pentru acela care însetează în pustie, închis pentru cel care vorbește, dar deschis pentru cel care tace”. De asemenea, o jertfă pentru tămăduirea de boală a unui copil, conține următoarele: „Deși robul era obișnuit să păcătuiască, totuși Domnul era obișnuit să ierte. Stăpînul Thebei nu ține nici o zi întreagă în minie. Furia lui nu durează decît un moment și nu mai rămîne nimic”. Aceste rugăciuni conțin nota cea mai modernă a religiunii egiptene.

Ca orice filosof, Ikhnaton disprețuia imperiul din afara Egiptului și scrisorile de la Tel-el-Amarna ne arată rezultatul neglijenței sale. Guvernatorii sirieni se plîng de atacul lui *Habiru* de la est și se părea că acest popor trebuie identificat cu Ebreii³⁴). Exodul lor ar fi avut loc după capturarea cetății

30) Weigall A., *Le pharaon Akh-en-aton et son époque*, Paris, 1936.

31) Barton G. A., *Archaeology and the Bible*, Philadelphia, 1925, p. 466.

32) Jirku A., *Altorientalischer Kommentar zum Alten Testament*, Leipzig, 1923, p. 228.

33) Thomas W. R., *op. cit.* p. 160.

34) Problema noțiunii de „habiru” nici astăzi nu este soluționată. De oarece acest nume se află în documentele întregului Orient Apropiat, se pare că el indică „clasa muncitoare” în lupta cu clasele exploatare.

Avaris de către Ahmose, iar în timpul lui Tutmose, ei nu vor fi putut să ocupe nici Palestina, nici Peninsula Sinaitică.

Este demn de notat că numele de „Moses” este ultima parte a numelui Ka-meses, Ah-meses și Ra-meses, dar este îndoios dacă se poate trage vreo concluzie din acest fapt³⁵).

Numele lui Tutankhamon, unul din succesorii lui Ikhnaton, a devenit familiar prin descoperirea mormântului său și a echipamentului lui fastuos (1922). Imediat după moartea lui, familia care îi gonise pe hyksoși, cu 250 de ani înainte, se sfârși.

Harmheb (1350—1315), un organizator capabil, cu sprijinul armatei și preoților, a fost ales să fondeze o nouă dinastie (a XIX-a) și sub el Egiptul a devenit dintr-un stat al dezorganizării, un stat în care au prevalat tribunalele și posturile de administrație. Ramses I (1315—1314) a fost primul purtător al acestui nume faimos, dar era deja bătrîn cînd ajunsese la tron. Fiul său, Seti I (1314—1292), a preluat sarcina restaurării imperiului egiptean din Siria. În prima sa campanie el a ajuns la Liban, unde a ridicat o placă comemorativă a victoriei, și anume în Hauran³⁶). După a doua campanie, a negociat un tratat de pace cu hitiții, prin care le-a lăsat acestora puterea dominantă în Siria. Suzeranitatea hitiților a fost atacată de Ramses II (1292—1225), care i-a înfrînt, în 1288, la bătălia de la Kadesh, despre care ne-a rămas o amănunțită dare de seamă. Prin curajul său personal, tînărul faraon a îndreptat o situație disperată și pînă la urmă bătălia a fost transformată într-o victorie a egiptenilor. În 1272 a fost încheiat un pact de pace, și în lunga sa domnie, Ramses n-a mai fost nevoit să viziteze acele ținuturi siriene. Ramses a fost urmat de Merneptah (1225—1215) a cărui domnie a fost marcată de începutul acelor mișcări de popoare din Balcani și Grecia care au nimicit civilizația miceniană și minoană și au împins pe filistenii în Palestina. Egiptul a simțit șocul atît pe mare cît și la frontierele sale vestice, unde probabil la instigațiile hitiților, libienii și „popoarele de la mare” au îndreptat un atac în contra lui Marneptah, care numai cu multă greutate i-a respins. El și-a imortalizat victoria pe un monument, unde Israel este pentru prima oară

35) Explicarea tradițională a numelui lui Moise este aceea care-l derivă de la rădăcina ebraică *mošah*, la forma hifil, cu sensul de „a scoate, a salva din apă”. Această explicare tradiționalistă este respinsă de cercetătorii moderni, care văd în numele lui Moise, mai degrabă un nume egiptean. Sînt foarte interesante discuțiile ce s-au purtat în această privință. Ele se află, amintite pe scurt, în toate comentariile la cartea Exod, fiindcă aici, în cap. II, 10, se istorisește darea numelui lui Moise, de către fiica faraonului.

36) Hauran se numește ținutul din Siria, învecinat cu Palestina, la sud-est de Iordan și Marea Tiberiadei.

menționat pe nume, ca o rasă din Palestina. Savanții obișnuia să considere pe Ramses II ca pe faraonul înrobirii evreilor, iar pe Merneptah ca pe cel al exodului³⁷⁾, mai ales din cauza menționării orașului Ramses în cartea Exod.

Cetatea Ramses este acum identificată cu Avaris, capitala hiksoșilor, ceea ce ne face să credem că numele ei de mai târziu a fost mai familiar scriitorilor Exodului. Monumentul lui Merneptah este o dovadă că invazia evreilor în Palestina trebuie să se fi întâmplat mai devreme de acest rege. Este demn de notat, deci, că scrierile Vechiului Testament nu ne arată nici o cunoștință a campaniilor lui Seti, Ramses și Merneptah.

În timpul lui Ramses III (1200—1170), Egiptul a respins invazia „popoarelor de la mare” și repetatele atacuri ale libienilor, dar după aceea, în timpul succesiunii unor monarhi slabi (Ramesizii), imperiul a decăzut rapid și puterea statului a încăput pe mâinile preoților zeului Amon din Theba.

Povestea lui Wenamon³⁸⁾ ilustrează disprețul simțit pentru Egipt de către popoarele palestinene, cam spre anii 1100 î. Hr., lucru care marchează cu aproximație sfârșitul noului regat.

În afară de scurta experiență a lui Ikhnaton³⁹⁾, factorul principal al gândirii religioase, sub noul regat, este credința în farmecele magice ca un mijloc al obținerii fericirii după moarte⁴⁰⁾. Așa cum vechiul regat și-a avut ale sale „Texte Piramide”, iar regatul de mijloc ale sale „Texte din Morminte”, tot așa noul regat a avut „Cartea Mortului”, un nume cam rău ales, dat unei colecții de câteva sute de descîntece, scoase din papirusurile puse în mormintele celor bogați.

O vigneta de pe un text⁴¹⁾ reprezintă cîntărirea sufletului omului mort, în fața lui Osiris. La bază sînt 42 de zei, în

37) Chestiunea exodului, adică a ieșirii ebreilor din Egipt, este una din cele mai dificile probleme ale cronologiei Vechiului Testament. Ea preocupă deopotrivă pe cercetătorii Orientului, ca și pe cei ai Bibliei. Încă nici pînă azi nu s-a ajuns la o concluzie. Revistele de specialitate vorbesc, azi, ca și acum un secol, cu aceeași tensiune de problema exodului și apoi a ruinei urmata de ebrei pînă la intrarea lor în Țara Făgăduinții.

38) Așa-numitul papirus hieroglific al lui Golenischeff ne istorisește călătoria plină de peripeții a egipteanului Wenamon, în portul cunoscut în antichitate sub numele de Dor, din Palestina, (Tantura de azi), la 25 km sud de Carmel. Voiajorul venise să cumpere lemne de construcție de la prințul din Dor, pentru Egipt. Se știe că Egiptul totdeauna a dus lipsă de lemn.

39) Cum se știe, Ikhnaton a făcut o mare reformă religioasă, voind să facă monoteistă credința egipteană. Dar reforma lui n-a durat, căci după moartea lui, totul s-a prăbușit.

40) Credința în vrăji și descîntece a fost mai accentuată la asiro-babiloneni, după cum reiese din nebănuitul de bogat număr de texte cu în- 2 Aufl., Berlin, 1926.

41) Cf. Gressmann H., *Altorientalische Bilder zum Alten Testament*, cantațiuni, descifrat din literatura cuneiformă.

fața cărora Anubis ține balanța, iar Toth înregistrează rezultatul. Un monstru compozit (crocodil-leu-hipopotam) stă gata să devoreze omul mort, dacă verdictul este contra lui. Pe cât se pare, în Egipt, omul bogat credea că onestitatea ar putea fi calea cea mai bună pentru mîntuire, dar dacă nivelul său moral nu era destul de înalt, el nu mai putea fi salvat decît de *hiké* (ritualul magic). Săracul nu putea avea aceeași speranță și avea ferma credință a pedepsirii păcatului aici pe pămînt, cu o posibilitate de iertare, prin umilirea în fața unui judecător milostiv. Dezvoltarea puterii preoților lui Amon, la Theba, a îndepărtat orice fel de speranță a izbăvirii și de aceea religia egipteană a devenit o problemă numai de ritual magic.

Libienii și etiopienii, 1000—650 în. Hr.

După o epocă de aproape două secole de conducere a preoților de la Theba și de confuzie în Deltă⁴²⁾, un soldat libian, Șeșonk I (945—920) s-a făcut stăpîn pe amîndouă țările⁴³⁾. Probabil el este faraonul a cărui fiică s-a căsătorit cu Solomon și din mîinile căruia Solomon a primit cetatea Gezer. În 952, Șeșonk a făcut o expediție în Palestina⁴⁴⁾, unde a subjugat ambele regate evreiești, jefuind templul lui Solomon din Ierusalim. Sub urmașii lui Șeșonk, influența Egiptului în Palestina s-a diminuat, iar în timpul profetului Isaia nu mai exista o conducere centrală în Deltă. Un stat nubian solid se dezvoltase în Egiptul de Sus, iar cam pe la 712, un monarh etiopian, Shabaka, și-a asumat tronul ca domnitor în ambele țări. O aparentă reînviere a Egiptului l-a încurajat pe regele Hozia, din Samaria, să facă încercarea ce i-a fost fatală, de a se dezrobi de jugul asirian. A urmat o scurtă luptă între Egipt și Asiria. Cetatea Memfis a fost prima care a fost luată de uragan, iar în 663⁴⁵⁾, regele Asurbanipal al Asiriei a ocupat Theba pe care a jefuit-o în 663, drept pedeapsă pentru revoluția ei zadarnică. În acest an, 663, dinastia etiopiană lua sfîrșit.

În timpul perioadei dintre 1000 și 650 avem o slabă informație despre gîndirea religioasă egipteană, deși aceasta este, precis, o epocă importantă pentru religia evreiască. Savanții negativiști au susținut că cea mai mare parte a trăsăturilor caracteristice din învățătura profeților și succesorilor lor au fost anticipate, în Egipt, cu secole înainte. Nu avem

42) În acest interval de timp, ebreii au ajuns la înființarea unui stat național sub David și Solomon. Din nefericire, acest stat se divide, repede, în două: regatul israelit, în nord, și regatul iudean, în sud.

43) Adică și pe Egiptul de Sus, cu capitala în Teba, și pe Egiptul de Jos, cu capitala în Delta Nilului.

44) În al cincilea an al lui Rehoboam.

45) Vezi cartea profetului Nahum, III, 8—10.

probe că profeții Amos și Hozia au suferit influența Egiptului, prin puțin cunoscuta civilizație a Edomului. Până în prezent aceasta este numai o simplă presupunere.

Restaurarea saitică, 650—500 în. Hr.⁴⁶⁾

Ocupația asiriană a durat numai puțin timp. Ashurbanipal a recunoscut că a împovărat cu dări țaria imperiului său, și de aceea a fost mulțumit să-i încredințeze conducerea Egiptului din Delta lui Psameticus din Sais (652), care funcționează înainte ca guvernator asirian. Cînd prăbușirea Asiriei a devenit iminentă, după căderea Ninivei, Necho, fiul lui Psameticus încercă încă o dată oportunitatea extinderii guvernării Egiptului (609), pînă la Eufrat⁴⁷⁾. Opuindu-se lui Necho, în drumul lui spre Siria, Iosiah, regele Ierusalimului, și-a pierdut viața (II Regi, XXIII—XXIX).

După căderea Asiriei, noua putere babiloniană a întîlnit și înfrînt pe Necho, la Carchemiș, în 605. În Ierusalim, Ieremiah, care tîlmăcea poporului său mișcările națiunilor vecine, a aruncat asupra biruiților egipteni toată puterea lui de sarcasm și batjocură (Ier. XLVI, 12).

Pentru restul domniei sale, Necho s-a limitat la dezvoltarea prosperității regatului. Sub auspiciile lui, a fost efectuată înconjurarea Africii, de către navigatorii fenicieni. Fiul său Apries⁴⁸⁾, se amestecă din nou în treburile palestinene, forțîndu-l pe Zedekian⁴⁹⁾, din Ierusalim, să încerce o revoluție fără șanse contra Babilonului, din care a rezultat distrugerea Ierusalimului, în 586. Astfel prezicerile lui Ieremia s-au îndeplinit⁵⁰⁾, deși profetul avea să scape în Egipt, a cărui slăbiciune o prevăzuse⁵¹⁾. Apries (588—569) a fost urmat de Ahmose II (Amasis), a cărui domnie proferă (561—525) a fost urmată de cucerirea persană și desființarea Egiptului ca națiune independentă.

Restaurația saitică a regatului se marchează prin imitarea artelor și religiilor vechiului regat. Dar contactul cu Grecia⁵²⁾ a introdus și el un nou element. Această perioadă saitică este de mare interes, iar rămășițele ei, monumentele arheologice, sînt numeroase.

46) Hall H. R., *Ancient History of the Near East*, 5 ed. London, 1920; Breasted J. A., *A History of Egypt from the earliest times to the Persian Conquest*, 2nd. ed., New-York, 1910; Delaporte L., *Les peuples de l'Orient Méditerranéen*, Paris, 1952; Drioton—Vandier, *L'Egypte*, Paris, 1952.

47) În aparență el era aliat cu Asiria, contra Babiloniei, care sub Nabucodonosor, reușește să capete iarăși hegemonia, dar pentru puțin timp.

48) În Vechiul Testament, Hofra.

49) Cf. II Regi, cap. XXIV și XXV; II Cronici XXXVI.

50) Ieremia XLVI, 2—28.

51) Ieremia, XLIII, 6.

52) Vercoutter J., *Essay sur les relations entre les Egyptiens et Pré-hellènes*, Paris, 1954.

Perioada persană, 500—300 în. Hr.

Cucerirea Babilonului de către Cîrus avu loc în 539, cînd perşii preluară imperiul babilonian, din Media pînă la Ierusalim. Fiul lui, Cambise, se hotărî să adauge Egiptul la stăpînirea sa şi nu întîmpină decît puţină dificultate la învingerea ultimului rege saît, în Pelusium, cum şi la cuprinderea oraşului Memfis şi Sais (525 în. Hr.). El se urcă pe tronul egiptean ca faraon, admiţînd toate obiceiurile egiptene şi respectînd zeii locali. Pentru un timp, egiptenii fură mulţumiţi să devină a VI-a satrapie a întregului imperiu persan şi ei luară o parte serioasă la lupta pe mare, contra grecilor, la Salamis (480). Moartea lui Xerxes, însă, fu semnalul pentru revolta din Deltă (465) şi cu ajutor atenian⁵³⁾, un rege saît reuşi să expulzeze pe viceregele persan şi să-şi menţină independenţa timp de şase ani⁵⁴⁾. După aceea guvernarea persană, în Egipt, a fost restabilită, şi în timpul domniei lui Artaxerxes, cînd s-a încheiat pacea dintre Grecia şi Persia, Egiptul a fost vizitat de marele istoric Herodot. Descrierea obiceiurilor religioase şi viaţa de toate zilele a poporului, de către Herodot, este încîntătoare, căci marele istoric arată că Egiptul era acelaşi cum fusese cu două mii de ani mai înainte. El face însă marea greşeală cînd presupune că faraonii saîti au urmat imediat după faraonii care au construit piramidele, dar în această problemă poate că el a fost înşelat de asemănarea dintre arta şi lucrările unora cu ale celorlalţi. După războiul peloponesiac, Egiptul găsi ocazia favorabilă, în războiul dintre Sparta şi Persia, ca să-şi reafirme independenţa (404) şi lucrurile au rămas nehotărîte pînă ce Artaxerxe Ochus⁵⁵⁾ a restabilit stăpînirea persană, zece ani mai înainte de sosirea lui Alexandru cel Mare⁵⁶⁾.

În timpul stăpînirii persane au avut loc largi aşezări ebraice în Egipt⁵⁷⁾. Se poate ca mercenarii iudei să fi fost angajaţi de către Egipt chiar înainte de timpul lui Iozia⁵⁸⁾, iar capturarea Ierusalimului de către babiloneni a făcut ca negustorii ebrei să se împrăştie pînă în Egiptul de Sus⁵⁹⁾.

53) Huart C., *La Perse antique et la civilisation iranienne*, Paris, 1952; Prasek J. V., *Geschichte der Meder und Perser*, Gotha, 1906, 1909, Sykes P. M., *History of Persia*, 2nd ed., London, 1921; Rogers R. W., *A History of Ancient Persia*, London, 1929; Cameron G. G., *Histoire de l'Iran antique*, Paris, 1937; GHIRSMAN R., *L'Iran des origines à l'Islam*, Paris, 1951; Olmstead E., *History of Persian Empire*, Chicago, 1948.

54) Cf. Tukidide, I. 109.

55) Cam pe la 445 în. Hr.

56) 358—346 în. Hr.

57) 335 în. Hr.

58) Ricciotti G., *Histoire d'Israel*, vol. II, Paris, 1939.

59) Cf. Deuteronom XVII, 16.

Natura aşezărilor ebraieşti a fost ilustrată de papirusurile ce au fost descoperite la Elefantina, în Egiptul de Sus, între anii 1904—1908. Din aceşti papiri devine clar că fortăreaţa de frontieră, Elefantina, a fost ocupată de o garnizoană ebraică din zilele „regilor Egiptului”⁶⁰). Ei aveau un templu al lor propriu consacrat în primul rând lui Iahweh, dar dînd cinstire şi altor divinităţi ca Ashima de Samaria (II Regii XVII, 30) şi Anath de Bathani (Beth-Anath⁶¹). Printre aceşti papiri se află o plîngere trimisă, în anul 407 în. Hr., prin care iudeii din Elefantina se jeluiesc de distrugerea templului lor local, din anul 410. Preoţii ebrei din Elefantina îl roagă pe Bagoas, guvernatorul persan al Iudeii, să-i ajute la reconstruirea templului, oferindu-i foarte delicat o răsplată: „Tu vei cîştiga har în faţa lui Yahu, dumnezeul cerului, mai mult decît un om care ar aduce ardere de tot şi jertfe în valoare de o mie de talanţi de argint. În ce priveşte aurul, noi am trimis un mesager căruia i-am dat instrucţiuni. De altfel, într-o scrisoare a noastră către fiii lui Sanbalat, guvernatorul Samariei, noi am arătat totul în această privinţă”. Sanbalat nu-i altul decît inamicul nr. 1 al lui Neahemia (Neh. IV, 1—19). Colo-niştii iudei adaugă în epistola lor, că ei „au apelat şi la Marele Preot din Ierusalim, dar fără efect, şi ca o precauţie, ei afirmă că Arsames, satrapul persan de Egipt, „n-are nici o cunoştinţă de cele ce li s-a întîmplat lor”⁶²).

În privinţa templului de la Elefantina este de menţionat: 1. el era în afara legii; 2. că ebreii din Yeb (Elefantina) au apelat la samariteni. Cauzele acestor două fapte cu greu pot fi bănuite. O presupunere ar fi că colonia era de origine samariteană. În toate privinţele, iudeii din Diaspora nu erau de loc în concordanţă cu politica exclusivistă a lui Nehemia şi nici cu sistemul preoţesc al lui Ezra⁶³).

*Ptolemei, 250—100 în. Hr.*⁶⁴)

Înainte de asaltul final asupra Persiei, Alexandru cel Mare şi-a asigurat baza de la mare, prin slăbirea Tirului şi cucerirea Egiptului. El şi-a arătat credinţa lui obişnuită în frăţietatea oamenilor (uneori uitînd pe greci) prin asumarea

60) Cf. Ieremia XLIV; Isaia XIX, 18.

61) Probabil în timpul dinastiei saite.

62) Driver G. R., *Aramaic document of the Fifth Century B. C.*, Oxford, 1957; Schubert Kurt, *Die Religion des nachbiblischen Judentum*, Wien, 1955; Vincent A., *La religion des Juifs d'Elephantina*, Paris, 1937.

63) Meyer E. D., *Das Papyrus von Elephantine*, Leipzig, 1912; Cowley A., *Aramaic Papyri of the Fifth Century B. C.*, Oxford, 1923.

64) Cu toate acestea, descoperirea papirusurilor din insula Elefantina a fost de mare utilitate pentru studiile biblice, fiindcă ne arată că legislaţia mozaică a Pentateuhului exista în secolul V în. Hr. şi deci ea nu este opera exilului babilonic, cum pretindea şcoala wellhausiană.

divinității ca Amon-Ra. Fie din intuiția lui personală, fie la sugestia statului lui major, el a văzut că brațul vestic al Nilului (în Deltă) avea să fie de mare și permanentă valoare și de aceea a dat ordin să se construiască cetatea Alexandria, ce poartă numele lui pînă azi. După moartea lui Alexandru cel Mare, Egiptul a căzut în partajul generalului său, Ptolemeu, ai cărui descendenți au desăvîrșit elenizarea Egiptului. În urma unei asemenea extensiuni eline, limba greacă a devenit limbajul comun, așa încît Septuaginta, traducerea grecească a Vechiului Testament, a devenit o necesitate pentru ebreii egipteni⁶⁵), care nu mai puteau înțelege un limbaj semitic. Cu biblioteca și universitatea ei, Alexandria deveni un centru al filozofiei grecești, și, deși asaltul real al elenismului se deslănțuise din Siria⁶⁶), totuși subtila pătrundere a gândirii grecești asupra iudaismului a venit din Egipt, și ea și-a lăsat amprente asupra unor cărți ca Ecclesiastul și Înțelepciunea (lui Solomon), cum și asupra Evangheliei a patra și chiar a altor cărți ale Noului Testament.

Căsătoria lui Ptolemeu cu Cleopatra din Siria a fost celebrată în două limbi (egipteană și greacă) și se află însemnată pe piatra de la Rosetta⁶⁷). Descoperirea acestei pietre de către un ofițer din expediția lui Napoleon a dus la descifrarea scrierii hieroglifice, și astfel s-au pus bazele științei egiptologiei⁶⁸).

Restul istoriei egiptene nu interesează aici. Perioadele principale care au urmat sînt: 1. perioada romană, 100 în Hr. pînă la 600 după Hr.; 2. perioada arabă, 650—1517 după Hr.; 3. perioada turcă, 1517—1880; 4. perioada engleză, 1880—1952, cînd Canalul de Suez a fost naționalizat și Egiptul a devenit un stat independent stăpîn pe avuțiile sale. Cu aju-

65) Mahaffy J. R., *The Empire of the Ptolemies*, London, 1895; Schubert W., *Aegypten von Alexander dem Grossen bis auf Mohamed*, Berlin, 1922; Jouguet P., *L'impérialisme macédonien et l'hellénisation de l'Orient*, Paris, 1937; Cohen R., *La Grèce et l'hellénisation du monde antique*, Paris, 2-e d., 1939; Cloché P., *Alexandre le Grand*, Paris, 1954; Abel F. M., *Histoire de la Palestine*, vol. I, Paris, 1952; Bewan E. R., *A History of Egypt under the Ptolemaic Dynasty*, London, 1927.

66) Mai întîi s-a tradus Pentateuhul, cam pe la 200 în. Hr., și la scurt timp au fost traduse și celelalte cărți ale Vechiului Testament. Unele cărți ale Vechiului Așezămînt au fost compuse chiar în Egipt și în limba greacă. Din numărul acestora fac parte: Înțelepciunea lui Solomon, Ecclesiastul.

67) Seleucizii din Siria au voit să grecizeze cu silă, pe iudei. Antioh al IV-lea a fost cel care a deslănțuit prigoana cea mai crîncenă și care a făcut să izbucnească răscoala Macabeilor.

68) Piatra de la Rosetta, după numele localității moderne, de la gura Nilului, conține o inscripție în trei alfabet: grec, egiptean hieroglif și egiptean demotic. Cu ajutorul acestei inscripții în limba greacă s-a putut descifra scrierea egipteană. Numele proprii Ptolemeu și Kleopatra, închise cu linii, au fost cele care au dat cheia.

torul material al U.R.S.S., astăzi el își lărgeste prima cataractă, cea de la Asuan, fapt refuzat de capitaliști, care știau numai să stoarcă veniturile de pe valea Nilului, nu să și le ajute. Echipe de savanți și specialiști sovietici veghează la fața locului, ca monumentele antice, care se vor găsi în săpături, să fie ferite de distrugeri, studiate și mutate la loc sigur.

Din acest scurt conspect al istoriei Egiptului, cititorul nostru poate observa, că aproape la tot pasul, datele Scripturii au avut atingere cu cele ale egiptenilor și că Biblia are un loc destul de remarcabil în istoria Orientului Apropiat și Mijlociu.

CREȘTINISM ȘI PĂGÎNISM EGIPTEAN IN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI V.

de Pr. Prof. Dr. IOAN G. COMAM

Prima jumătate a sec. V reprezintă un termen de bilanț pentru succesiunea și contactul a patru culturi care au evoluat pe pământul Egiptului: 1. vechea cultură faraonică începînd aproximativ din prima jumătate a mileniului IV și durînd pînă la începutul epocii elenistice, inaugurată de Alexandru cel Mare și diadohi; 2. cultura elenistică, care — un timp continuă pe cea faraonică cu care fuzionează și apoi își impune progresiv specificul ei; 3. cultura iudeo-elenistică avînd ca reprezentant clasic pe Filon; 4. Cultura creștină în strînsă legătură cu cea anterioară și cea elenistică și exprimată prin tot ceea ce spiritul creștin a putut să creeze pînă la anul 450. Secolul V d. Hr. e, deci, beneficiarul și judecătorul unui considerabil tezaur spiritual al Egiptului.

Prima jumătate a sec. V d. Hr. întrunește condițiile cecute de un comparatism critic al culturilor creștină și păgînă din acel timp: cristalizarea principiilor generale ale fiecărei culturi, rotunjirea creațiilor și valorilor răsărite din aceste principii, verificarea lor constantă în viața reală, dezbateri aprinse, curenți de opinie, cugetarea și cuvîntul transformate în instrumente de acțiune, conflicte de principii, conflicte de acțiuni, apropieri principale sau parțiale, spiritul unitar care postulează aceste apropieri.

Perioada 400—450 a creat în Egipt o atmosferă proprie sesizării raporturilor dintre cele două culturi. Această atmosferă e opera de sinteză, nu totdeauna unitară, a spiritului marilor școli care au înflorit la Alexandria.

Prima din aceste școli, fondată de Ptolemeu Lagos și continuată de urmașii acestuia, cuprindea o adevărată cetate universitară — Mouseion — în care oameni de știință, artiști, literați și profesori își dedicau toate puterile lor cercetărilor și creației; ei erau scutiți de impozite și primeau toată întreținerea dela stat. În Mouseion se afla o bibliotecă cuprinzînd mai mult de 400.000 de suluri, iar în Serapeion se afla o altă bibliotecă cuprinzînd 42.800 de articole. Aceste biblioteci erau conduse de savanți sau literați ca: Zenodot de Efes, Calimah de Cirene, Aristofan de Bizanț, Aristarh de Samotrache etc. Lăsînd școlilor dela Atena spacialitatea filo-

sifică și a retorice, școala alexandrină studia gramatica, filologia, critica de text, matematica, mecanica, geografia, astronomia. Aci și-a scris Euclid vestitele sale „Elemente”. Aci a avut loc traducerea Vechiului Testament în limba greacă, numită Septuaginta¹⁾. Această școală, numită vechea școală alexandrină, a creat o atmosferă spirituală proprie schimbului de idei.

Școala iudeo-alexandrină, mai puțin școală în înțelesul propriu al cuvântului și mai mult o sumă de eforturi pentru a apropia iudaismul de elinism și a creia celui dintâi posibilitatea de circulație în cultura elenică, a fost, în unele privinți, o punte între elinism și creștinism. Scriitorii patristici, în deosebi cei din Alexandria, sau aparținând spiritului alexandrin, și Sf. Ambrozie, vor folosi deseori alegorismul lui Filon și unele din teoriile sale cu privire la raportul, mai ales cronologic, dintre cultura greacă și Sfânta Scriptură²⁾.

Școala catehetică și de înaltă teologie creștină înființată, probabil, de Panten și ilustrată de Clement, Origen, Dionisie cel Mare, Heraclas, Sf. Atanașie și Didim cel Orb, intră, la începutul sec. V, în perioada ei finală.

Această perioadă duce pe culmi valoarea producțiilor literare și prestigiul general al școlii mai ales prin Sf. Chiril, (370—444). Vestitul Patriarh alexandrin, autor a prețioase sinteze doctrinare trinitare, conducător neînfricat și teolog de geniu în marile lupte hristologice ale timpului său, e unul dintre înaltele spirite ale primei jumătăți a sec. V, în care au venit la expresie raporturile dintre cultura păgână și cultura creștină. Între cei care exaltă iubirea de elinism a Sf. Chiril și cei care vorbesc de detestarea pe care el ar fi profesat-o față de cultura elenică, noi, respectând adevărul, credem că putem prezenta pe apărătorul formulei Theotokos drept un serios cunoscător al culturii păgâne. Se pare că în afară de limba greacă, el știa ceva latinește și ebrește, dar nu posedă limba egipteană, deși, probabil, vorbea copta. Se crede că era tare în matematică și astronomie, pe care și le însușise în școala păgână a Alexandriei³⁾. În această școală, care, la începutul sec. V, era unul din cele mai puternice centre neoplatonice ale lumii vechi, se aflau și studenți creștini sîrguitori, porecliți „philoponoi”, care atrăgeau pe păgîni de la admirația pentru Libaniu la aceea pentru Sfinții Vasile și

1) R. Cohen, *La Grèce et la civilisation du monde antique*, Paris, 1934, p. 524—525.

2) L. Saltet, *Ecole juive d'Alexandrie*, în *Dictionnaire de Théologie Catholique* I, 1, 1923, col. 803—805; G. Bardy, *Philon le Juif*, în *Dict. de Théol. Cath.* XII, 1, 1933, col. 1455.

3) Don G. Gnolfo, S. S., *Il problema pedagogico in S. Cirillo*, în *Kyrrilliana* — Spicilegia edita Sancti Cyrilli Alexandrini XV recurrente saeculo 444—1944 — Seminarium Franciscane Orientale, Ghizae—Aegypti, Cayri, Scribae aegyptiaci editio, 1947, p. 288, n. 56.

Grigorie de Nazianz. Aci și-a format Sf. Chiril spiritul pentru speculație, aci și-a însușit el marea erudiție de care se va folosi în lungile sale controverse cu păgînii și cu ereții, aci a cunoscut el pe Homer, Hesiod, Pindar, Sofocle, Euripide, Herodot, Xenofon, Pitagora, Platon, Aristotel, Alexandru de Afrodisias, Plotin, Porfiriu, Hermes Trismegistul⁴). Această întinsă cultură păgînă a Sf. Chiril îl ajuta să înțeleagă sensul și misiunea elenismului în evoluția spirituală a lumii de pînă la el, dar în același timp îi trezea și îi întărea conștiința valorilor originale pe care le reprezenta Biserica. În luptele cu arienii și nestorienii, el a identificat nu odată un principiu, un argument sau o atitudine a cugetării sau culturii elenice în general. Lucrarea „Contra Galileenilor” a împăratului Iulian i se părea că întrece orice măsură, în încercarea de a opri sau încetini mersul creștinismului. Deaceia el îi răspunse printr-o lucrare în 30 de cărți, din care nu ni s-au păstrat decît primele 10, unde, cum vom vedea mai departe, Chiril administrează o critică severă valorilor păgîne, dar reține elemente asemănătoare sau identice cu cele creștine, pe care sprijină edificiul propriei sale cugetări.

Isidor Pelusiotul (360—435), stareț al unei mari minăstiri din delta Nilului, deși ca formație și orientare teologică aparținînd școlii antiohiene, lucrează totuși cu Teofil și Chiril în multe împrejurări și pune în scrisorile sale problema raporturilor dintre cultura păgînă și creștină.

Dioscor (+454), urmașul lui Chiril la patriarhat, președintele sinodului tilhăresc dela Efeș (449) și unul dintre fondatorii bisericii naționale copte, reprezintă, în cadrul școlii alecsandrine, o forță de luptă antipăgînă prin sprijinul dat episcopului Macarie de Tkou în războiul antiidololatric purtat de acesta.

Șenute de Atripe (333—451), stareț al Minăstirii Albe din Egiptul de Sus, neîncadrat, ca doctrină și producție literare, școlii alexandrine, dar partizan și însoțitor al Sf. Chiril la sinodul ecumenic dela Efes (431) și colaborator al lui Teofil, al lui Chiril și al lui Dioscor în diferite probleme, mai ales misionare, e un factor de prim ordin în tratarea nu atît teoretică, cît practică a raporturilor dintre creștinism și păgînism. Contactul lui Șenute cu cultura elenică este superficial, dar el citează filozofia platonică, apreciază critic legende zeilor, pomenește piesele *Broaștele* și *Păsările* ale poetului comic Aristofan⁵).

4) F. M. Abei, O. P., *Saint Cyrille d'Alexandrie dans ses rapports avec la Palestine*, in *Kyrialliana*, p. 209—210.

5) Johannes Leipoldt, *Schenute von Atripe und die Entstehung des nationalen ägyptischen Christentums* — Texte u. Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, vol. XXV, N. F. X., 1903, p. 71—73.

Școala catehetică avea drept stimulent și adversar școala neoplatonică alexandrină, continuatoarea, sub o formă reorganizată, a vechii școli alexandrine despre care am vorbit. Era o școală care cultiva, pe lângă filologie și științe exacte ca: matematicile, mecanica, astronomia, de asemeni medicina și dreptul. Nu este exclus ca legea de organizare a universității din Constantinopol (425), datorită lui Teodosie al II-lea să se fi aplicat, cel puțin parțial, și universității neoplatonice din Alexandria. Merită să relevăm că filosofia neoplatonică ținea aci rangul prim între celelalte discipline academice.

Reprezentantul cel mai de seamă al școlii neoplatonice în primii 15 ani ai sec. V a fost *Hypatia* (+415), fiica geometrilor și filosofului alexandrin Theon. Istoricul bisericesc Sostrate și filosoful Damaskios sînt de acord că Hypatia era foarte înzestrată pentru geometrie, matematică și astronomie, domenii în care a și scris și în care a predat, că a primit conducerea școlii neoplatonice, calitate în care explica în cursuri publice pe Platon, Aristotel și alți filosofi, că afară de învățătură se impune și prin alte virtuți: era dreaptă, castă, frumoasă la chip, ageră în cuvînt și în judecată, înțeleaptă și civilizată în fapte, era mult stimată de conducătorii cetății, nu se temea să apară în mijlocul bărbaților, își crease un deosebit prestigiu și o înaltă prețuire printre elevii ei, cum o dovedesc cele șapte scrisori ale lui Sinesiu de Cirene, n-a fost niciodată căsătorită, deși Damaškios zice — la Fotie⁶⁾ — că a avut de soț pe filosoful Isidor⁷⁾. Nu s-a păstrat nimic din operele ei scrise — pomenite de Suidas —, iar o scrisoare adresată patriarhului Chiril și păstrată în versiune latină, prin care Hypatia se declară pentru Nestorie, condamnat la Elăs în 431, este un fals⁸⁾. Deși nu s-a păstrat nimic asupra specificului filosofiei Hypatiei, e de presupus că el era acela al neoplatonismului alexandrin. Carl Robert semnalează următoarele trăsături ale acestui neoplatonism: 1. slăbirea speculației metafizice și o exegeză sobră a lui Platon; 2. legătură nu prea strînsă a metafizicei cu politeismul grec și oriental; 3. interes științific și atenuarea specificului platonice. Această direcție alexandrină a permis neoplatonismului să continue și în lumea creștină⁹⁾. Acest neoplatonism cu tendință de îngrădire a metafizicei și de accentuare a elementului științific nu se sfia, totuși, să cultive hermetismul.

6) Biblioteca, cod. 242, Migne P. G., 193, col. 1285 C — 1886 C.

7) Socrat, *Istoria bisericească*, VII, 15, Migne, P. G., 67, col. 768 ABC—769 A; Damaskios la Suidae *Lexikon*, ed. Ada Adler, P. IV, Lipsiae, B. G. Teubner, 1935, *Lexicographi graeci*, vol. I, Nr. 166, p. 644—646.

8) K. Prachter, *Hypatia*, în Pauly—Wissowa—Kroll, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, siebzehnter Halbband, 1914, col. 245.

9) La K. Prachter, *op. cit.*, col. 245—246.

cum reese din afirmația lui Ioan Malalas care zice că Theon, tatăl Hypatiei, „a expicat opere astronomice și operele lui Hermes Trismegistos și ale lui Orfeu”¹⁰).

Sinesiu de Cirene (370—413), elev foarte apropiat al Hypatiei și reprezentant clasic al neoplatonismului punte către creștinism, autor de opere în proză și versuri de orientare pur platonice, cum sînt: *Dion (Hrisostom)*, *Lauda calviției*, *Despre vise*, un număr de imne și de scrisori, dar și autor de opere creștine cum sînt: cuvîntările și predicile, unele scrisori și unele imne.

Hierocle (412—450), elev al lui Plutarh, fondatorul și conducătorul școlii filosofice de la Atena, păgîn convins, a scris o lucrare *Despre providență și destin* și un comentariu rămas celebru la *Versurile de aur ale lui Pitagora*, opere care au jucat un rol deosebit în apropierea dintre neoplatonism și creștinism¹¹). Fotie are cuvinte de laudă la adresa lui Hierocle și analizează opera sa în șapte cărți *Despre providență și destin*¹²).

Olimpiodor, comentator al lui Platon, dascăl al vestitului Proclus de la Atena, care a venit să-l asculte la Alexandria; nu ne-a rămas nimic de la el.

Filosofia e socotită — în neoplatonism — ca sinteza și capul celorlalte științe, forța care pune pe om în legătură cu tot ce există, pînă la Dumnezeu. Sinesiu de Cirene, neoplatonicul devenit creștin și creștinul rămas neoplatonic, prezintă în lucrarea sa *Dion* sensul filosofiei și rolul filosofului, sens și rol care, în sec. V, puteau fi acceptate și de păgîni și de creștini și care — realmente — au stabilit raporturi între cele două părți. Filosoful trebuie să fie un om cult. El trebuie să cunoască literatura și științele. Cercetarea profundă a celor mai variate domenii ale științei este preambulul filosofiei. Filosofia nu este conducătoare decît în raport cu toate celelalte științe¹³). Artist e acela care înțelege bine o artă. Filosof e acela care crează o unitate din simfonia tuturor celorlalte științe. Filosoful e comparat cu Apollon, conducător al corului Muzelor, care cînd cîntă cu acest cor și dă ritm ansamblului, cînd cîntă el singur. Acesta e cîntul sacru și de negrăit, notează Sinesiu. Prin filosofie filosoful intră în legă-

10) Textul la R. Reitzenstein, *Poimandres* — Studien zur griechisch-ägyptischen und frühchristlichen Literatur, Leipzig, B. G. Teubner, 1904, p. 211, not. 1.

11) Wilhelm von Christ, *Geschichte der griechischen Litteratur*, umgearb. von W. Schmid und O. Stählin, zweiter Teil, zweite Hälfte, 1924, p. 1065—1066.

12) *Biblioteca*, col. 242, Migne P. G. 103, col. 1261 BC; cod. 214, Ibidem col. 701 A—708 B.

13) Sinesiu, *Dion, sau despre felul vieții sale*, 4, Migne P. G. 66 col. 11125 AB.

tură cu sine și cu Dumnezeu. Prin însușiri mai mici el intră în legătură cu oamenii; ca mînuitor al creațiilor literare, el va avea știință; ca filosof el va judeca fiecare lucru în parte și pe toate la un loc¹⁴). Trebuie să recunoaștem că rolul de armonizator și unificator al științelor pe care Sinesiu îl atribuie filosofului e valabil și astăzi, mai puțin unele amănunte proprii spiritualității timpului său.

Neoplatonismul alexandrin se caracterizează prin eclectism, prin sincretism sau tendință de apropiere între toate sistemele de gândire și între toate religiile contemporane, între elemente teologice, filosofice, rituale și magice, uneori disparate, în fine prin ideea unirii cu Dumnezeu. Spiritualitate creștină alexandrină, preocupată și ocupată în mare măsură cu lupte hristologice — neștorianism, monofizism și derivate — se prezenta ca un bloc masiv, puternic și nedispus la compromisuri de niciun fel. Sf. Chiril, conducătorul temut al acestui bloc, nu uita nicio clipă că dacă forțele Ortodoxiei trebuiau angajate într-o luptă neînduplecată contra ereziilor, care subminau Biserica în însăși interiorul ei, nici elementele păgîne nu trebuiau subapreciate pentru că pericolul acestora era — într-un șens — mai mare decît acela al ereziilor: elenismul era încă un factor serios prin puterea tradiției sale milenare și prin valorile sale spirituale continuu exaltate de naționaliștii păgîni și subliniate prin dese reorganizări sintetice de către cele trei școli de filosofie: neoplatonismul sirian, atenian și alexandrin. Lucrarea împăratului Iulian „*Contra Galileenilor*” în care Apoștatul lovea perfid și adînc creștinismul și aprecia pînă la exaltare valorile păgîne, trecea drept o evanghelie a elenismului în ochii păgînilor, care o discutau și o opuneau continuu creștinismului. Se înțelege că neoplatonicii din Alexandria își dădeau seama că Iulian nu putea, prin opera sa scrisă, să zdruncine puternica Biserică din capitala Egiptului, că speculațiile filosofice, oricît de șavante, erau neputincioase împotriva unor patriarhi ca Teofil (385—412), Chiril (412—444) sau Dioscor (444—451); deaceia ei erau maleabili și dispuși la concesiuni. Asemenea spirit concesiv din partea unui păgânism sincretist și universalist, care ispăsea pe unii creștini, reprezenta însă pericolul grav al absorbirii creștinismului în substanța păgînă. Pericolul a fost sesizat de conducerea bisericească și s-a hotărît ca atitudinea să fie de o intransigență serioasă. Dar această intransigență spirituală nu însemna, în practică, un zid de nepătruns, mai ales după anul 433, dată după care Sf. Chiril era sigur de victoria sa definitivă asupra neștorianismului și după care el a început să scrie replica sa contra lui Iulian. Se înțelege dela sine că Biserica nu se opunea „convertirii” și trecerii neoplatonicienilor la creștinism,

Raporturile dintre cultura creștină și cultura păgînă au după aspecte: unul negativ — de critică și uneori de fanatism, mergînd pînă la vărsare de sînge; altul pozitiv — de apropiere, împrumuturi și bună înțelegere. Cele două aspecte: negativ și pozitiv, nu se succed în timp ci, cel mai adesea, se împletesc sau merg paralel.

Să trecem sumar în revistă manifestarea acestor raporturi.

I. Aspecte negative ale raporturilor creștino-păgîne.

Păgînii au exercitat, încă dela început, pe calea scrisului, o critică severă la adresa creștinismului. După un Cels, un Porfiriu, un Libaniu, un Iulian Apostatul care au atacat mai ales fondul doctrinar al creștinismului, spre sfîrșitul sec. IV și începutul sec. V, unii istorici de origine și formație păgînă, ca Eunapiu de Sardes (*Viețile filosofilor și ale sofiștilor*) și Zoșim (*Istoria nouă*) combat, nu totdeauna substanțial, religia și cultura cea nouă. Egiptul prezintă în gramaticul Palladas și în Sinesiu de Cirene din perioada păgînă, doi critici neprimejdioși la adresa creștinilor: primul, autor a 150 de epigrame, dintre care una la adresa Hypatiei, se plînge de decadența elenismului, de soarta tristă a statuilor, zeilor — el era adeptul lui Serapis —, de contradicțiile interioare ale numeroșilor călugări¹⁵). Călugării fuseseră mai înainte atacați de Libaniu, iar în vremea lui Palladaș, adică în primele decade ale sec. V, ei sînt obiectul unui violent pamflet din partea lui Rutilius Claudius Namatianuș¹⁶). Tot călugării sînt obiectul criticii lui Sinesiu, care după ce a constatat unele acorduri între credința creștină și filozofia păgînă, observă că, dacă mai există greutăți între cele două forțe spirituale, e din cauza ingnoranței călugărești: „Dar pe voi — li se adresează el — vă vedem inferiori omului obișnuit¹⁷), și mai mult grași decît inteligenți¹⁸). La sfîrșitul filipicei împotriva ingnoranței călugărești, Sinesiu atrage luarea aminte că adevărul nu e la îndemîna oricui, ceva căzut de sus, ceva care se poate vina. Călugării să cheme filozofia în ajutor și să se exercite mult cu ea. Cei ce vor să învețe pe alții înainte de a fi ei înșiși instruiți, deformează dumnezeirea prin susținerile lor absurde¹⁹).

Creștinii au criticat și ei cultura păgînă deseori. După Origen, Metodiu de Olimp, Eusebiu, Sf. Atanasie, Sf. Grigo-

14) Idem, *op. cit.*, 5, col. 1125 C.

15) Johannes Geffcken, *Der Ausgang des griechisch-römischen Heidentums*, Heidelberg, 1929, p. 175.

16) Pierre de Labriolle, *La réaction païenne — Etude sur la polémique antichrétienne du I-e au VI-e siècle*, Paris, 1934, 473—474.

17) In text: „naturii obișnuite“.

18) Sinesiu, *op. cit.*, 9, Ibidem, col. 1141 B.

19) Idem, *loc. cit.*, Ibidem, col. 1141 CD, 1144 AB.

rie de Nazianz, Apolinarie și Sf. Ioan Gură de Aur, cultura păgînă e criticată, la sfîrșitul sec. IV și în prima jumătate a sec. V, printre alții, de Macarie al Magneziei (*Unul Născut sau răspuns păgînilor*), de Teodoret al Cîrului (*Vindecarea bolilor păgîne*), de Fer. Augustin (*Despre cetatea lui Dumnezeu*) și de Sf. Chiril al Alexandriei. Lucrarea Sf. Chiril intitulată: „*Pentru sînta religie a creștinilor împotriva cărților lui Iulian*”²⁰) redactată în 30 de cărți din care s-au păstrat primele 10 și cîteva fragmente neînsemnate din următoarele 20, este — cum se vede din titlu — o luare de poziție contra operei deja pomenite a lui Iulian: „*Contra Galileenilor*”, în 3 cărți. Sf. Chiril declară dela început că creștinii sînt străini de nebunia păgînilor potrivit cuvintelor Scripturii: „Ce împărtășire are lumina cu întunerecul și ce potrivire este între Hristos și Beliar”? (II Cor. 6, 14—15). Așa zișii înțelepți cu care păgînii se laudă atîta: Anaximandru, Empedocle, Pitagora, Platon și alții, care ar putea fi numiți „*învățătoare ale ignoranței*”, se contrazic între ei, nefiind niciodată de acord asupra lucrurilor pe care le discută. Ei nu se pot compara cu Moisi care a inițiat o doctrină adevărată despre Ființa supremă și despre creiarea lumii și care a dat legi religioase și morale ireproșabile. Mai mult: înțelepții păgîni venind — cronologic — după Moisi, au furat ideile acestuia, pe care le-au țesut în pînza propriilor lor opere, ceea ce le-a anulat originalitatea. Unii dintre acești înțelepți au fost contemporani cu prorocii și au imitat concepțiile acestora bucurîndu-se de un prestigiu deosebit în fața unora, dar fără să poată emite vre-o părere nefalsă despre Dumnezeu²¹). Chiril stabilește tablouri cronologice paralele între personagiile principale ale Vechiului Testament și acelea ale păgînismului sau ale elenismului și ajunge la concluzia că înțelepții păgîni au cunoscut învățătura lui Moisi în Egipt, unde s-au duș rînd pe rînd să se cultive: Tales din Milet, Solon, Pitagora, Platon. În timp ce Elenii nu cunoșteau încă alfabetul pe care Cadmos abia îl adusese din Fenicia, scrierile lui Moisi existau deja²²). Sînt aci idei de mult pușe în circulație de apologetii sec. II și III. E drept că Sf. Chiril nu face o critică a sistemelor filozofice²³). Scopul lui era să combată pas cu pas pe Iulian și să prezinte liniile mari ale unui comparatism între iudeo-creștinism deoparte și elenism de alta, sub raportul culturii.

20) Migne P. G. 76, col. 509—1058.

21) *Pentru Sînta religie a creștinilor* I, Migne P. G. 76, col. 512 CD 513 AB.

22) *Ibidem* I, col. 524 D, 525 A.

23) Pia Regazzoni, *Il „Contra Galileos” dell'imperatore Giuliano e il „Contra Iulianum” di San Cirillo Alessandrino*, in *Didaskaleion* — Studi di letteratura e storia cristiana antica, nuova serie, Anno VI, 1928, fascicolo III, Torino, p. 92.

Inercarea a reușit. Dar dealungul demonstrației — mai ales în cărțile VII—X — Chiril slăbește, uneori, intransigența sa obișnuită și înclină să admită unele apropieri între iudeo-creștinism și păgânism. Contra părerii lui Geffcken, care ironizează pe Sf. Chiril pentru superficialitatea în combaterea operei lui Iulian, noi sîntem de acord cu Croiset și Bardenhewer care relevă bogăția apologiei chiriliene, argumentarea strînsă, savantă, ingenioasă, leală a autorului care nu minimizează obiecțiile pentru a le învinge ușor²⁴). Subliniem în chip deosebit cîntea exemplară a criticului Chiril care citează textual pe adversarul său, evitînd acuzații fantaziste pe seama unui om care nu s-ar mai fi putut apăra, pentru că nu mai trăia. Era o metodă științifică și o atitudine etică inaugurate deja de Origen, care onorau pe autorii lor și onorează pe cei ce le practică.

Critica Sf. Chiril se îndreaptă puțin asupra religiei faraonice, practică de vechiul Egipt preelenistic. În fond, patriarhul alexandrin combatînd pe alocuri religiile Egiptului trebuie să aibă în vedere două serii de culte: cele ale Egiptului faraonic și cele ale Egiptului grec. Dar Chiril cunoaște puțin și indirect, prin autori de limbă greacă, vechea religie egipteană, care-și avea încă aderenții ei. El cunoștea — cum era firesc — mai bine religia sincretistă greco-egipteană cu care se întîlnea în fiecare zi și la fiecare pas în vremea lui. Din vechea religie egipteană Chiril pomeneste o singură dată pe Osiris și seria oamenilor divinizați în Egipt²⁵). Aceeași concepție evhemeristă o menționează Chiril și despre Apis, membru de seamă al clerului unui templu din Egipt, cunosător al filosofiei naturale și descoperitorul medicinei pe care a transmis-o grecului Asclepios²⁶). Zeul egiptean este deci un fost om, dar mai vechi decît grecul Asclepios, cum se și cuvenea, căci el era egiptean și Egiptul a fost dascălul Greciei, nu invers. Fuzionarea zeilor Osiris și Apis într-unul: Serapis, nume a cărui formă inițială a fost Osirapis, e prezentată de Chiril cu ironie²⁷). Cu prilejul criticei adresate evhemerismului grec aplicat lui Hercules, Asclepios, Castor și Polux, Cleomede și chiar regelui Alexandru, considerat de eleni ca al XIII-lea zeu, Sf. Chiril respinge afirmația lui Iulian după care creștinii adoră pe un om divinizat, adică pe Iisus Hris-

24) Maurice Croiset, *Histoire de la littérature grecque*, tome V, Paris, p. 1057—1058; O. Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlichen Literatur* IV, 1924, p. 60, n. 1.

25) *Pentru Sfînta religie a creștinilor* VI, Migne P. G. 76, col. 811 D.

26) *Op. cit.*, VI, Ibidem, col. 805 C.

27) *Op. cit.*, I, Ibidem, col. 521 CD. Povestea lui Sarapis se află pe larg la Clement Alexandrinul, *Protreptic*, IV, 48, 1—6, ed. Cl. Mondésert și A. Plassart, 1949. Stromata I, 21, 106, ed. Mondésert și Caster 1951, propune derivarea numelui de Sarapis, de la *σοφός* 'Anis-Σοφάνis și apoi Σάπανis

ios și pe „alți mulți nenorociți”, adică pe sfinți. Creștinii nu adoră pe un om îndumnezeit, ci pe Logosul arătat din Dumnezeu, prin care toate au fost aduse la ființă și care — când a socotit să mintuiască neamul omenesc — s-a întrupat și s-a făcut om și a apărut ca atare din Sfânta Fecioară. Sfinții Martiri nu sînt zei și nu sînt adorați, ci cinstiți, pentru că au luptat pentru adevăr și-au păstrat curătenia credinței, au învins frica morții și au reușit să se impună cu icoane ale virtuții. De altfel, elenii mai vechi ei înșiși au cinstit și cinstesc anual pe cei ce au murit luptînd la Maraton și apoi contra lui Xerxes. Platon vorbește despre cultul celor care, după moarte, au ajuns duhuri binefăcătoare sau despre cultul celor care s-au impus în viață printr-o deosebită bunătate²⁸).

Sf. Chiril cunoaște sensul general al hieroglifelor. Vorbind despre enigmă și parabole el zice: „Se spune că între adoratorii idolilor au fost tehnicieni de enigme exercitați așa de grozav și așa de pricepuți în această tehnică, încît se obișnuia să fie numiți hieroglifi. Aceștia sculptau în temple și pe obelișcuri litere; ei nu socoteau lucru vrednic să se folosească de ale noastre, ci, prin alte semne, reprezentînd naturile lucrurilor, ei acumulau la cei mai înțelepți o știință secretă. Vrînd să deseneze divinitatea sau firea cea prea înaltă și mai presus de toate, ei pictează un ochi, căruia îi pun dedesubt un baston vertical, pentru că în același lucru să se înțeleagă și puterea atotvăzătoare a firii divine și demnitatea regească. Căci sceptrul aproape totdeauna e considerat simbolul puterii regești, iar poziția verticală a bastonului voia să însemne că firea divină în niciun chip nu poate fi înfrîntă, ci ea stă, ca totdeauna, dreaptă, oarecum susținînd și întărînd toate. Se zice că pentru reprezentarea cerului, ei pictează un scut, pentru că acesta e în formă de cerc, pentru aceea a timpului ei pictează un șarpe, pentru că acesta e lung, se înfășoară de multe ori și merge fără zgomot. Pentru a desemna minia în chip enigmatic, ei gravau un grătar pe care era aprins foc, iar deasupra era așezată o inimă”²⁹). Aceste considerațiuni despre hieroglife, care par a fi luate după Plutarh (*Despre Isis* 56)³⁰), sînt o critică la adresa caracterului simbolic și enigmatic al alfabetului egiptean și al religiei și culturii egiptene în general, care se foloseau de semne misterioase și nu de literele unui alfabet obișnuit accesibil marelui număr. Aceeași critică e adresată pitagorismului amator

28) Sf. Chiril, *op. cit.*, VI, Ibidem, col. 809 BCD, 812 ABC.

29) Idem, *op. cit.*, IX, Ibidem, col. 960 CD, 961 A.

30) Et. Drioton, *Cyrille d'Alexandrie et l'ancienne religion égyptienne* în *Kyrrilliana*, p. 243.

de simbolism și enigme. În fața acestei situații, critica adusă de Iulian ritului jertfei împăcării, prin cei doi țapi, cade³¹⁾.

Șenute din Atripe critică pe cei ce pun mîna la gură și adoră aștrele, pe cei ce tămîie demonii și adoră lemnele, pietrele, păsările, crocodilii, animalele sălbatece sau domestice. El atacă miturile, în deosebi pe acelea ale lui Cronos sau Petbe, Rea, Zeus, Ares, Hephaistos Path, Apollon, Ereticul sau păgînul se roagă întinzîndu-și mîinile ca păsările aripile. Aceste atacuri reproduc liniile mari ale apologeticei creștine din sec. II și III³²⁾.

Raporturile dintre cultura creștină și cultura păgînă nu s-au mărginit însă la simple încordări spirituale de natură filosofică sau religioasă, ele nu s-au limitat la o simplă critică literară. Ele s-au transformat, uneori, în conflicte sîngeroase. Unele legi ale împăratului Teodosie din ultima parte a domniei sale, în deosebi edictele din 391 și 392 care interziceau practicarea oricărui cult în templele păgîne din imperiu, dar mai ales în cele din Egipt, au contribuit la înrăutățirea relațiilor dintre creștini și păgîni, și așa destul de rele³³⁾. Multimile creștine, exasperate de atîtea persecuții și sigure de bunăvoința puterii politice, executau cu asprime legile imperiale. Călugării participau activ la aceste atacuri împotriva păgînismului³⁴⁾. Păgînii înșiși de altfel, nu rămîneau datori cu nimic la atacurile creștinilor: masele eline ripostau cu același fanatism la fanatismul creștin. Alexandrinii erau vestiți prin revoltele și tulburările aproape totdeauna sîngeroase pentru care aveau o adevărată predilecție. Istoricul Socrat precizează că odată începută, tulburarea nu încetează pînă nu s-a vărsat sînge³⁵⁾.

Patriarhul Teofil al Alexandriei a distrus cîteva temple vestite și nenumărate statui ale zeilor păgîni la Alexandria începînd probabil din anul 387, cînd Teodosie a trimis pe prefectul Kynegios să închidă templele din capitala Egiptului³⁶⁾, Istoricii Socrat și Sozomen relatează că, la stăruința lui Teofil, au fost distruse templele lui Mitra, Dionysos și Serapia, probabil în anul 391³⁷⁾. Cu acest prilej au fost divulgate misterele sîngeroase ale lui Mitra și au fost expuse

31) Sf. Chiril, *Pentru Sfînta religie a creștinilor* IX, Ibidem, col. 960 AB, 961 ABC, Levitic 16.

32) J. Leipoldt, *op. cit.*, p. 176—177.

33) J. R. Palanque, *Histoire de l'Eglise depuis les origines jusqu'a nos jours* publiée sous la direction de Augustin Fliche et Victor Martin, Paris, 1936, III, p. 516—517.

34) Et. Drioton, *op. cit.*, p. 245.

35) *Istoria bisericească*, VII, 13, Migne P. G., 67, col. 761 A.

36) H. G. Opitz, *Theophilos*, în Pauly—Wissowa—Kroll—Mittelhaue, *Real-Encycl. der class. Alt. V*, 2. zweite Reihe.

37) Idem, *op. cit.*, loc. cit.

în piață, spre batjocură, simbolurile falice ale misterelor lui Dionysos și Serapis. Acest procedeu a provocat din partea păgînilor o reacțiune singeroasă în care au pierit foarte mulți creștini, puțini păgîni și au fost numeroși răniți de ambele părți. Păgînii se baricadaseră în templul lui Serapis, unde erau încurajați de un filosof, Olympios, și de unde nu voiau să iasă la somațiile autorităților. Pînă la urmă, împăratul — precizează Sozomen — proclamă pe creștinii uciși drept fericiti, pentru că și-au cîștigat cîstea de martiri, luptînd pentru credință, pe ucigași, adică pe păgîni îi iartă ca să treacă mai ușor la creștinism, iar în legătură cu templele dă ordin să fie distruse, ca unele care au fost cauza răscoalei populare. Creștinii au strigat cu glas tare la auzul acestui ordin zicînd că la începutul lui vina era atribuită păgînilor. Aceștia au părăsit Serapeum-ul, pe care l-au ocupat apoi creștinii și l-au transformat în biserică purtînd numele împăratului Arcadiu. Teofil a dispus ca toate statuile de metal să fie topite și transformate în vase și unelte pentru trebuințele Bisericii, „întrucît împăratul dăduse pe zei pentru întreținerea săracilor”. O singură statuie a rămas netopită și aceea a fost expusă public, pentru ca păgînii să nu poată tăgădui în viitor ce fel de zei au adorat ei. Lucrul acesta a mîhnit mult pe păgîni. Dar demascarea se făcuse și saltul calitativ era în plină desfășurare. În adevăr, cu prilejul distrugerii templului lui Serapis, s-au găsit acolo hieroglifice sculptate în piatră. Hieroglificele aveau formă de cruce. Creștinii vedeau în cruce semnul propriei lor religii, iar păgînii vedeau un semn comun lui Hristos și lui Serapis. În timpul controversei, unii păgîni care cunoșteau hieroglificele și ziceau că litera în chipul crucii înseamnă viața viitoare, au trecut la creștinism. Apoi, grație celorlalte litere hieroglifice, stabilindu-se că sfîrșitul templului lui Serapis va avea loc atunci cînd va apărea litera în chip de cruce, care înseamnă viața viitoare, un număr mult mai mare de păgîni au trecut la creștinism, mărturisindu-și păcatele și botezîndu-se. Socrată încheie episodul cu observația că trecerea celui mare număr de păgîni la creștinism s-a datorat nu preoților egipteni, care gravînd semnul crucii prin hieroglifice lor ar fi cunoscut dinainte ceva despre Hristos, ci lucrării Logosului în acești preoți. Procedeu e folosit și de Sf. Apștol Pavel față de atenieni, dintre care aduce pe mulți la credință prin acordul pe care-l stabilește între predica sa și literele scrise pe altarul zeului necunoscut (Fapte, 17, 23). Logosul lucrase și prin Valaam și Caiafa (Numeri 24; Ioan 11, 50)³⁸.

Călugării au jucat un rol deosebit în lichidarea rămășițelor păgîne din prima jumătate a sec. V. Unul dintre aceștia

38) Socrat, *Istoria bisericească* V, 16—17, Migne P. G. 67, col. 604 BCD, 605 AB, 608 AB; Sozomen, *Istoria bisericească* VII, 15, Migne P. G. 67, col. 1453 ABC, 1456 ABC, 1457 A.

este Șenute, prieten și colaborator a trei patriarhi: Teofil, Chiril și Dioscor. Asemenea chiriarhilor săi, el a distrus sau a profanat cu propriile-i mâini temple păgine. El a dat foc templului păgîn dela Atripe, pentru că nu-l suferea în apropiere de Mînăstirea Albă pe care o conducea. E sigur că tot el a distrus templul din satul Pneuît (Pleuit), regiunea Șmin, luînd din sanctuar tot mobilierul, candelabre, cărți, ofrande pentru jertfă, instrumente de făcut piine, obiecte culturale și statui pe care le-a dus în mînăstire. Dat în judecată de clerul păgîn, în localitatea Antinou, Șenute n-a fost judecat, procesul fiind zădărnicit de numărul considerabil de creștini care se adunaseră; Șenute a fost purtat în triumf și dus la biserica locului unde a rostit un cuvînt în care înfiera pe păgîni mai aspru ca pe diavoli, pentru că diavolii au recunoscut pe Domnul și s-au temut de El, pecînd păgînii nu-L recunosc și nu se tem de El³⁹). Teribilul stareț a prădat capelele păgîne particulare și a profanat chiar templul public al lui Cronos dela Șmin. A fost dat în judecată, dar a fost achitat. Altă dată a ridicat cărți din casa păgînului Kesios. Reclamat de păgubaș la comitele Hrisip, Șenute a fost achitat, pentru că Hrisip era creștin. El a sprijinit pe episcopul Macarie de Tkou în lupta contra păgînilor⁴⁰). Numeroși creștini îndemnați de Șenute sau antrenati de exemplul lui au distrus templele din satele lor. *Viețile de călugări* copti din sec. V sînt pline de expediții de distrugere a templelor și idolilor⁴¹). Rezultatul luptei lui Șenute a fost că, după 450, vechii zei egipteni n-au mai fost adorați în Egiptul de Sus. E probabil că fără lupta necruțătoare a lui Șenute, păgînismul s-ar mai fi menținut încă mult timp în acel colț depărtat al Egiptului⁴²). Besa, urmașul lui Șenute, era un temperament blînd. El îndemna pe călugări să nu procedeze violent față de păgîni spre a-i face să treacă la creștinism⁴³).

Unul din evenimentele cele mai regretabile care punctează aceste raporturi încordate dintre creștini și păgîni în Egipt, a fost asasinarea filosoafei Hypatia pe care am prezentat-o mai sus. Moartea tragică a filosoafei alexandrine, evocată nu numai de istoricii contemporani sau de lexicografii bizantini, ci și de literatura modernă, ca în sguduitorul roman istoric al lui Charles Kingsley, *Hypatia*, a fost opera unor exaltați. Istoricul Socrat și Suidas sînt aproape de acord asupra felului în care s-a petrecut faptul. Socrat zice că un grup de cîțiva fanatici, în frunte cu lectorul Petru, făcură conspirație, pîn-

39) J. Leipoldt, *op. cit.*, p. 178—180.

40) Idem, *op. cit.*, p. 180—182.

41) Et. Drioton, *op. cit.* p. 245.

42) J. Leipoldt, *op. cit.*, p. 182.

43) Idem, *op. cit.*, loc. cit.

diră pe Hypatia în timp ce se întorcea acasă, o smulseră din vechicol, o tîrîră în Biserica numită Caesarion o desbrăcără și o uciseră cu țigle. Sfîșiindu-i trupul în bucăți, acestea au fost duse la locul numit Kınaron, unde au fost arse. Suidas afirmă că bucățile trupului Hypatiei au fost împrăștiate în tot orașul⁴⁴). Ioan Malalas susține că filosoafa ar fi fost pur și simplu arsă⁴⁵). Lucrul s-a petrecut în anul al 4-lea al episcopatului lui Chiril, anul al 10-lea al consulatului lui Teodosie, în luna Martie, pe vremea postului (Socrat, *op. cit.*, loc. cit., col. 769 A). Diferențele mai serioase între documente sînt asupra formulării cauzelor acestui asasinat. Filosoful neoplatonic atenian Damaskios spune, la Suidas, că Chiril trecînd într-o zi cu suita sa prin dreptul casei Hypatiei și văzînd o mulțime de oameni și cai intrînd și ieșînd și întrebînd ce se petrece acolo, cineva i-a răspuns că filosoafa Hypatia primea salutările și că acea casă era a ei. La aceste cuvinte, Chiril a fost mușcat de inimă și a pus la cale uciderea filosoafei⁴⁶). S-a făcut observația justă că e greu de admis ca Chiril, care era episcop de 4 ani, să fi luat cunoștință de existența și cercul Hypatiei deabia prin această întîmplare și că s-a hotărît acum s-o înlăture⁴⁷). Socrat, pe care critica îl consideră izvor serios, notează că pricina asasinatului a stat în legătura foarte strînsă dintre Hypatia și prefectul Oreste, dușmanul lui Chiril. Poporul Bisericii acuza pe Hypatia că ea ar fi cauza neprieteniei dintre Oreste și episcopul Chiril⁴⁸). Socrat apreciază evenimentul zicînd că „fapta aceasta a produs nu mic reproș lui Chiril și Bisericii alexandrine. Căci uciderile, luptele și cele asemenea sînt cu totul străine de cei ce cugetă cele ale lui Hristos”⁴⁹). Socrat nu consideră pe Chiril autor al crimei. Chiar cînd Malalas zice că poporul a fost instigat de Chiril să omoare pe Hypatia, aceasta arată că izvorul lui Malalas nu socotea pe Chiril drept autor propriu zis al asasinatului. Filostorgiu (VIII, 9) pune faptul în general pe seama homousienilor, adică a ortodocșilor, iar Nichifor Calist se inspiră din Socrat⁵⁰). E semnificativ că autorul textului din Suidas, afară de versiunea care face pe Chiril responsabil de moartea Hypatiei, relatează încă o versiune care atribuie vina acestei morți poporului alexandrin, mai precis temperamentului îndrăzneț și revoluționar al alexandrinilor, care au ucis

44) Socrat, *op. cit.*, VII, 15. Migne P. G. 67, col. 768 C, 769 A; Suidas, *op. cit.*, p. 644. Asupra bisericii Caesarion, a se vedea Puchstein, *Alexandria*, în Pauly—Wissowa, *Real-Encycl. der cl. Alt., erster Halbband*, 1893, col. 1385.

45) Ioan Malalas, *Cronografia* XIV, Migne P. G. 97, col. 536 A.

46) Suidas, *op. cit.*, p. 645.

47) K. Praechter, *op. cit.*, Ibidem, col. 247.

48) Socrat, *op. cit.*, VII, 15, Ibidem, col. 768 BC.

49) Idem, *op. cit.*, loc. cit., col. 769 A.

50) K. Praechter, *op. cit.*, Ibidem, col. 247—248.

chiar pe unii dintre episcopii lor, ca de ex. pe Gheorghe și pe Proteriu⁵¹). În această apreciere, izvorul lui Suidaș e de acord cu Socrat. Nu este exclus ca însăși disciplina astronomică, cu care se ocupa filosoafa, să fi fost pentru mulțimea creștină o pricină de ațîtare împotriva Hypatiei⁵²). În realitate, zice Praechter, documentele nu ne arată suficient vina sau lipsa de vină a lui Chiril. E drept că acesta moștenește temperamentul aprins, metoda dură și dușmănia puternică a lui Teofil față de păgîni, că mai ales din momentul suirii sale pe tronul episcopal, „episcopatul Alexandriei depășind rînduiala sa ierarhicească, a început să guverneze”, că pentru aceasta el a intrat în conflict cu Oreste, prefectul Egiptului, căruia îi uzurpa o mare parte din autoritate și pe care îl spiona, că proceda fără milă împotriva ereticilor și a iudeilor⁵³). Încercarea sa de împăcare cu Oreste n-a reușit. Toate acestea sînt adevărate, dar o dovadă precisă, indiscutabilă, că Chiril a fost autorul morții Hypatiei, nu există. Uneori el emite principiul că păgînii trebuiesc convertiți cu blîndețe; Dumnezeu pedepsește pe păcătoși, dar cu blîndețe⁵⁴). Știm că împrejurările istorice în care a trăit Chiril și unele elemente ale temperamentului său personal nu i-au îngăduit să respecte totdeauna în practică ceea ce el profesa teoretic. Uciderea Hypatiei s-a petrecut într-un moment de extremă încordare între creștini și păgîni și între creștini și iudei. Cum Chiril era conducătorul ortodocsiei alexandrine și adversarul lui Oreste și a tot ceea ce era în legătură cu acesta, o întîmplare ca uciderea Hypatiei putea să fie ușor pusă pe seama lui. Mulțimea creștină făcînd ce a făcut, a crezut că lucrează în sensul dorit de Chiril. Lucru sigur era părerea că Hypatia influența pe Oreste⁵⁵).

Evoluția istorică a Egiptului în prima jumătate a sec. V înregistrează, deci, aspecte negative în raporturile dintre creștinism și păgînism. Dar aceste raporturi oferă și aspecte pozitive interesante.

II. Aspecte pozitive ale raporturilor creștino-păgîne

Mai întîi legăturile personale dintre unii păgîni și creștini de seamă ai timpului erau inevitabile. Într-o metropolă ca Alexandria cu un înalt și variat nivel științific și în care cele două mari școli; cea creștină-catehetică și cea păgînă-

51) Suidas, *op. cit.*, col. 644.

52) K. Praechter, *op. cit.*, Ibidem, col. 248.

53) Socrat, *op. cit.*, VII, 7, Migne P. G. 67, col. 749 C, 752 A; VII, 13, 14, 16, Ibidem, col. 760 C, 761 ABC, 764 ABC, 765 ABCD, 768 A, 769 B, 722 A.

54) Don G. Gnolfo, SS, *Il problema pedagogico in S. Cirillo*, în *Kyriana*, p. 282—293.

55) K. Praechter, *op. cit.*, Ibidem, col. 248.

neoplatonică aveau deseori aceiași elevi, care discutau, probabil, uneori aprinș ideile prelegerilor care li se țineau, se încheau prietenii durabile și se exercitau influențe reciproce profunde care duceau la apropieri între păgânism și creștinism. Se cunoaște cazul concludent al retorului cu orientare filosofică, Sinesiu din Cirene, elevul filosoafei Hypatia. După isprăvirea studiilor, Sinesiu continuă a fi în legătură cu Hypatia, căreia îi purta o deosebită afecțiune, cum reese din scrisorile adresate ei. Intr-una din aceste scrisori el zice: „Chiar dacă morții uită totul în Hades, eu și acolo îmi voi aminti de Hypatia iubită”. Din cauza ei, el ar fi în stare să părăsească și patria⁵⁶). Altădată îi trimite cele trei lucrări ale sale: *Dion*, *Despre vise* și *Despre astrolabiu*, cu rugămintea de a le cerceta și de a viza dacă pot fi publicate sau nu; în cartea *Despre astrolabiu*, dedicată unui oarecare Paionios, el precizează că astrolabium-ul — instrument pentru măsurarea înălțimii astrelor — a fost construit cu colaborarea profesoarei sale iubite. Hypatia; cu alt prilej o roagă pe aceasta să-i procure un hidroskop pentru cîntărirea apei⁵⁷). Dar iată că Sinesiu ajunge episcop după oarecare rezistență și cu condiția de a-și păstra convingerile sale filosofice păgîne⁵⁸). Creștinul și episcopul Sinesiu n-a modificat felul legăturilor sale cu Hypatia. S-au păstrat trei scrisori ale sale din vremea episcopatului: a X-a, a XVI-a și a LXXX-a. În toate aceste scrisori el arată fostei sale profesoare aceeași afecțiune și sinceritate. În cite-și trele el îi comunică durerea sa nemîngîiată de a-și fi pierdut copiii și se plînge că nu primește scrisori din partea ei. În scrisoarea a XVI-a o numește „mamă, soră, învățătoare și binefăcătoare” și trimite salutări „fericiților tovarăși” ai filosoafei: lui Theoteknos, care e probabil tatăl Hypatiei, lui Atanasie, probabil fratele ei, și apoi tuturor la rînd. Sinesiu este cel mai caracteristic exemplu al legăturilor dintre creștinism și păgânism în această epocă⁵⁹). El aruncă punte între creștinism și păgânism nu numai prin legăturile sale cu Hypatia, ci și prin acelea cu numeroși prieteni din perioada păgînă, ca: Olimpiu, Troil, Herculan, Hesyșchiu, cum o atestă corespondența sa⁶⁰).

Legăturile dintre creștinism și păgânism au fost, apoi, inițiate, continuate sau intensificate printr-o vie circulație a

56) Sinesiu, *Scrisoarea* 124, Migne P. G. 66, col. 1504 CD.

57) Idem, *Scrisoarea* 153, Ibidem, col. 1553 ABCD, 1556 ABCD, 1557 A; *Cuvînt despre darul astrolabinomului*, Ibidem, col. 1584; *Scrisoarea* 15, Ibidem, col. 1352 AB.

58) *Scrisoarea* 105, Ibidem, col. 1485 B.

59) G. Grützmacher, *Synesios von Kyrene* — Ein Charakterbild aus dem Untergang des Hellenentums, Leipzig, 1913, p. 22.

60) *Scrisorile* 95—98, 132, 26, 90, 136, 92. Cf. Eduard Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, dritter Teil, zweite Abteilung, fünfte Aufl., p. 803, n. 1.

ideilor între cele două culturi. Poetul Nonnos din Panopolis, autor al operei *Dionysiaka*, atestă o strinsă legătură cu creștinismul, în perioada sa păgînă, prin apropierea zeului Dionysos de Hristos și prin alte elemente. Între timp Nonnos trecu la creștinism și scrise, probabil, după 428, o *Parafrază a Sfintei Evanghelii după Ioan* în care Hristos apare superior lui Dionysos, în care autorul se interesează de probleme hristologice și susține purcederea Sfintului Duh dela Tatăl, probabil contra lui Chiril, în care apare frecvent calificativul de „Născătoare de Dumnezeu” — *theotokos* — dat Sfintei Fecioare și în care autorul folosește versuri întregi sau părți de versuri din opera sa păgînă *Dionysiaka*⁶¹). Dacă Nonnos se lasă influențat de Sf. Grigorie de Nazianz, la rîndu-i el influențează o întreagă serie de poeți ca Eudochia—Athenais, soția împăratului Teodosie II, poate pe Claudian care mutîndu-se la Roma și-a continuat opera poetică scriind latinește, șigur pe Kyros, fost prefect al orașului Constantinopol, consul în 441 și în fine episcop⁶²). Hierocle, autor al unui lung comentariu al *Versurilor de aur* ale lui Pitagora și a unei opere în 7 cărți *Despre providență și destin* analizată pe larg de Fotie, mare autoritate în neoplatonismul alexandrin, profesa un eclecticism asemenea aceluia al lui Arnobiu de Sica, în care intrau elemente creștine ca acestea: demnitatea și bunătatea Creatorului, creația lumii din nimic, ideea de providență și de suflet, împletirea între providență și destin, pocăința, întoarcerea la Dumnezeu, virtuțile, conștiința, cinstirea lui Dumnezeu prin asemănarea cu El, jurămintul, rugăciunea, jertfa, ajutorul, mila⁶³). Comentariul la *Versurile de aur* sună adesea patristic. Credem că faptul se explică nu numai printr-o evoluție a doctrinei hieroclene în sensul vechiului platonism, cum pretinde Ed. Zeller, ci și printr-un contact ideologic strîns între creștinism și păgînism, cum a demonstrat K. Praechter⁶⁴).

Puncte de contact între creștinism și păgînism sînt identificate mai ales în domeniul ideilor. Se știe că neoplatonis-

61) Rudolf Keydell, *Nonnos*, în *Pauly-Wissowa-Kroll*, Real-encycl. der class. Alt., 33 Halbband, 1936, col. 915, 917, 918, 919.

62) Fotie, *Biblioteca*, cod. 183, 184, Migne P. G. 193, col. 536 B 541 B; O. Seek, *Eudokia*, în *Pauly-Wissowa*, Real-Encycl. der class. Alt., elfter Halbband, 1907, col. 910; W. von Christ, W. Schmid, O. Stählin, *op. cit.*, p. 960—961.

63) Fr. Guil. Aug. Mullachius, *Fragmenta philosophorum graecorum*, Paris, 1869, Comentariu la versurile de aur ale lui Pitagora I, 1, p. 418—420, XI, 17—20, p. 483 și urm., passim; Fotie, *Biblioteca*, cod. 214, Migne P. G. 103, col. 701 A—708 A; W. von Christ, W. Schmid, O. Stählin, *op. cit.*, p. 1065—1066; Pierre de Labriolle, *La réaction paienne*, p. 4823; K. Praechter, *Christlich neuplatonische Beziehungen*, în *Byzantinische Zeitschrift* XXI Band. 1 und 2 (doppel-) Heft, 1912, p. 4, 9, 12, 13, 16, 18, 21, 24—27.

64) Ed. Zeller, *op. cit.*, p. 813—815; K. Praechter, *op. cit.*, passim.

mul profesa existența unei ființe absolute, numită *Unul* din care derivau *Inteligența* și *Sufletul* în ordine treptată. Neoplatonismul, care nu era numai o filosofie, ci și o religie, crease o atmosferă în care teocentrismul luase locul cosmocentrismului și antropocentrismului, care au dominat cîndva filosofia greacă⁶⁵). În această atmosferă teocentrică, filosofia neoplatonică se întîlnea sau se atîngea cu teologia creștină, mai ales în capitolele despre Dumnezeu și despre Sfînta Treime, iar teologia hermetistă avea unele analogii cu cea creștină, cu vorbire în capitolul despre Logos.

În cele trei opere filosofice și mai ales în imne, Sinesiu, păgînul neoplatonic vorbește despre *Unul* ca despre dumnezeirea cea mai presus de cugetare. Această dumnezeire e „*Unul mai înainte de Unul*” (Imn. III, 149), „*Unul și toate, dar Unul a toate, Unul înainte de toate, sămîntă a toate, rădăcină și ramură, fire în cele inteligibile, parte bărbătească și parte femească*” (Imn. III, 180—186). În același Imn III, 162—175, poetul se adresează Ființei supreme cu aceste cuvinte: „*Tu, născător al veacurilor, viață a veacurilor, mai presus de zei, mai presus de inteligențe..., Inteligență născătoare de inteligențe, obîrșie a zeilor, făcător al duhurilor, hrănitor al sufletelor, izvor al izvoarelor, principiu al principiilor, rădăcină a rădăcinilor, ești monadă a monadelor, număr al numerelor*”. E concepția lui Plotin despre Dumnezeu⁶⁶). În Imnul IV, 227—233, care aparține tot perioadei păgîne a vieții sale, Sinesiu numește pe Dumnezeu Tată necunoscut, negrăit, necunoscut de minte, negrăit de cuvînt, Inteligență a inteligențelor, suflet al sufletelor, fire a firilor. E o îngrămădire de atribute dintre care unele se găsesc în imnele Sf. Grigorie de Nazianz⁶⁷), dar altele sînt o repetiție stereotipă a abstracțiunilor neoplatonice lipsite de substanță și care nu dau viață dumnezeirii în chestiune. Uneori textele lui Sinesiu sună panteist: „*Tu ești Unul și toate, Unul în Tine însuși și prin Toate*” (Im III, 198—200). *Unul* e împrăștiat ca să rămînă împrăștiat și e prezent în părți indivizibile (Imn III, 201—206). E ca un logos spermaticos stoic. Dumnezeu neoplatonic se aseamănă cu Cel creștin mai mult sub raportul termenilor tehnici de care se servesc cele două religii și filosofii, pentru a-L exprima: unul, ființă, apoi numeroase atribute, în deosebi negative și de excelență: necunoscut, negrăit, mai presus de toate, izvor a toate etc. Sfîntul Chiril citează cu deosebire pentru expresiile „*Ești*” și „*Unul*” pe Platon și pe Plutarh neoplatonicul⁶⁸). Deși dumnezeul neo-

65) G. Grützmacher, *op. cit.*, p. 103.

66) *Enneada* I, 7, 1, ed. Em. Bréhier.

67) *Imn către Dumnezeu*, vv. 1—16, Migne P. G. 37, col. 507—508.

68) Sf. Chiril, *Pentru Sfînta religie a creștinilor VIII*, Migne P. G. 76, col. 908 BC.

platonice e o simplă abstracțiune fără conținut și fără viață, el a putut, grație terminologiei tehnice care-l exprima, să fie privit cu simpatie de către unii teologi creștini. Când neoplatonicul care profesa credința într-un asemenea Dumnezeu trecea la creștinism, el turna în vechea noțiune de Dumnezeu puterea și viața Dumnezeului său, cum e cazul cu Sinesiu. Comunitatea de terminologie se datora contactului continuu între cele două spiritualități în care nu odată cea păgână a influențat pe cea creștină.

Același lucru se petrece în domeniul trinitar. Uneori ideea de Treime, la Sinesiu, e suficient de clară: e un chip care luminează în trei străluciri: unde e abisul Tatălui, acolo e și Fiul glorios și născut din inimă, Înțelepciunea creatoare a lumii, și luminează și lumina unificatoare a Sfântului Duh (Imn. II, 26—32). În spațiul trinitar se află și eroii-îngerii care nu îmbătrinesc niciodată și care aduc în adâncurile lumii podoaba părților superioare (Ibidem, 39—51). Alteori ideea de Treime se purifică și mai mult de atmosfera neoplatonică: nu se mai vorbește de Ființa primă, de Inteligență și de Sufletul lumii, ci numai de Tatăl, de Fiul și de Sfântul Duh. Tatăl are acum atributele Ființei prime (Imn. III, 145—200); Tatăl a născut pe Fiul prin răspindire (Ibidem, 200—206), iar Sfântul Duh, care e o fire negrăită, are ființă înaintea celorlalte ființe. Nu se poate tilcui nașterea Fiului din Tatăl, nici a celui de al treilea din primul, căci nașterea e sfântă (Ibidem, 220—226). Sfântul Duh a fost născut de Tatăl din cauza Fiului. El e sfatul roditor, principiul mijlocitor, centru al Tatălui, centru al Fiului, mamă, soră, fiică (Imn. IV, 97—103). Invățătura trinitară a lui Sinesiu se limpezește și se precizează definitiv în Imnele V, VI, VII, VIII, IX, X. Imnul X e o rugăciune de pocăință adresată lui Hristos. Dar în primele patru imne, doctrina trinitară a lui Sinesiu nu e nici pur neoplatonică, nici pur creștină, ci un amestec. Substituirea Treimii creștine celei neoplatonice e în proces de desfășurare: Unul e înlocuit de Tatăl, Inteligența e înlocuită de Înțelepciune, Demiurg sau Logos, iar Sufletul cosmic e înlocuit de Sfântul Duh; Sinesiu nu împarte Treimea în ipostase, ci el face numai o împărțire logică, iar în fiecare formă a ființei divine e cuprinsă unitatea neîmpărțită a întregului⁶⁹).

Mai semnificativ este faptul că un mare teolog creștin ca Sf. Chiril, care n-a trecut probabil decât puțin prin anticamera neoplatonismului ca să ajungă la creștinism, socotește necesar să releve puncte de contact între doctrina trinitară a celor două religii și filosofii. Chiril o făcea nu numai pentru că trebuia să răspundă criticilor lui Iulian, ci și pentru că problema era discutată în cercurile păgâne și creștine ale

69) G. Grützmacher, *op. cit.*, p. 110.

Alexandriei. Sf. Chiril declară că filosofii greci cunoșteau Sf. Treime. El invoacă pe Plotin care susține că cele trei principii sînt strîns unite și fără intermediar între ele, rangul pe care Inteligența îl are față de Unul, îl are și Sufletul față de Inteligență. Apoi citează, cu unele mici modificări, acest text din Enneada VI, 6: „Orice ființă dorește și iubește pe cel ce l-a născut, mai aleș cînd cel ce naște și cel născut sînt unul singur. Iar dacă nu este distincție între ei, atunci cel ce naște e în chip necesar cu cel născut în așa fel, încît ei nu sînt separați decît prin aceea că sînt doi”⁷⁰). Unele variante pe care Chiril le-a strecurat în textul din Plotin, urmăresc o apropiere cît mai mare între concepția neoplatonică și cea creștină despre Sfînta Treime⁷¹). Se înțelege că cele trei principii nu sînt identice în filosofia lui Plotin. În pasajul citat nu e vorba de consubstanțialitate „ci numai de modul de prezență al ființelor imateriale”, care sînt mai unite între ele decît lucrurile sensibile și care totuși nu se confundă între ele prin aceea că le distinge faptul de a fi mai multe⁷²). Patriarhul Alexandriei identifică și pe Sfîntul Duh în scrierile lui Plotin (op. cit., Ibidem, col. 921 BCD, 924 ABC). Lui Chiril îi face plăcere să citeze pe Plotin pe care-l opune lui Iulian, adresîndu-se acestuia din urmă: „Auzi cum zice el că ceea ce e născut trebuie să fie neapărat ca ceea ce naște, pentru că nu sînt despărțiți, pentru că sînt uniți în chip firesc și pentru că nu există între ei intermediar; ei se disting numai prin faptul că sînt unul și altul; ei nu sînt separați prin fire; ceea ce naște se deosebește de ceea ce e născut numai prin aceea că unul naște și celălalt e născut”⁷³). Sf. Chiril, specialist în problemele trinitare, își dă însă seama că asemănările pe care el le releva cu satisfacție erau doar formale. Filosofii profani, constată el, admit trei ipostase principiale de esență divină, cărora uneori ei le dau și numele de Treime. Prin aceasta ei sînt utili concepției creștine și nu le-ar lipsi nimic dacă ar acorda celor trei ipostase atributul de „consubstanțiale”⁷⁴). Consubstanțialitatea sau deoființimea era un atribut fundamental al persoanelor trinitare pentru care luptaseră primele 2 sinoade ecumenice. E curios că Sf. Chiril nu notează și alte deosebiri între principiile trinitare creștine și cele neoplatonice. Dacă n-o face, e pentru că el voia, la acest capitol cel puțin, să indice mai mult asemănările decît diferențele. Pentru Sf. Treime, Chiril citează pe Platon, Plotin, Porfiriu și

70) Sf. Chiril, *op. cit.*, VIII, Ibidem, col. 920 CD.

71) R. Arnou, *Platonisme des Pères*, în *Dictionnaire de Théol. Cath.* XII, 2, 1935, col. 2328.

72) Idem, *op. cit.*, Ibidem, col. 2328—29.

73) Sf. Chiril, *op. cit.*, VIII, Ibidem, col. 920 D.

74) Idem, *op. cit.*, VIII, Ibidem, col. 913 D.

Numeniu⁷⁵), Platon era socotit autoritate în materie trinitară chiar de un specialist ca Sf. Grigorie de Nazianz. Istoricul Socrate se miră cum un preot, Gheorghe, a putut cădea în arianism, el care citea pe Platon, întrucât filosoful atenian nu zice că a doua și a treia cauză au luat început al existenței⁷⁶).

Sf. Chiril invoacă și teologia lui Hermes Trismegistos în sprijinul celei creștine. Vorbind despre Logosul hermetist, care e creator, roditor și făcător de viață, Chiril notează că și creștinii afirmă același lucru⁷⁷). El citează în sprijinul doctrinei sale despre Logos și pe neoplatonicul Amelius, care a trăit la Roma cu Gentilian și Plotin. În fond, păgînii sînt inconsecvenți cînd admiră părerile lui Porfirie și Iulian despre zei, dar iau în ris învățătura creștină despre Intruparea Domnului. În realitate, precizează Chiril, nu e prea mare distanța între ceea ce susțin unii și alții. Porfirie vorbește despre zei care, în anumite împrejurări, s-au transformat în oameni, iar Iulian spune o întreagă poveste despre Asclepios, care ar fi coborît din cer, ar fi apărut la Epidauros și ar fi întins tuturor mîna sa salvatoare⁷⁸). Deși adversar neîndurător al păgînismului, Sf. Chiril concede totuși unele apropieri între doctrina creștină și cea elenică — întii pentru că analogiile erau uneori izbitoare, al doilea pentru motive de tactică misionară. Știm că el explica analogiile nu prin vreo influență datorită contactului celor două culturi contemporane, ci prin teoria împrumutului, după care păgînii au luat ideile lor mari din Vechiul Testament și prin teoria Logosului spermatikos, pusă în circulație încă de Sf. Iustif Martirul și Filosoful.

Din contactul celor două culturi reeșea limpede viitorul creștinismului. Acest viitor stătea în tinerețe, puterea de viață și orizontul înalt al năzuințelor creștine. Creștinismul n-avea piedestalul unei culturi milenare și orgoliul pe care-l dădea conștiința valorilor acestei culturi, așa cum avea păgînismul, dar el avea puterea și avîntul unei credințe și a unei încordări de înnoire a lumii pe care nimic nu le putea stăvili. Sînt sugestive aprecierile pe care le face Sinesiu păgînul într-o paralelă pe care o ridică între cele două culturi în opera sa *Dion*. Vorbind despre călugării creștini „oamenii barbari din ambele neamuri”, adică dintre greci și egipteni, ucenicul Hypatiei observă că ei se dedau contemplării și trăiesc separat de ceilalți oameni, ca și cum s-ar grăbi să se deslege de natură. Au cîntări grave, simboluri sfinte și anumite ceasuri închinare slujbelor lui Dumnezeu. Ei se ocupă

75) Idem, *op. cit.*, VIII, Ibidem, col. 916 BCD, 917 ABCD.

76) Socrate, *Istoria bisericească* VII, Migne P. G. 67, col. 749 A.

77) Sf. Chiril, *op. cit.*, VIII, Ibidem, col. 920 D, 921 A.

78) Sinesiu, *Dion*, 7, 8, 9, Migne P. G. 66, col. 1129 D, 1132 A, 1137 BC, 1141 AB, Cf. G. Grützmacher, *op. cit.*, p. 93—94.

cu împletitul coșurilor și cu alte lucrări manuale. Ei urmăresc contemplarea divină mai stăruitor ca elenii cei culti. Elenii ajung prin retorică și poezie la adevărul că omul nu e nici Dumnezeu, nici animal, ci o ființă intermediară. Călugării creștini ajung la același rezultat, dar pe altă cale. Înțelepții eleni și barbari recomandă aceleași virtuți purificatoare pentru a frâna lucrarea naturii sensuale și a nu împiedeca sborul gândului. Barbarii își bazează virtutea mai mult pe obișnuință decât pe rațiune; ei recunosc numai trei din virtuțile cardinale platonice, dar admit cumpătarea. Ei practică virtuțile pe baza poruncii, nu pe baza rațiunii. Ei sînt inculti și se dedau propriilor lor gânduri producînd lucruri fantastice. Dar sînt între ei unii vrednici de admirație ca: Amun, Zoroastru, Hermes și Antonie, care nu trebuiesc nici înștruiți, nici înțelepțiți, pentru că aceștia au fost înzestrați cu minți sublime. Și adaogă Sinesiu păgînul: „Dacă am înțilni pe unul din aceștia, l-am urma și l-am venera”⁷⁹⁾. Probabil că Sinesiu a înțilnit pe un alt Amun sau pe un alt Antonie, care l-a dus la creștinism. Evident, marea majoritate a călugărilor era incultă, dar ei posedau aceleași adevăruri ca înțelepții eleni, obținute nu pe calea rațiunii, ci pe calea poruncii, adică a revelației, ceea ce era o garanție în plus pentru forța lor; ei practicau aceleași virtuți care purificau sufletul și întreceau pe înțelepții culti prin stăruința în contemplare, adică în rîvna după desăvîrșire. Așezarea călugărilor egipteni Amun și Antonie alături de Zoroastru și Hermes arată prețuirea deosebită de care anumite laturi și forțe ale creștinismului se bucurau în fața păgînismului.

Viitorul creștinismului se impunea și prin viguroasa campanie de construire de Biserici. În timp ce templele păgîne se dărimau, Bisericile creștine se ridicau numeroase. Vestita Mînăstire Albă, se pare opera lui Șenute, era supranumită „Ierusalim”. În Alexandria erau și se construiau multe Biserici. În afară de Caesareum-Caesarion începută de Cleopatra în cinstea lui Oșmar și a fiului lor Caesarion, transformată de Constantin cel Mare în Biserică, ajunsă catedrală și terminată de Sf. Atanasie în 350, se aflau acolo multe alte Biserici construite de Timotei, dar mai ales de Teofil, căruia i se atribuie șapte locașuri sfinte. Sf. Chiril a construit biserica Sf. Gheorghe⁸⁰⁾.

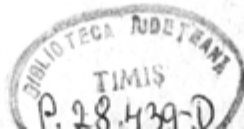
CONCLUZII

Din cele ce preced putem trage următoarele concluzii:

1. Evoluția raporturilor dintre cultura creștină și cultura păgînă în prima jumătate a sec. V în Egipt a arătat profunde

79) Sinesiu, *Dion.* 7, 8, 9, Migne P. G. 66, col. 1129 D. 1132 A. 1137 B. C., 1141 A. B. Cf. G. Grützmacher, *op. cit.* pp. 93—94.

80) Al. Badawy, *Les premieres Eglises d'Egypte jusqu'au siecle de Saint Cyrille*, în *Kyrrilliana*, p. 321, 351, 375; H. G. Opitz, *op. cit.*, col. 2151.

slăbire a păgînismului. Păgînismul era în ultima fază a decadenței sale, început cu cîteva secole înainte. Dacă uneori creștinii aveau o atitudine ostilă față de păgînism, aceasta era nu numai opera dialecticei istorice, ci și a remoreării creștinismului la carul statului roman care transforma Biserica în instituție de stat și care persecutînd păgînismul prin legi și măsuri oficiale, antrena și pe unii creștini la o asemenea lucrare. Cît timp Statul fusese păgîn, persecutase pe creștini; acum el devenise creștin și persecuta pe păgîni închizîndu-le locașurile de cult.

2. Cultura păgînă egipteană era formată din două straturi: unul vechi, faraonic și propriu egiptean, altul grecesc. Stratul grecesc a pătruns în cel egiptean și a pregătît disolvarea culturii egiptene. Egipteanul elenizat nu mai avea gust pentru hieroglife sau pentru pictura hieratică a templelor sale. Înșuși clerul vechii religii nu mai aprecia arta faraonică în perioada romană. După împăratul Deciu, hieroglifele n-au mai fost întrebuințate în inscripțiile sacre. Opera *Hieroglifele* a lui Horapollon, la sfîrșitul sec. V, apăruse prea tîrziu pentru a salva întreg patrimoniul scrisului artistic sacru. Secretul citirii acestui scris se pierduse. Egiptenii care voiau să cunoască vechea lor religie națională, se adresau autorilor greci: unui Porfiriu, unui Plutarh etc., E ceeace face și Sf. Chiril, cum am văzut. Vechea religie religie faraonică era doar o amintire. Neoplatonismul îi luase locul⁸¹⁾.

3. Cultura creștină intră, deci, în contact cu două culturi păgîne în Egipt: cea egipteană, autohtonă, și cea greacă, internațională. Cultura creștină era ea însăși de limbă greacă, își asimilase unele elemente elenice și avea orizont universalist, așa cum avea religia creștină care generase această cultură. În întîlnirea sa cu cele două culturi concentrate într-una, creștinismul n-a întîmpinat rezistență decît din partea culturii grecești, căci cea egipteană propriu-zisă nu mai avea individualitate. În schimb acum apare creștinismul copt, opera mai ales a starețului Șenute de Atripe, anterior separației Bisericii naționale egiptene prin condamnarea lui Dioscor la sinodul IV ecumenic din 451. Acest creștinism copt, condus în deosebi de călugări, curăță Egiptul de resturile păgînismului, fie egiptean, fie grec și creiază o literatură națională nu atît prin traduceri, cît prin patrimoniul spiritual al poporului egiptean reînnoind tradiția de independență spirituală cu vechea cultură faraonică, după o întrerupere de mai bine de o jumătate de mileniu.

4. Contactul dintre cultura păgînă și creștină în Egipt a avut două serii de rezultate: o serie de critici variate dintr-o

81) Et. Drioton, *op. cit.*, p. 244—246.

parte și din alta și o serie de împrumuturi și influențe reciproce. Criticile n-adeceau, în fond, mari noutăți față de ceea ce ele produsese în secolele precedente. Păgânii egipteni nu spuneau nimic peste criticile aduse de Iulian Apostatul creștinismului, în cartea sa intitulată: *Contra Galileenilor*. Creștinii erau acuzați mai ales de fanatism, de incultură, de dușmănie neîndurată față de cultura elenică și, prin aceasta, de lipsă de patriotism, de respingerea metodei raționale în căutarea adevărului. Aceste acuzații vizau în special pe călugări, factori decisivi pe atunci în misiunea și cultura creștină. Acuzațiile nu erau însă decât în parte întemeiate, pentru că mulți creștini — și printre ei și călugări: Chiril, Isidor Pelusiote — își însușiseră o deosebită cultură, uneori superioară a altor păgâni. Creștinii, la rândul lor, acuzau în cultura păgână: politeismul, evhemerismul, imoralitatea, plagiatul după Scriptura Vechiului Testament în părțile elenice de valoare, un raționalism cu vederea scurtă și o mândrie insuportabilă. Dacă Sf. Chiril prețuia vechiul Egipt pentru primatul său istoric în cultura popoarelor, pentru prestigiul său științific în fața lumii, pentru generozitatea cu care el a împărtășit înțelepciunea sa altor neamuri, în deosebi grecilor, el nu acorda aceeași prețuire culturii Egiptului contemporan. Înțelepciunea grecilor și a egiptenilor — zice el e fără gust, rece și turburătoare, ea nu astîmpără setea, ci provoacă boli acelor care o beau⁸²). Cu toate acestea, înțelepciunea păgână pătrunsese încă de mult în anumite sectoare ale tinerei culturi creștine: Clement, Origen, uneori Sf. Atanasie datorau lucruri substanțiale științei și filosofiei elene. Acum, după anul 400, situația nu se schimbă: școala neoplatonică de sub conducerea Hypatiei, mai apoi a lui Hierocle și a lui Olimpiodor, număra și elevi creștini; neoplatonismul alexandrin era mai puțin speculativ decât cel atenian, nu ținea cu orice preț să justifice politeismul, prețuia formele mai vechi ale platonismului, fără să se sustragă total influenței ateniene și se impunea prin tradiția sa pur științifică. În atitudinea receptivă față de platonism, neoplatonicii se întâlneau cu creștinii⁸³). Sf. Chiril citează din Platon și din neoplatonici în sprijinul tezelor sale. Invers, învățătura creștină adâncită și propoveduită de școala catehetică alexandrină pătrunsese în cercuri neoplatonice din ce în ce mai largi. Șineșiu, ucenicul Hypatiei, e așa de influențat de creștinism încît el se convertește și ajunge episcop. Hierocle, șeful școlii, primește și el influențe, fără să se fi convertit. Sf. Chiril face împrumuturi substanțiale cugetării platonice și neoplatonice mai ales în domeniul trinitar.

82) Sf. Chiril, *Pentru Sfînta religie a creștinilor* I. Ibidem, col. 524 CD; VI. col. 805 C; Don G. Gnolfo, SS., *San Cirilo e Dante*, in *Kyrrilliana*, p. 397

83) K. Praechter, *Christlich-neuplatonische Beziehungen*, Ibidem, p. 2.

5. Cultura creștină și cultura păgână n-au fost, deci, exclusiviste. Ele s-au întâlnit, s-au influențat — e drept nu totdeauna substanțial — și au mers împreună potrivit procesului istoric și voinței lui Dumnezeu. Secolul V continuă, de altfel, în bună parte, stilul raporturilor păgîno-creștine din sec. IV. Un istoric informat, obiectiv și adînc ca Socrat, consideră că păgînismul prezenta dezavantajul de a avea o cultură politeistă, neinspirată și necunoscătoare a tainei întrupării lui Hristos, dar — adaogă el — această cultură avea idee de Dumnezeu (Romani, I, 18—22), iar Hristos și Apostolii n-au interzis nimănui să-și însușească cultura păgînă; ei au recomandat să fim ca schimbătorii de bani: pricepuți, cercetînd toate și oprind ce e bun (I. Tesaloniceni 5, 21). Ca să putem realiza cealaltă recomandare a Sf. Ap. Pavel: „Să nu vă fure cineva cu filosofia și cu înșelăciunea deșartă” (Coloseni 2, 8), se cuvine — zice Socrat — să ne însușim armele par-tenerului, fără săă cugetăm, evident, ca el, ci să respingem ce e rău, să reținem ce e bine și adevărat, cercetînd cu grije ceea ce luăm. Insuși Ap. Pavel a fost un prețuitor al culturii păgîne, ca unul ce citează pe Epimenide din Creta, pe Aratos și pe poetul tragic Euripid. Dascălii Bisericii, la rîndul lor, s-au exercitat în cultura profană, pînă la adînci bătrînețe⁸⁴). Dacă, totuși, cultura creștină a triumfat, faptul se datorește nu numai tinereții și puterii ei de viață, ci mai ales originii ei dumnezeiești. Cultura creștină e unul din roadele credinței revelate.

⁸⁴) Socrat, *Istoria bisericească*, III, 16, Migne P. G. 67, col. 420 BC, 421 ABCD, 424 A.

LEGĂTURI CULTURAL-RELIGIOASE ÎNTRE BANATUL TIMIȘAN ȘI CEL AL OLTENIEI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

de VIRGIL MOLIN

Este știut că de-a lungul istoriei poporului nostru, multă vreme rominii au fost obligați să trăiască în state deosebite. Așa s-a întâmplat, veacuri în șir, cu cele două Banate românești, cel timișan și cel oltean, care s-au văzut la un moment dat separate sub dominația a două împărății antagoniste.

Dar cu toate împrejurările istorice potrivnice, între populația de pe văile Timișului și ale Oltului au existat întotdeauna legături frățești, ce nu țineau seamă de „cordon-posturi” grănicerești. Aceste relații se dezvoltă cu deosebire în secolul al 18-lea, când de altcând, la o cotitură a istoriei, cele două țărișoare s-au aflat vremelnice sub aceeași stăpânire, sub aceea a Austriei habsburgice. Este începutul veacului, când la 1716, marele conducător de oaste austriac, Eugen de Savoya, aduce asupra Băniei Olteniei ocupația militară a „cătanelor negre” care rămân aci pînă în 1739.

Un rol însemnat în menținerea și intensificarea acestor relații frățești l-au avut comunitatea de limbă și comunitatea de credință religioasă.

Cît de apropiat era Banatul oltenesc de cel timișan, o dovedește faptul că prin veacul al XVIII-lea întreg acest ținut era împînzit cu carte bisericească, răspîdită din focarul de slovă tipărită de la Rîmnic. Cu alt prilej am arătat cît de întinsă era aria de răspîndire a cărții de la Rîmnic în Banat¹⁾. Cărțile acestea n-au fost aduse de vre-o poștă chezoaro-crăiașcă, ci s-a pelegrinat după ele pînă la Rîmnic²⁾. Dieci, sau

1) Vezi: *Tiparnița de la Rîmnic ca factor de rezistență ortodoxă față de catolicizarea din Transilvania* în „Mitropolia Olteniei” nr. 5—6, 1960. În satul nostru natal de pe Valea Cărașului (comuna Cirnecea) și azi se mai găsesc în biserică cărți de la Rîmnic: un liturghier (1747), evangheliarul de la 1746 și un triod (1761).

2) „Cu boata în mînă și cu straița pe umeri” cum mergea vorba în Banat, se furișau preoții spre Rîmnic, unde-i chema credința strămoșească pe unde de clopot și de toacă, precum și setea de slovă din ceasloave românești. Dar văzîndu-se greutățile, a fost o perioadă, cînd Rîmnicul a căutat să înlesnească penetrația cărților, prin mijloace proprii de difuzare. Astfel Popa Constandin, meșterul tipograf al tiparniței, îndeplinea și rolul de a trece în ținuturile românești de sub austriaci, răspîndind produsele ofici

cîntăreți din străină, au bătătorit cărări neumblate, înconjurînd trecătoarele cu birouri vamale, unde prin „înalț rescript împărătesc” se opreau octoihurile și psaltirele din Țara Românească, ca fiind „articole prohibite la import”. Iar candidații la preoție, venind de la Rîmnic cu mult dorita hîrotonire rumînească, aduceau odată cu harul preoției și cuvintele cărți de cult, alături de icoane și odăjdii bisericești. Cronicari n-au avut bănătenii ca să rețină pe hîrtie cronică acestor vremuri, totuși ici-colea, pe cîte-o scoarță de veche evanghelie sau apostol, s-au aflat însemnări sumare, care să vorbească despre intensitatea relațiilor dintre cele două banate. Preotul Nicolae Stoica de Hațeg, devenit protopresbiter la Mehadia și preot militar (Feldpater) al unui regiment românesc din armata austriacă, a notat pe o Cazanie, adusă de la Rîmnic și găsită de N. Iorga³⁾ în biserica din Mehadia, următoarele rînduri revelatorii: „Atanasie Stoica de Hațeg fu preot în Rîmnic de Episcopul Grigorie în anul 1744, de uniți fu urgisit rău în anul 1749 și 1750...” Această mică însemnare vorbește cît o pagină de cronică despre împrejurările ce existau în biserica romînească pe la jumătatea veacului al 18-lea. Intîi: Cazanla a fost adusă de la Rîmnic⁴⁾ și că acolo s-a dus popa Athanasie ca să fie hirotonisit și că preotul sfîntit la Rîmnic, a trebuit să îndure toată urgia celor ce activau pentru unirea totală a ortodocșilor bănăteni cu Roma. Prohibirea cărților tipărite în Țara Romînească și urmărirea preoților, ia forme grave, printr-o dispoziție administrativă drastică ce echivalează cu o adevărată vînătoare. Guvernul ardelean dis-

nei editoriale de la Rîmnic. Cu astfel de rosturi s-a găsit la Timișoara, încît s-a ajuns mai tîrziu la dispoziția de a fi prinși și arestați „călugării din țara romînească” cari se vor găsi hoinărind pe pămînt kezaro-krăiesc. Iar la 1730, un anumit Gheorghe din Jebel (Timiș) cumpără un liturghier (tipărit la 1729 la Rîmnic) cu 5 florini de la Simion Vătaful din Rîmnic, încît se poate afirma că este vorba de un plasator de carte, care cutreera satele bănățene, oferind cărțile trebuincioase. (N. Iorga, *Studii și Documente* XIII, p. 174). La 1778, Popa Constandin, fiind încă în activitate tipograficească, este trimis de episcopul Chesarie al Rîmnicului „la lazaret”, adică la carantina de la Turnu-Roșu, unde se va întîlni cu trimisul faimosului importator Hagi Constantin Pop din Sibiu, pentru vînzare de cărți. Trecerea în Ardeal cu carte romînească fiind interzisă, era practică metoda, de a se întîlni curierii la anumite puncte de pe graniță, iar pentru Rîmnic, vedem că Popa Constandin era omul de încredere pentru astfel de prudente misiuni. (Vezi scrisoarea episcopului Chesarie către Hagi Pop în N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria literaturii*. Analele Acad. Romîne secț. lit. XXVIII, p. 194).

3) N. Iorga: *Observații și probleme bănățene*. Buc. 1940, p. 67 și urm.

4) Tot pe o carte din biserica din Mehadia (pe un Mineu pe iunie), tot de la Rîmnic adus, scrie: „Acest trup de 12 luni (adică toate cele 12 minee n. n.) sînt dăruite ... de Dimitrie Dimitrievici, fiind învățător în Mehadia în anul 1801, iunie în 20 zile”. Deci chiar mult mai tîrziu însă se cumpărau cărți de la Rîmnic, chiar colecții întregi de minee.

pune la 1744 și 1746 măsura de a se școate din Transilvania toți preoții și călugării „schismatici” cari „s-au strecurat pe ascuns” din Țara Românească, fiindcă ar fi provocatorii tulburărilor religioase, iar cei cari vreau să treacă Carpații pentru hirotonire „să fie arestați și pedepsiți”⁵). Hirotonirea trebuia obținută numai de la episcopii ilirici din Banat. Dar și acești episcopi sârbi erau obligați să îndeplinească cu strictețe dispozițiile autorităților laice. Un exemplu îl constituie episcopul Șcabent al Virșetului, care referindu-se la ordonanțele în vigoare, dispune să se urmărească și să se predea agenților forței publice, orice călugăr sau preot venit din Țara Românească⁶).

În Banat nu se găsea tiparniță pentru carte bisericească. Ortodoxia sârbească se folosea de cărți tipărite la Moscova, din care multe au străbătut pînă și în bisericile românești⁷) sau de cele vechi, tipărite la Veneția, în perioada Macarie, Bojidar Vucovici și posterior acestor tipografi slavi⁸). Așa se explică de ce înaltul cler sârbo-ortodox, cînd avea nevoie de vre-o carte cu conținut didactic sau religios, în redactare și de uz propriu, era nevoit a se adresa tiparnițelor din țările românești. Și astfel bibliografia veche românească, poate să înregistreze apariția unor cărți cu interesante postfețe cum găsim în „Intîia învățătură pentru tineri” (slavo-românească) tipărită la Rîmnic la 1726 „cu blagoșlovenia și toată cheltuiala Prea cînstîtului și prea sfințitului Domn Moise Petrovici, Pravoslavnic Arhiepiscop și Mitropolit al Belgradului și al altor țări în Episcopia Rîmnicului, anul de la Christos 1726”⁹). La 1726, Oltenia era sub austriaci, iar Mitropolitul de la Carlovăț se credea ștăpîn și la Rîmnic, încît s-ar presupune că tipăritura menționată a fost „comandată” la Rîmnic ca unei tiparnițe dintr-o eparhie aflată în jurisdicție proprie. Dar iată că la 1761, cînd regimentele chezarocrăești nu mai erau pentru Oltenia decît o amintire neplăcută, mitropolitul Carlovățului (unificat între timp cu al Belgradului) păstorind peste

5) Ștefan Metes: *Relațiile bisericii românești ortodoxe*, etc. Sibiu, 1928, pag. 47.

6) Vezi circulara comunicată de R. S. Molin în „Foaia Diecezană” Caransebeș, 1923, nr. 7.

7) Vezi Diaconul N. M. Popescu: *Prin Banatul Timișorii în vara anului 1909*, București, 1911.

8) Presupusele tiparnițe de la Obod, Cetinie, Graciarnița, Rejica, Belgrad, etc. n-au existat, au fost numai erori istoriografice). Veneția, avînd cea mai dezvoltată artă tipografică din perioada înecunabilă și posterior acesteia, a tipărit și cele mai frumoase cărți bisericești, acoperînd nevoile de carte ale Balcanului slavo-ortodox. Vezi „Tipăriturile lui Macarie” de V. Molin și Dan Simonescu în *Biserica Ortodoxă Română* nr. 11—12/1959 și V. Molin comunicare la sesiunea de bibliologie a Bibliotecii Academiei R. P. R. (Volum cu extrase apărut în 1956).

9) Bibl. Veche Rom. Vol. II, p. 45.

Banat, plătește tipărirea unei „Pravile de rugăciuni pentru sfinții sîrbești” (în slavonă). Și scrie în predoslavie că este tipărită cu „blagoslovenia Prea sfințitului și prea măritului Domn Pavel (Nenadovici) Arhiepiscopul ortodox din Carlovitz, Mitropolitul întregului popor slaviano-sîrb și valach... Adunată cu munca și osteneala sîrguitoare și după puțină în totul îndreptată și nu mai puțin cu stăruința și cu cheltuiala Prea sfințitului Domn Synesie episcopul ortodox al Aradului și al Ienopolei și al Orăzii Mari și al Halmagiului, etc... S-a tipărit în Episcopia Rîmnicului în anul 1761”. Iar unul din episcopii Timișorii, în lipsă de tiparniță bisericească, a trecut dincolo de Rîmnic și intervenind probabil vre-un diferend cu această episcopie, a ajuns cu comanda de carte la Iași¹⁰). Aceste comenzi de cărți se fac într-o perioadă cînd Maria Terezia dădea rescripte prohibitive împotriva cărților tipărite în țările românești, ceea ce confirmă că ortodoxia ilirică din Banat bucurîndu-se de mare trecere la Viena, era într-o poziție de „nontangere” față de ofensiva iezuită de prozelitism. Pentru regimul terezo-iosefin, erau mai importante contingentele regimentelor „ilirice”¹¹), decît dacă ieșuiții sînt, sau nu sînt în toate perfect mulțumiți¹²).

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, după ce pericolul unor noi invazii și stăpîniri turcești părea a fi trecut, datorită consolidării militare a frontierelor cu formații de grăniceri romîni, Biserica ortodoxă romînă din Banat răsuflă ușurată și caută să-și refacă așezămintele, ieșind din structura bisericuțelor ticluite din lemn. Pe rînd satele mai mari și mai avute¹³) construiesc biserici din piatră, cu turnuri înalte, cu pereți puternici, cu pretenții la zugrăvire și decorație în frescă. Spiritul de imitație și de emulație, specific de

10) Este *Indreptarea păcătoșului*, Timișoara 1765. Redactarea s-a făcut la Timișoara, tipărirea însă la Iași, căci la sfîrșitul cărții scrie „...am și sfîrșit această cărțuie în limba (sic) slovenească și rumînească în care carte este învățătura duhovnicească însă așezată de Sfinția Sa Vichentie, Episcopul Temeșvarului, dară tipărită de Grigorie Stano-vici”. (Este vorba de episcopul Vicenție Ioanovici Vidac) iar în final „și s-a tipărit cu voia și blagoslovenia prea asfințitului Mitropolit al Moldovii Chyriu Chyru Gavrilă în tipografia sfintei Mitropolii în Iași”.

11) Expresia de „iliric” este adesea folosită pentru „sîrbo-romîn”, înțelegîndu-se o preponderanță, o tutelă sîrbească.

12) De altcîm, împăratul Iosif al II-lea, spre deosebire de Maria Terezia, nu mai guvernează sub influența atotstăpînitoare a catolocismului. Din potrivă, se află în conflict cu papa Pius VI, desființează unele ordine călugărești și le secularizează averile în folosul școlarizării elementare. Situația se schimbă însă radical, după 1856, cînd s-a încheiat faimosul concordat, care a deschis în Austro-Ungaria calea unei deșănțate acțiuni de prozelitism.

13) Deschizîndu-se piețele Austriei cu bun plasament pentru valoroasele produse în grîne și vite ale Banatului, vestit în această privință, populația sîtească începe să dobîndească un nivel material mai ridicat, încît mersele falma „Banatul bogat”.

altcum acestei populații, prinde de la sat la sat, încît apare lipsa de meșteri zugravi-decoratori. Se improvizează forțe locale din rîndul țăranilor iconari, pictori pe sticlă, dar aceștia nu satisfac pretențiile de monumental, pe care o cer acum parohiile bogate și dispuse să cheltuiască pentru a-și împodobi bisericile. Sînt aduși meșteri profesioniști (artizani) din alte părți, consacrați în pictura bisericească¹⁴).

În perioada aceasta (pe la 1736), o contribuție ieșită din mediul monahal al Olteniei vine să aducă un aport, am putea spune, determinant pentru învățătura picturii și decorației de lăcașuri sfinte din Banat. Este anul cînd de prin împrejurimile Tișmanei se ridică și pleacă vre-o 50 familii de țăranii năpăstuiți de condițiile de trai mizer ce caracterizează această epocă de oprimație a unui feudalism crîncen¹⁵). Odată cu aceștia vine în Banat și Vasile Diaconu, ierodiaconul Vasile-Alexe, crescut și instruit în tainele picturii religioase în mediul de la Sft. Mînăstire a Tișmanei¹⁶).

Vasile Diaconu își găsește loc de așezare în comuna bănăteană fruntașă, Srediștea-mare în nemijlocita apropiere a Virșetului (azi Rep. Jugoslavia), lîngă reședința episcopiei Virșet—Caransebeș, care era forul ierarhic (sîrbesc) al întregii ortodoxii din părțile de sud ale Banatului. Aci deschide Diaconu școală de pictură și de carte bisericească romînească. Dovezi despre pictura aplicată la bisericile din Banat o avem la pisană bisericii din biserica satului vecin Clodopia, nou zidită din piatră. Importanța lui Vasile Diaconu se măsoară însă prin faptul că la școala lui țărănească din Banat au crescut generații de viitori zugravi și cărturari, de

14) Se pot cita zugravul Andrei și cu cei trei fii, cari, au format școala de la Mînăstirea Săraca (pe la 1730), apoi Nedelko Popovici și Vlasici cari sînt menționați ca fiind sîrbi, deși se știe că acel „vici” sufixat, era inevitabil pentru cel care aveau de-a face cu ierarhia sîrbească. Au colindat cu meseria lor, zugrăvind biserici ortodoxe romînești și sînt puținii precursori cunoscuți care s-au ridicat în această privință, din rîndul celor cari au rămas anonimi.

15) Începînd cu Constantin Mavrocordat, populația fiind sleită de jugul fanariot, de nu-i rămăsese „decît ochii din cap ca să plîngă” s-a văzut silită să ia lumea în cap. O emigrație masivă a fost în 1756, trecînd în Banat vre-o 15.000 familii, devenind aci cîrăuși, cărbunari, mineri, lingurari, sau lucrători auxiliari pe domeniile montanistice (Reșița-montană, Bocșa, Ciclova și Oravița-montană etc.). Aceștia au fost numiți „bufeni” sau „țerani”. În amintirea părăsirii locurilor natale din Oltenia, a rămas în Banat cîntecul:

„Au Jiule apă dulce
Tot credeam că nu ne-am duce,
Au Jiule apă rece,
Tot credeam că nu te-om trece”.

(Gh. Jianu: *Potpuri*, Oravița 1901).

16) Acad. arh. Duiliu Marcu, consideră că zugravul Diaconu a avut o contribuție la decorarea mînăstirii Tismana. (Comunicarea la Acad. R. P. R. subsecția de artă, iulie 1956).

la cari s-a ajuns mai târziu la pleiada de urmași vestiți ca Dumitru Turcu și Mihai Velceleanu maeștri cu titluri academice și cu necontestat talent¹⁷). Vasile Diaconu a fost și fondatorul unei familii de pictori și cărturari. Încă din anul așezării la Srediște se naște Gheorghe Diaconu fiul cel mai mare, devenit acum Diacono-vici¹⁸) pictor, caracterizat ca avînd vădită înclinare spre o tratare realistă „plină de sevă vitală” și cu un „grad de laicizare mai înaintat”¹⁹). Un frate al acestuia, Petre Diaconovici, se așează la Timișoara (în cartierul „Fabrică”), la reședința celeilalte episcopii ortodoxe din Banat. Fiul lui Gheorghe Diaconovici a fost Constantin Diaconovici-Loga, cel mai mare din cei 9 copii pe cari i-a avut și care crescînd avea să fie marele dascăl, pedagog renumit, scriitor și luptător hotărît pentru emanciparea poporului din rîndul căruia s-a ridicat²⁰).

Pentru completarea relațiilor dintre cele două Banate, trebuie remarcată și personalitatea lui Dimitrie Turcu din Oravița, „pictor academician” care are prodigioasă activitate în Banat, dar care mai târziu este în căutare de refugiu în Oltenia, pentru a-și scuti familia (soția și patru fiice) de neplăcerile ce le-ar fi putut avea în zilele revoluției din 1848. A rămas timp de doi ani în mijlocul fraților din Oltenia. N-ar fi lipsit de interes pentru istoriografia artelor noastre bisericesti de a cerceta ce activitate a avut aci pictorul Turcu, care de bună seamă că și-a exercitat profesiunea pentru a asigura existența familiei, pictînd poate iconastase prin bisericile din Oltenia. Zugravul Vasile Diaconu, oltean în Banat și pictor-

17) Pentru studii asupra acestora și cu privire la pictura românească din Banat, vezi valoroasa lucrare *Pictorii bănățeni din secolul al XIX-lea* de Ion Frunzetti, ESPLA Buc. 1957.

18). Vezi nota 14.

19) I. Frunzetti *op. cit.* p. 14.

20) Constantin Diaconovici-Loga, născut la 1 nov. 1770 în Caransebeș, face studii juridice la universitatea din Pesta, unde a funcționat și ca învățător român și cantor bisericesc. Profesor la școala de dascăli de la Arad (1831—1850) și apoi în controlul învățămîntului ca „director al școalelor”. Autor al lucrărilor: „Ortografie sau dreapta scriere” (Buda 1818); „Gramatica romînă”. (Buda 1822), un Octoih (Buda 1826), o „Tilcuire a evangheliilor” (Buda 1835) și multe alte lucrări. A luptat pasionat pentru scoaterea bisericii bănățene de sub ierarhia sîrbească. Moare la 1850. Din familia Diaconovici s-au mai remarcat Corneliu, ca publicist, autorul marelui Enciclopedii de la Sibiu și Aurel Diaconovici, inginer de seamă fost în serviciile tehnice de la Tirgu-Jiu, unul din succesorii Diaconului Vasile, care după un secol s-a reîntors la vatra strămoșească din Oltenia. Constantin Diaconovici, a ținut să-i completeze numele cu „Loga” pentru a sublinia originea românească din Gorj, unde sînt săteni cari poartă numele de Loga (în deosebi în salut Alixenî după care s-a numit și bunicul Vasile, în forma „sîrbizată „Alexievici”).

rul Dimitrie Turcu bănăţean în Oltenia, iată schimburi frăţeşti din cele mai demne de reţinut dintr-un viitor istoric al acestor relaţii cultural-religioase.

Faptul că biserica ortodoxă-sîrbă ducea lipsa unei tipografii proprii, a preocupat Rîmnicul în mare măsură. Apreciind că desfacerea cărţilor romîneşti în Banat este îngreunată de restricţii, Rîmnicul se vede determinat a face ortodoxiei sîrbe o foarte interesantă propunere, pe lângă care s-a trecut fără a-i sublinia importanţa ce-o are în relaţiile cultural-religioase dintre cele două Banate. O însemnare de cronicar ne relatează despre această propunere²¹). „*Popa Constandin Tipograful în anul 1767 venise în Timişoara la Episcopul Ioanovici-Vidak şi ceru a-şi scoate slobozenie să facă aci Tipografie cu cheltuiala popii Constandin. Eu fui de faţă la aceea... Episcopu nu primi*”. Popa Constandin a fost de bună seamă înşărcinat să facă această propunere, dîndu-i aspect de ofertă particulară urmărind deghizarea Rîmnicului, cunoscute fiind precauţiile ierarhiei sîrbeşti aflată sub severul control al administraţiei imperiale, cînd era vorba de a avea de a face cu Rîmnicul şi în general cu „Biserica ortodoxă valahă din împărăţia turcească”.

Popa Constandin a fost înainte şi după 1767, în serviciul tipografiei din Rîmnic ca mester tipăritor²²), încît e greu de crezut că şi-ar fi întrerupt ocupaţia, avîntîndu-se la Timişoara cu propuneri nerealizabile. O atare întreprindere, la aceea dată, nu era materialmente posibilă, decît pentru instituţii cu resurse şi recunoscute de stat, ca avînd dreptul de a exercita această îndeletnicire. Apoi Popa Constandin, n-ar fi putut face negustorie editorială la Timişoara, ca preot din „ţara turcului”, fiind în totul indezirabil pentru poliţismul imperiului austriac.

Vigilenţa lui Vidak nu a fost dejucată, căci cronicarul martore spune: „Episcopul *nu* primi...” Nici nu era cu putinţă ca să se primească introducerea tiparului, cel mai periculos din instrumentele de rezistenţă pentru limba şi credinţa poporului valah din Banat. (La data aceasta Rîmnicul tipărise şi Bucoavne, în „limba noastră cea de moşie, ce se chiamă rumînească”).

21) Stă scrisă această menţiune pe scoarţele unei Cazanii tipărită la Rîmnic şi găsită în biserica din Mehădia, avînd data 1767, scrisă fiind de Nicolae Stoica de Haţeg, protopopul Mehădiei, cronicar fidel al unor evenimente din Banat, la care a luat parte.

22) Este unul din cei mai activi meşteri tipografi şi devotaţi tiparniţei din Rîmnic, pe care îl găsim semnînd o serie de cărţi realizate aci, ultima dată într-un Octoih (1776), dar sînt veşti şi din anul 1778. (Vezi nota 1).

Se cunoaște importanța ce a avut Rîmnicul în viața spirituală a romînilor din Banat. Așezarea în inima Banatului a unei tiparnițe romînești, venită de la frații din Oltenia, ar fi însemnat o punte de salvare etnică, sprijin pentru populația romînească din Banat; ea era însă extrem de inoportună pentru regimul habsburgic. Propunerea aceasta, rămasă fără urmări, reprezintă încă un moment interesant din trecutul relațiilor frățești ce s-au legat între romîni de pe versantele Carpaților banatici, un trecut nu îndeajuns de cercetat.

BOTEZUL ETERODOCȘILOR

de Prot. Dr. IOAN PETREUȚA

1. Biserica noastră este integrată în *Mișcarea Creștină pentru Pace de la Praga*, în cadrul căreia ia parte la toate manifestările acestei Mișcări și activează pentru idealul ei, care este: Pacea.

Dar Biserica noastră face parte și din *Consiliul Ecumenic al Bisericilor* (alături de: anglicani, protestanți și vechii catolici), Consiliu care este „o asociație frățească de Biserici, care mărturisesc pe Domnul Iisus Hristos ca Dumnezeu și Mântuitor după Scripturi și se străduiesc să răspundă împreună la chemarea lor comună pentru slava singurului Dumnezeu, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh”.

Numirile de mai sus arată că membrii grupărilor amintite sînt cu toții creștini. Cum însă creștin este numai cel ce crede în Iisus Hristos și este botezat cu Botezul instituit de Mîntuitorul, înseamnă că Biserica noastră, numind pe membrii grupărilor de mai sus creștini, recunoaște prin aceasta, *de fapt*, că toți aceștia sînt botezați. Recunoaște adică valabilitatea Botezului săvîrșit în alte confesiuni.

Concluziei acesteia i se fac anumite obiecțiuni atunci cînd chestiunea e privită din punct de vedere istoric și strict confesional. Căci chestiunea validității Botezului săvîrșit în afară de Biserica Ortodoxă, adică de către eterodocși, a format și mai formează încă și azi un subiect de discuții teologice.

2. Problema botezului eterodocșilor își are istoria ei, care este, pe scurt, următoarea:

În Testamentul Nou citim că Mîntuitorul a dat Sfinților Săi Apostoli, între altele, și porunca de a merge în toată lumea pentru a învăța pe oameni religia mîntuirii, iar pe cei ce vor crede în El să-i boteze „în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh” (Mt. 28, 19). Sfinții Apostoli s-au conformat acestei porunci, iar noii convertiți, primind botezul primeau prin aceasta harul dumnezeesc, adică o energie divină care-i integra într-o nouă viață spirituală și-i unea cu Hristos, în comunitatea religioasă numită Biserică.

N-a trecut însă prea multă vreme pînă cînd unii din cei botezați de sfinții Apostoli sau de urmașii lor, lăsîndu-se influențați fie de unele curente ale filozofiei timpului, fie de

unele din învățăturile religioase avute mai înainte, au deviat de la credința corectă, au rătăcit, au încetat de a mai fi ortodocși și au devenit eterodocși. Unii din acești eterodocși au stăruit în greșala lor, alții însă, dându-și mai apoi seama de greșala făcută, cereau să fie reprimiți în Biserică.

Puși în fața unor astfel de cazuri, conducătorii Bisericii au rezolvat problema în sensul că acestora li se cerea să facă penitență prin care să dea dovadă că regretă greșala făcută, după care erau reprimiți în Biserică printr-o rugăciune, împreună cu punerea mâinilor pentru penitență, sau prin ungerea cu Sfântul Mir. Regula aceasta a rămas în vigoare pînă în ziua de azi¹⁾.

Dar care era situația celor botezați de eterodocși? Adică a celor botezați în afară de Biserică? Botezul acestora e oare valabil și ei urmează să fie primiți în biserică după regulile de mai sus, sau nu e valabil și în acest caz trebuiesc botezați la intrarea în Biserică?

Răspunsul dat de conducătorii Bisericii la această întrebare nu a fost uniform și procedura urmată la primirea în Biserică a unor astfel de eterodocși a fost diferită. Încă de prin sec. 2 se formaseră două obiceiuri: unul în Apus și în Cezareia Palestinei, după care botezul eterodocșilor, dacă a fost săvîrșit în numele Sfintei Treimi, era considerat valabil, iar cei botezați astfel erau primiți în Biserică numai prin punerea mâinilor și prin rugăciuni; altul în Răsărit și în Bisericile din Cartagina și Africa Proconsulară, după care botezul eterodocșilor, indiferent de felul cum a fost săvîrșit, era considerat ca inexistent, iar cei botezați în eterodocsie, dacă cereau să fie primiți în Biserică, erau botezați cu această ocazie.

Amîndouă obiceiurile sînt vechi, dar despre nici unul nu se poate spune că e de origine apostolică. Ele au apărut în Biserică după ivirea ereziilor, față de care Biserica a trebuit să ia atitudine.

În Orient, unde spiritul filozofic era în floare, s-a format un obicei; în Occident, unde prioritatea o avea practicul și unde Biserica, influențată de acest practic, căuta să atragă pe cît mai mulți eterodocși la sine, s-a format un alt obicei. Cele două obiceiuri au coexistat pașnic pînă în sec. 3, cînd

1) Prof. Liviu Stan, în studiul *Sucesiunea apostolică* publ. în rev. Studii Teologice Nr. 5—6/1955 susține (la p. 320) că preoții caterisiți pentru erezie pierd prin aceasta harul hirotoniei, așa că la reprimirea lor în cler ei trebuiesc hirotoniți din nou. Prin iconomie însă se poate face abatere de la această regulă, așa că ei pot fi reprimiți, fără a mai fi hirotoniți din nou. Prin analogie s-ar putea spune același lucru și despre creștinii care cad în erezie și care prin aceasta se exclud ei înșiși, sau sînt excluși din Biserică și apoi cer să fie reprimiți în Biserică. Teoretic ei ar trebui botezați din nou. Teoria aceasta însă nu se aplică și nu s-a aplicat nici în ve chime, datorită principiului iconomiei.

problema fiind examinată cu mai multă atenție din partea unor teologi, ea a dat naștere la discuții aprinse. Reprezentanții fiecărui curent căutau să-și justifice poziția cu argumente revelaționale, tradiționale și raționale.

Discuția s-a purtat, în deosebi, între Biserica africană, unde botezul eterodocșilor era socotit ca inexistent, și Biserica din Roma, unde acest botez era considerat valabil. *Tertulian* (†240) care reprezenta curentul african, accentua, cu toată tăria inexistența unui botez eterodox. Ori, dacă eterodocșii nu au botez adevărat, ei nici nu pot boteza. „Ei nu pot să dea ceea ce nu au”²). Părerea lui *Tertulian* a fost aprobată de un sinod african, ținut între anii 218—222 sub episcopul Cartaginei, *Agripinus*. Acest sinod a hotărât că toți cei ce au fost botezați de eterodocși dacă cer să fie primiți în Biserica Ortodoxă, să fie botezați din nou³). Mai precis: să fie botezați, întrucât ceea ce au primit ei în eterodoxie nu a fost botez. O hotărâre similară au luat, ceva mai târziu și sinoadele din *Iconiu* și *Sinada* ținute între anii 230—235.

Hotărîrea sinodului african n-a fost însă aplicată de toți chiriarhii de dincolo de Mediterană. În Numidia s-au găsit cîțiva episcopi, care sub influența practicii romane, au început să nu mai boteze pe eterodocșii care treceau la Ortodoxie. Faptul acesta a determinat pe episcopul *Ciprian* al Cartaginei, să convoace un sinod, la anul 255, care a decis că botezul eterodocșilor e nul. Hotărîrea acestui sinod se află cuprinsă în epistola 70 a lui *Ciprian*, adresată episcopilor din Numidia. În ea se spune: „Cine poate da ce nu are? Și cum poate lucra cele spirituale cel ce a pierdut pe Duhul Sfînt? Pentru aceea trebuie botezat cel ce vine la Biserică să primească sigilul renașterii, pentru ca aici să fie sfințit prin aceia ce sînt sfinți. Căci scris este: Fiți sfinți, căci sfinț sînt Eu Domnul Dumnezeuul vostru (Levit. 19, 2 și 20, 26). Drept aceea trebuie ca cel ce a fost indus în eroare și a fost botezat în afară de Biserică, să vină să se spele cu un botez adevărat bisericesc... Dacă ereticii și schismaticii pot boteza, ei pot deasemenea da pe Duhul Sfînt. Dar dacă ei nu pot da pe Duhul Sfînt, întrucît, fiind afară de Biserică, ei nu-l au, ei nu pot boteza, pentru că Botezul e unul, după cum și Duhul Sfînt e unul și Biserica întemeiată de Iisus Hristos... e una. De unde urmează că tot ce se face la ei e greșit și inutil și noi nu e permis să aprobăm nimic din ceea ce fac ei”⁴).

Hotărîrea acestui sinod a fost confirmată și de un sinod lărgit, ținut în anul următor, 256, la care au participat pe lîngă episcopi și un mare număr de preoți, diaconi și mi-

2) *De bapt.* 15, P. L. 1, 1325.

3) *Ciprian, Epist.* 71, 2, P. L. 4, 423; P. L. 3, 1152; *Epist.* 73, 3, P. L. 3, 1157.

4) *Epist.* 70, Migne P. L. 3, 1079—81.

reni⁵⁾, și care a încredințat pe Ciprian să informeze și pe papa despre decizia luată.

În executarea mandatului primit, Ciprian comunică papei că îi aduce la cunoștință hotărârea sinodului numai pentru orientare, nu cu scopul de a dispune să fie acceptată și de Roma, deoarece fiecare episcop este independent în administrarea Bisericii sale și face ce crede de bine în această administrare⁶⁾.

Tonul epistolei lui Ciprian a indispus pe papa Ștefan, care în răspunsul trimis cere Bisericii din Africa să urmeze obiceiul roman. Această Biserică însă n-a dat ascultare cererii Romei, ci și-a urmat mai departe obiceiul său. După moartea lui Ciprian însă, africanii au părăsit încetul cu încetul practica de a reboteza pe eterodocși și s-au acomodat practicii Bisericii Romane. În felul acesta în întreg Apusul se generalizează învățătura conform căreia botezul săvârșit de eterodocși, în numele Sfintei Treimi, e considerat ca valid. Deci ca Botez adevărat.

Cel care a căutat să pună acestei practici o bază teologică solidă a fost fer. *Augustin* (†430). El a pornit de la vechiul obicei, de a nu se repeta Botezul și Hirotonia celor ce primiseră aceste Taine în Biserică, chiar dacă ei au trecut la eretici și apoi s-au întors iarăși la Biserică. Dacă Biserica nu repetă Botezul și Hirotonia lor, înseamnă că ea are credința că ei nu au pierdut Tainele în timpul cât au fost eretici. Dacă nu le-au pierdut, înseamnă că ei au și putut exercita Harul primit prin ele. Deci că ei au putut boteza și hirotoni în mod valid în timpul cât au fost eretici⁷⁾. Prin Botez și Hirotonie se imprimă un caracter pe sufletul celui ce primește aceste Taine și acest caracter nu se șterge niciodată. De aceea, cel ce a fost hirotonit în mod valid, poate boteza și hirotoni în mod valid chiar și după ce s-a despărțit de Biserică și a devenit *eretic*, sau se află în *stare de păcătoșenie*. Tainele nu sînt ale preotului ci ale lui Dumnezeu. Ele nu depind de preot, ci de Iisus Hristos care este întemeietorul și principalul lor săvîrșitor. De aceea nici lipsa de credință și nici starea de păcătoșenie a preotului nu poate paraliza acțiunea lui Dumnezeu. Important este ca Botezul să fie săvîrșit în numele Sfintei Treimi, adică săvîrșit corect din punct de vedere formal. În acest caz el e valid⁸⁾. Ereticii pot săvîrși Botezul în mod valid întrucît ei îl au primit de la Biserică. Ereticul, cînd săvîrșește Botezul, devine

5) J. Corbet, *Histoire dogmatique, liturgique et archéologique du sacrement de Baptême*, Tome I, Paris—Bruxelles—Geneve 1831, p. 329.

6) *Epist.* 72, Migne P. 3, 1083—90.

7) *De bapt. contra Donatistas* I, 1, 2 Migne P. L. 43, 109.

8) *De bapt. contra Donatistas* VI, 25, 47 Migne P. L. 43, 214.

organ al Domnului „nu în calitate de eretic, ci ca membru al Bisericii, întrucît săvîrșește, sau vrea să săvîrșească ceea ce a poruncit Domnul și săvîrșește Biserica”⁹⁾.

Primitorul Botezului primește Taina în mod valid dacă are intenția de a o primi. Credința lui greșită nu invalidează Taina.

Dar dacă Botezul ereticilor e valid, este el oare și mîntuitor? Efectele lui — îndreptarea și înfierea — apar ele deodată cu săvîrșirea lui sau nu? Fer. *Augustin* răspunde negativ. Harul produce efecte binefăcătoare numai acolo unde nu i se pune vreo piedică. E adevărat că el nu depinde de dispoziția subiectului, el există și fără această dispoziție, dar întrucît Dumnezeu respectă libertatea fiecăruia, Harul nu lucrează acolo unde nu e primit cu dispoziția cuvenită. De aceea, cel ce primește Botezul de laeretici, din cauză de forță majoră, fiindcă nu-l poate primi de la Biserica adevărată, dar el nu e eretic, primește Botezul nu numai în mod valid, ci și cu efect mîntuitor. El primește imediat Harul Botezului¹⁰⁾.

Dacă însă e eretic sau se află în stare de păcătoșenie, nu numai săvîrșitorul ci și primitorul, atunci acesta, prin erezia sau imoralitatea lui împiedică acțiunea Harului. Pune piedică efectului Botezului. În felul acesta deși Botezul e valid și adevărat, el are în sine efectele numai virtual. Aceste efecte devin *actuale* și deci Botezul devine mîntuitor numai în clipa cînd ereticul, convertindu-se, intră în Biserica adevărată¹¹⁾. Numai în acest moment Taina se înviează și devine mîntuitoare.

Vechea practică a Bisericii Apusene și explicațiile fer. *Augustin* au rămas pînă astăzi valabile în această Biserică. Ele sînt confirmate și de *Sinodul Tridentin* prin următorul canon: „De va zice cineva că Botezul, care se dă și deeretici în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, cu intențiunea de a face ceea ce face Biserica, nu este Botez adevărat, să fie anatema”¹²⁾.

Învățătura aceasta o au și principalele *Biserici Protestante*. Și ele recunosc validitatea Botezului ereticilor, săvîrșit în numele Sfintei Treimi.

În ce privește *Biserica Ortodoxă*, situația e deosebită. Aici nu avem o hotărîre care să prevadă ca absolut obligatorie o anumită doctrină și practică privitoare la botezul eterodocșilor. Nici dispozițiile canonice și nici învățătura sfinților Părinți nu sînt unitare în această privință. Can. 46 apo-

9) La H. Andrușos, *Dogmatica* trad. rom. Sibiu, 1930, p. 323 nota 1.

10) *De bapt.* VI, 2, 4 Migne P. L. 43, 199.

11) *De bapt.* I, 1 Migne P. L. 43, 109.

12) *De bapt.* can. 4. (citată la V. Suciu, *Teologia Dogmatică specială* vol. II, ed. II, Blaj 1928, p. 65—66.

toleic prevede că „episcopul ori presbiterul dacă va admite botezul ori jertfa ereticilor... să se caterisească. „Deci după acest canon, botezul eterodocșilor nu e valabil. Sinoadele ecumenice și sfinții Părinți spun că botezul unor eterodocși e valid, al altora nu. Can. 8 al sinodului I ecumenic recunoaște ca valid botezul Novațienilor, întrucât era săvârșit în numele Sfintei Treimi, iar can. 19 al aceluiași sinod, zice că botezul Pauliariștilor nu e valid, pentru că nu e săvârșit în numele Sfintei Treimi¹³). Sf. Atanasie cel Mare consideră ca nevalabil botezul Arienilor, Maniheilor, Montaniștilor și Paulianiștilor, pentru că nu aveau credință corectă în Sfinta Treime¹⁴). *Didim* nu recunoaște botezul Eunomienilor și Montaniștilor, al primilor pentru că botezau cu o singură cufundare, iar al celor din urmă pentru că nu-l săvârșeau în numele Sfintei Treimi¹⁵).

Sf. *Ciril din Ierusalim* pare că respinge botezul tuturor eterodocșilor când scrie: „Numai ereticii trebuiesc botezați din nou, deoarece botezul de mai nainte n-a fost Botez¹⁶). *Eusebiu al Cezareei* recunoaște validitatea botezului ereticilor, întrucât, spune, că obiceiul vechi era de a primi pe eretici în Biserică prin impunerea mâinilor și prin rugăciune¹⁷). Sf. *Vasile cel Mare* vorbește mai amănunțit în această privință. El face deosebire între *eretici* (care se abat de la credință), *schismatici* (care se separă de Biserică din motive de ordin disciplinar) și *disidenți* (schismatici, mai puțin numeroși, care formează așa zisele *adunări ilegale*). Botezul ereticilor nu e valid, deoarece „cei vechi au hotărât ca botezul *ereticilor* desăvârșit să se anuleze, iar al *schismaticilor*, ca al unora, care sînt încă în Biserică, să se primească, iar cei ce sînt în *adunări ilegale*, îndreptîndu-și prin pocăință cuvenită și prin convertire să se împreune iarăși cu Biserica”. (Can. 1). Sf. *Vasile cel Mare* admite botezul Novațienilor, dar respinge pe al Encratiștilor și al Hidroparastaților, deși și aceștia sînt înșirați în categoria schismaticilor. (Can. 1 și 47). Sf. *Ioan Damaschin* zice că „toți cei care n-au fost botezați în Sfinta Treime, trebuiesc rebotezați”¹⁸).

Canoanele 7 II și 95 Trulan înșiră diferite categorii de eterodocși și spun cum trebuiesc aceștia primiți în Biserică:

13) Vezi și can. 7, II; 95, VI; 7—8 Lacd. Vas. c. M.

14) *Contra Arienilor* II, 42, 43. Migne P. G. 26, 237.

15) *Despre Sfinta Treime* II, 15, Migne P. G. 39, 720.

16) *Procateheza* 7. Pr. D. Fecioru în traducerea ce o face *Catehezelor Sfintului Kiril al Ierusalimului*, Buc. 1943, la p. 45, face observarea, ce pare a fi justă, că dacă avem în vedere practica de pe timpul Sf. Kiril, de a fi rebotezați numai cei ce n-au fost botezați în numele Sf. Treimi, Kiril se referă, în cele de mai sus numai la acest fel de eterodocși.

17) *Ist. Bis.* VII, 2 trad. rom. de Iosif Gheorghian, Buc. 1896, p. 212.

18) *Dogmatica* IV, 9 trad. rom. p. 248.

unii prin Botez (întrucît botezul primit în erezie nu e valid), iar alții fără a mai fi botezați. În principiu ele recunosc valid numai botezul ereticilor care e săvîrșit în numele Sfintei Treimi. *Această dispoziție a rămas ca normă generală în Biserica Ortodoxă.* Pe baza acestor canoane și avînd în vedere și cele spuse de preotul Timotei din Constantinopol, (pe la începutul sec. 7) în scrierea sa *Despre primirea ereticilor*¹⁹⁾ s-a stabilit practica de a primi în Biserică; pe ereticii care nu cred în Sfînta Treime, prin Botez (căci Botezul lor nu e valid), pe cei ce cred în Sfînta Treime, dar n-au preoția ca taină (ex. Protestanții), prin Mirungere, iar pe cei ce sînt botezați în numele Sfintei Treimi și au preoția ca taină (ex. Romano-Catolicii), se primesc numai prin lăpădarea lor de credința avută mai nainte.

Totuși practica aceasta nu a fost nici în trecut și nu este nici azi observată întocmai de toate Bisericile Ortodoxe particulare. Astfel un sinod din *Constantinopol*, de la 1484 decide ca Romano-Catolicii să fie primiți în Biserică numai prin ungerea cu Sf. Mir. La 1756 se aduce însă hotărîrea ca toți eterodocșii, adică și Romano-Catolicii, să fie primiți prin Botez.

Biserica *grecească* de azi primește pe Romano-Catolici prin Botez, întrucît îi considerăeretici, atît pentru alterarea Simbolului N. C. cît și pentru forma Botezului, care seamănă cu aceea a Eunomienilor²⁰⁾.

Biserica Rusească primea, pînă la 1667, pe romano-catolici prin Botez, iar de atunci încoace îi primește numai prin ungerea cu Sf. Mir. Pe luterani și calvinii, pînă la 1718, îi primea prin Botez, iar de atunci încoace numai prin Mirungere.

În *Biserica Ortodoxă Romînă*, luteranii, calvinii, romano-catolicii, greco-catolicii și armenii, se primesc fără rebotezare, pe cînd unitarieni se primesc prin Botez²¹⁾.

3. Practica aceasta pe care o găsim în Biserica Ortodoxă de a considera botezul eterodocșilor uneori ca valid, alte ori

19) sau Despre cei ce vin la Biserică de la eretici, Migne P. G. 86, I, col. 13 sq.

20) Profesorul de Dogmatică de la Facultatea de Teologie din Atena, I. Karmiris e de părerea ca: 1. Acei protestanți, care n-au succesiune apostolică în Botez și Hirotonie, să fie primiți în Biserica Ortodoxă prin Botez și Mirungere. 2. Vechii catolici, romano-catolici și greco-catolici și protestanții moderați (luterani, anglicani) să fie primiți prin iconomie, fără Botez, numai prin Mirungere. 3. Schismaticii să fie primiți prin profesiunea de credință. Prof. I. Karmiris e de părere ca în această categorie să fie trecuți, alături de unii monofiziți, și romano-catolicii și catolicii vechi. De altfel Domnia Sa spune că problema în ansamblu și definitiv poate fi rezolvată numai de un sinod panortodox. (vezi C. Dragușin, *Primirea eterodocșilor în Biserică* publ. în rev. *Orthodoxia* nr. 2/1957 p. 293.

21) Rînduiala primirii tuturor celor de mai sus e arătată în *Molitifelnicul*. Vezi *Molitifelnicul*, Buc. 1950, p. 256 și urm.

ca nevalid, se explică, după sfântul *Vasile cel Mare*, prin *iconomie*, prin motive de tact. Se spune, anume, în teorie, că în afară de Biserică nu există Taine și Har. De aceea tainele săvârșite de eterodocși, nu sînt taine adevărate, ci numai ritualuri religioase, ceremonii lipsite de Har, lipsite de conținut haric. Biserica însă fiind depozitara și vistiernica Harului, are puterea de a schimba aceste ceremonii, după împrejurări, din nevalide, după natura lor, în valide. Ea le poate umplea cu substanță harică atunci cînd din aceasta ar rezulta un bine mai mare, un bine duhovnicesc, adică mîntuirea. Deci, în practică, ea poate acorda caracterul de taină unor ceremonii săvârșite în afara ei, de către alte confesiuni creștine. Biserica „poate recunoaște tainele ereticilor ce se atașază ei, de dragul binelui ce poate proveni din această recunoaștere: sau spre evitarea vreunui rău mai mare”²²). Acest drept l-a primit ea de la Domnul prin cuvintele: „Ori cîte veți lega pe pămînt vor fi legate și în cer și ori cîte veți deslega pe pămînt vor fi deslegate și în cer”. (Mt. 18, 18). Expresia de „ori cîte veți lega...” se referă, de sigur, la tot ceea ce privește mîntuirea. Adică și la dreptul de a recunoaște și a proclama ca Taină ceremonia botezului săvârșit de eterodocși, cînd această recunoaștere contribuie la binele credincioșilor. Biserica e un organism viu „care poate să ia atitudini diferite în împrejurări diferite, fără ca prin aceasta să-și piardă identitatea cu sine și fără să renunțe la neschimbabilitatea învățăturii sale revelate...”

Biserica nu se contrazice pe sine dacă, urmărind fără abatere binele duhovnicesc și ținînd înțelepțește seamă de situațiile concrete recunoaște uneori botezul unor eretici sau schismatici și alte ori nu-l recunoaște pe al acelorași eretici sau schismatici, fie din cauză că aceștia și-au schimbat învățătura sau practica referitoare la taine, fie din cauza unei atitudini dușmănoase față de Ortodoxie”²³).

Din cele spuse mai sus nu trebuie conchis că dacă Biserica recunoaște botezul unor eterodocși, care intră în Ortodoxie, recunoaște prin aceasta botezul în sine al eterodoxiei respective. Prin această recunoaștere ea validează numai botezul acelor eterodocși pe care-i primește în sînul ei, iar botezul în sine al eterodoxiei respective și al tuturor celor ce rămîn în acea eterodoxie continuă să fie și pe mai departe nevalid.

Concepția aceasta despre *iconomie* nu e lipsită de anumite dificultăți. De aceea deși se folosește la explicarea atitudinii Bisericii Ortodoxe față de botezul eterodocșilor, totuși ea nu a fost statornicită, pînă în prezent, de o autoritate re-

22) H. Andruș, *Dogmatica*, trad. rom. p. 327—328.

23) Izidor Todoran, *Botezul ereticilor*, publ. în rev. *Mitropolia Ardealului* Nr. 4—6/1961, p. 260.

cunoscută²⁴⁾. Ceea ce înseamnă că nu are caracter oficial și general obligatoriu.

Rezolvarea definitivă a problemei referitoare la botezul eterodocșilor a fost fixată, de către Conferința panortodoxă de la Rhodos, între temele ce vor fi discutate și lămurite la viitorul Prosinod ecumenic.

4. Privind problema atît în lumina practicii de pînă acum, cît și prin prisma învățaturii creștine despre mîntuire, credem că în privința botezului eterodocșilor, s-ar putea spune următoarele:

a) Afirmațiile sf. apostol Pavel că Domnul Iisus Hristos s-a jertfit pentru mîntuirea tuturor oamenilor (1 Tim. 2, 6) și că Dumnezeu vrea ca toți oamenii să se mîntuiască și să vină la cunoștința adevărului (1 Tim. 2, 4) exprimă ideea că Dumnezeu dă tuturor posibilitatea de a se mîntui. Și cum mîntuirea nu se poate dobîndi fără Har, rezultă că Dumnezeu oferă Harul Său tuturor.

De sigur că oferirea nu aduce cu sine în mod mecanic și mîntuirea. Nu e destul ca Dumnezeu să ofere Harul și să vrea mîntuirea oamenilor, ci pentru mîntuire se cere și din partea omului voința de a primi Harul și de a colabora cu el.

Harul se primește prin credință. Deci cel ce vrea să-l primească trebuie să aibă credință în Iisus Hristos și voința de a face tot ce cere Domnul de la el.

Cel ce se așează în calea Harului divin prin Botezul lui Iisus, primește acest Har și intră, prin el, în comuniune cu Dumnezeu. Adică cel ce primește, cu credință, Botezul instituit de Mîntuitorul, nu primește numai o simplă ceremonie lipsită de Har, ci primește și Harul, primește ceva din viața dumnezeiască și se unește cu Hristos. Primește adică Botez valid. Domnul zice: „Iată Eu stau la ușă și bat, de va auzi cineva glasul Meu și va deschide ușa, voi intra la el și voi cina cu el și cu Mine” (Apoc. 3, 20).

b) Confesiunile eterodoxe au conștiința și afirmă că ele continuă viața lui Iisus Hristos în istorie. Dar și privite din punct de vedere ortodox nu se poate spune că ele nu ar avea nimic din această viață, că nu ar avea nimic din învățătura sau substanța creștină. E drept că nu o au în întregime și intactă, deoarece unele au eliminat anumite părți din ea (ex. Protestantismul), iar altele i-au mai adăugat substanță sau învățătură omenească (ex. Romano-Catolicismul) și și-au creiat propriile lor forme de viață creștină. Dar ori cum ar fi, prin învățătura creștină pe care o au, ele participă la Biserica cea una, se înrădăcinează și continuă prin aceasta, într-o anumită măsură, Biserica inaugurată de Sfîntul Duh în ziua Cincizecimii.

24) H. Andrușoș, *Simbolica*, trad. rom. de Prof. Iustin Moisescu, Craiova 1955, p. 255.

Intrucît aceste confesiuni eterodoxe au păstrat corect învățătura că Botezul e o Taină instituită de Domnul și îl săvîrșesc în numele Sfintei Treimi, înseamnă că acest Botez e valid.

c) Spunînd că Biserica Ortodoxă este vistiernică Harului și că în această calitate, în anumite împrejurări, în anumite condiții stabilite de ea și pentru un bine mai mare, ea poate recunoaște prin *iconomie*, validitatea Botezului eterodocșilor, care intră în sînul ei, credem că, printr-o interpretare largă, aceeași măsură s-ar putea aplica și eterodocșilor, care rămîn în eterodoxie, atunci cînd din această recunoaștere ar rezulta un bine mai mare pentru Creștinism și pentru mîntuire. Ori, cum unirea Bisericilor este un bine dorit de însuși Domnul, care vrea ca toți să fie una, prin recunoașterea validității Botezului eterodocșilor s-ar netezi foarte mult calea spre această unire.

Recunoscînd, în general, validitatea Botezului eterodocșilor, înseamnă a recunoaște că Harul mîntuitor lucrează și în eterodoxie, lucrează și în alte confesiuni. Înseamnă a recunoaște că Trupul Tainic al Domnului nu e mărginit numai în limitele văzute ale Bisericii Ortodoxe, ci trece și dincolo de aceste limite. Adică hotarele tainice ale Bisericii sînt mai mari decît cele văzute. Înseamnă a spune că toți cei botezați în numele Sfintei Treimi, cu Botezul instituit de Iisus Hristos, sînt membri ai Trupului Tainic al Domnului, care caută să arate și în exterior că Hristos trăiește în ei și ei trăiesc în Hristos²⁵).

Lucrul acesta a și fost recunoscut, în diferite forme, tacit, direct sau indirect, de unii teologi și de unele căpetenii ale Bisericii Ortodoxe.

Așa de exemplu profesorul Șt. Tzankov, în art. Probleme și îndatoriri actuale ale Teologiei și Bisericii Ortodoxe, spune că Biserica Ortodoxă e Biserica lui Hristos, dar aceasta nu înseamnă că creștinii neortodocși (și Bisericile neortodoxe) nu aparțin în nici un fel Bisericii lui Hristos. „Aceasta cu atît mai mult cu cît noi recunoaștem pe creștinii neortodocși ca valabili botezați în Hristos, recunoaștem ierarhia și mijloacele harice din Bisericile neortodoxe... Atunci, coincid oare, realmente granițele mistice cu cele exterioare (canoni-

25) Privit prin această prizmă, cuvîntul *ortodox* e sinonim cu cuvintele *catolic* sau *apostolic*. „El nu e un termen exclusiv și însemnătatea sa se extinde și dincolo de Bisericile ce se numesc Ortodoxe. El include toate Bisericile și pe credincioșii care caută să mărturisească, în mod sincer, credința lor, să trăiască fără erezii sau schisme și să ajungă la totalitatea revelației divine în Hristos”. (Nicos Nissiotis, *Mărturie și serviciu adus prin Ortodoxie Bisericii celei una*, trad. rom. în rev. „Mitropolia Banatului” Nr. 9—10/1992).

ce)? — Profesorul *Hamilcar Alivizatos* din Atena spune că anumite diferențe au existat între Biserica de Răsărit și cea de Apus și înainte de 1054 și cu toate acestea unitatea lor era strinsă și cordială. Concluzia ce se poate trage de aici, pentru problema ce ne interesează, este că, după cum diferențele existente pe atunci n-au alterat unitatea Bisericii și Botezul săvârșit de Biserica din Apus era în sine perfect valabil și în Răsărit și invers, tot așa și diferențele de azi — deși unitatea între cele două Biserici nu e identică cu cea din trecut — ar putea fi privite prin aceeași prismă, iar atitudinea față de Botez ar putea fi aceeași²⁶⁾.

Fostul Mitropolit al Ardealului, vrednicul de pomenire *Nicolae Bălan*, compara confesiunile creștine cu niște turiști care și propun să urce un munte, dar pe diferite cărări. Cînd sînt la poalele muntelui ei sînt mai depărtați de olaltă, însă pe măsură ce urcă spre vîrf, se apropie tot mai mult unii de alții, iar în vîrf se întîlnesc cu toții. Așa sînt și confesiunile creștine. Toate conduc, în felul lor, pe credincioși spre mîntuire. Iar acești credincioși, chiar dacă acum sînt ceva mai depărtați unii de alții, în cazul că sînt de bună credință, ei se vor întîlni cu toții în Împărăția cerurilor.

În mod practic, Botezul eterodocșilor (nu a celor ce cer și sînt primiți în Biserica Ortodoxă, ci a tuturor celor ce rămîn și pe mai departe eterodocși) a fost recunoscut prin manifestările cultice, prin împreuna slujire a unor ierarhi orto-

26) Prof. H. Alivizatos, referindu-se la unirea dintre Biserica Ortodoxă și cea Romano-Catolică, spune că această unire s-ar putea realiza printr-un fel de *federalizare*. Ideia profesorului atenian e redată în rezumat de prof. I. Rămureanu, de la Institutul Teologic Universitar din București, în rev. Ortodoxia Nr. 3/1960 astfel: Prof. Alivizatos e de părerea că s-ar putea discuta cu romano-catolicii fără ca ortodocșii să ceară acestora recunoașterea principiilor și bazelor democratice ale Bisericii Ortodoxe și nici romano-catolicii să pretindă ortodocșilor recunoașterea primatului monarhic al Papei, care ar rămîne ceva specific organizării Bisericii Occidentale... Și sus-numitul profesor spune: „ar fi înțelept să se accepte forma coexistenței care ar rezolva problema unirii pe baze istorice indiscutabile”. Este un fapt bine cunoscut că diferențele care există între Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică existau aproape toate cu mult înainte de schisma din 16 iulie 1054. Cu toate acestea unitatea lor era strinsă și cordială. N-ar fi posibil, se întreabă profesorul Alivizatos, ca în fața imposibilității oricărei alte soluții o acestei mari chestiuni, să revenim printr-un acord comun la aceea coexistența celor două sisteme, în Occident de papalitatea monarhică, în perioadă dinaintea schismei în timpul căreia „Biserica una era condusă prin Orient printr-o liberă autoritate democratică?” De sigur, noile dogme ale Bisericii Catolice ca imaculata concepție a Sfintei Fecioare, primatul papal, infailibilitatea papală și înălțarea la cer cu trupul a Sfintei Fecioare, nu vor fi recunoscute de ortodocși, dar aceste diferențe dogmatice se vor adăuga celorlalte din trecut „și ar avea valoare numai pentru Biserica Romano-Catolică în Apus, ca niște particularități care ar fi ignorate în Răsărit, așa cum au fost ignorate odinioară și celelalte”.

docși cu eterodocșii. Deci prin intercomuniune sacramentală. E drept că în Biserica Ortodoxă nu există o hotărâre oficială care să aprobe o astfel de intercomuniune, dar prin faptul că cei ce au săvârșit servicii divine împreună cu clericii eterodocși nu au fost, oficial, desaprobați, urmează că, în mod tacit, oficialitatea bisericească nu e potrivnică unei astfel de intercomuniuni.

Iată câteva din cazurile în care s-a manifestat intercomuniunea sacramentală dintre ortodocși și eterodocși: La 29 iunie 1925, patriarhii de Alexandria și Ierusalim, cu ocazia comemorării sinodului I ecumenic de la Niceia, au oficiat o Liturgie împreună cu episcopi anglicani. Cu ocazia Conferinței Creștinismului practic (Viață și acțiune — Life and Work), Conferință ținută la Stockholm, între 19—20 august 1925, patriarhul Fotios al Alexandriei, a oficiat sf. Liturgie în catedrala protestantă din Upsala, împreună cu arhiepiscopul de Canterbury, primatul Angliei și cu arhiepiscopul luteran de Upsala, Nathan Söderblom, primatul Suediei. În iunie 1926, la Mormintul Domnului din Ierusalim a săvârșit sf. Liturgie, în limbile greacă și engleză, episcopul ortodox al Iordaniei, asistat de un episcop anglican. Mitropolitul Ștefan al Sofiei a săvârșit o slujbă împreună cu un episcop anglican. Unele Biserici Ortodoxe au dat și dau sf. Cuminecătură unor credincioși anglicani²⁷).

Regulamentul pentru raporturile cu eterodocșii din anul 1881 (publ. în B. O. R. anul 6, p. 385 și urm.) spune la art. 3. că eterodocșii pot fi cununați de preoți ortodocși; art. 2. preoții ortodocși pot face slujbe pe la casele eterodocșilor și îi pot înmormînta după rânduiala Bisericii Ortodoxe (art. 7). Necreștinilor însă nu li se poate da nici un fel de asistență religioasă (art. 9).

d) Harul primit la Botez duce în Impărăția cerurilor pe cel ce l-a primit numai în cazul cînd acesta nu mai face păcate, după primirea Botezului. Dacă însă păcătuiește grav și nu-și spală păcatul prin Taina Pocăinței, el nu se va mîntui. Asta nu înseamnă că Harul Botezului se pierde total, ci înseamnă numai atît că el devine mîntuitor numai dacă îl activăm prin conlucrarea cu el.

Prin urmare atît ortodoxul cît și eterodoxul de bună credință, se pot mîntui, dacă conlucrează cu Harul Botezului.

e) Mîntuitorul deși a instituit Botezul ca pe o condiție indispensabilă pentru intrarea în Impărăția Cerurilor (Io. 3, 5), totuși a introdus în această Impărăție, fără Botez, pe tîlharul de pe cruce (Lc. 23, 43). Deasemenea și Biserica, cu

²⁷) Vezi I. Rămureanu: *Tratatice directe de unire dintre Bisericele Ortodoxe și Biserica anglicană de la 1920 pînă azi*, publ. în rev. Ortodoxia, Nr. 2/1958, p. 224.

toate că învață că fără Botez nu este mîntuire, totuși consideră ca mîntuiți și deci întrați în Împărăția Cerurilor pe pruncii uciși de Irod.

Asta înseamnă că Domnul dă Harul mîntuitor, în împrejurări extraordinare, pe căi extraordinare. Deci pe alte căi decît aceea a Tainelor.

Dar dacă Biserica recunoaște că, în împrejurări extraordinare, cei de bună credință pot primi Harul și pe alte căi decît calea Tainelor, oare nu se poate conchide, cu și mai mult temei că cei din alte confesiuni, fiind de bună credință și dorind să primească Harul pe calea obișnuită, indicată de Domnul, adică pe aceea a Botezului, îl și primesc cu adevărat?

5. Avînd în vedere că *iconomia* bisericească, așa cum se aplică azi, nu a fost stabilită în mod oficial și universal obligator de Biserica Ortodoxă și considerînd că modul ei de aplicare dă naștere la nedumeriri, credem, pe baza celor spuse mai sus, că nedumeririle ar putea să dispară, dacă s-ar stabili regula generală, potrivit căreia să se recunoască în *sine* validitatea Botezului tuturor eterodocșilor care au credința în Sfînta Treime și-l săvîrșesc în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, ca pe o Taină instituită de Mîntuitorul Iisus Hristos.

E adevărat că faptul acesta implică în *sine* acceptarea ideii că Harul lucrează nu numai în Biserica Ortodoxă ci și în celelalte confesiuni creștine.

Dar oare se poate afirma că eterodocșii nu au nici o legătură cu Iisus Hristos? Credem că nu! Iar dacă sînt în comuniune cu Domnul atunci, în mod logic, ei primesc și Harul Său.

Recunoașterea în *sine* a validității Botezului eterodocșilor ar înlătura unele piedici din calea unirii Bisericilor și ar ajuta să se ajungă mai repede la ținta spre care aleargă azi, cu atîta încredere, toate Bisericile. Căci azi mai mult ca oricînd, Bisericile creștine au nu numai conștiința că la baza lor stau aceleași adevăruri de credință și morală, că sînt zidite „pe temelia Apostolilor și a Profeților, unde însuși Iisus Hristos este piatra cea din capul unghiului (Ef. 2, 20), ci și lucrează intens pentru perfecționarea unirii lor, adică se preocupă, după spusele sf. apostol Pavel, de edificarea Trupului lui Hristos „pînă cînd toți vom fi ajuns la unirea credinței și a cunoștinței Fiului lui Dumnezeu” (Ef. 4, 13). Deci toate caută să conducă pe credincioși spre triumful dragostei creștine, spre mîntuire, aplicînd fiecare principiile creștine prin prisma anumitor tradiții și în condițiile în care își desfășoară fiecare activitatea.

Din punct de vedere practic, prof. *Nikos Nissiotis* zice că, dacă vrem să ajungem la unitate, atunci trebuie să încetăm a mai spune că schisma romană, sau reforma, sînt extra-ecclesiam, sau să negăm acțiunea Duhului Sfînt în creștinii botezați în decursul lungilor perioade ale istoriei Bisericii²⁸⁾.

Prin aplicarea celor de mai sus, calea spre unirea Bisericilor va fi larg deschisă și vom ajunge să mărturisim cu toții: Un Domn, o credință și un Botez.

28) *Mărturie și servicii aduse prin Ortodoxie Bisericii celei una*, trad. rom. în rev. Mitropolia Banatului Nr. 9—10/1962.

CONVINGEREA

Schiță de predică la Bunavestire

Bunavestire constituie o răspîntie în rînduiala eternă a mîntuirii noastre îndeobște, precum și în viața Fecioarei din necunoscutul Nazaret. Nu în vreun palat de marmoră și aur al metropolelor acelor vremi, ci în pridvorul unei modeste case de om sărman, nici înaintea vreunei femei de origine princiară, ci înaintea Preacuratei Fecioare Maria, aduce îngerul Gavril, odată cu adîncă metanie de aripi și brațul de crîni ai neprihanei, — vestea cea bună a întrupării Mîntuitorului mult așteptat cu atîta dor, de mii de ani: „Iată vei zămisi în sinul tău și vei naște un fiu și vei chema numele lui Iisus. Acesta va fi mare și fiul Celui Preaînalt se va chema; și Domnul-Dumnezeu îi va da tronul părintelui său David. Și vor împărăți peste casa lui Iacob în veci și împărăția lui nu va avea sfîrșit” (Lc. 1, 31—33).

Firește că această arătare îngerească, în lumina ca o ploaie de aur a Duhului Sfînt, aceste cutremurătoare cuvinte despre copleșitoarea chemare de mamă a Mîntuitorului, precum și întîmplările minunate de mai tîrziu, în noaptea Betleemului, au lăsat neștearsă urmă în sufletul Maicii Domnului.

Însă, cum bine știm, Fiul Celui Preaînalt a trebuit să se nască într-o nenorocită iesle a dobitoacelor, afară din Betleem. Împărăția lui nici nu-ncepuse, cînd Maica Sfîntă și bătrînul Iosif au trebuit să fugă cu dînsul, ca prunc fraged, de urgia lui Irod, în Egipt. La întoarcerea în Nazaret, i se oferă nu un tron, ci doar un biet scăunăș de lemn la masa de om sărac a bătrînului Iosif și viața ștearsă de neînsemnat dulgher cu palmele bătătorite de muncă... Dezamăgire cruntă pentru oricare suflet preocupat cu gînduri de slavă deșartă! Toate aceste amprente ale unei vieți pămîntești atît de comune, vreme de aproape treizeci de ani, ar fi trebuit pe bună cale să șteargă din conștiința Sf. Marii amintirea Bunevestiri, chipul îngerului, și să destrame încrederea în promisiunile lui despre mărirea chemare a lemnarului Iisus, ca părerea unui vis... „Dar Maria păstra toate cuvintele acestea, punindu-le în inima sa” (Lc. 2, 19).

A venit apoi vremea de dumnezeiască strălucire a lui Hristos mereu prezent în mijlocul mulțimilor, cu sfatul, învățătura mîntuitoare, mîngîierea, vindecarea bolnavilor și învie-

rea morților... pentru ca după numai trei ani și jumătate Maica Sfântă să-l plîngă văzîndu-l bătut, umilit, batjocorit, în pretoriul lui Pilat și răstignit între doi tîlhari, pe Golgota. Atunci — scrie Sf. Părinte — prin sufletul Mariei a trecut sabie: „sfîșierea inimii din cauza dragostei de mamă, pentru că îl vede omorît ca pe un făcător de rele pe acela pe care-l știa Dumnezeu prin naștere” (Sf. Ioan Damaschinul).

Atunci cînd toți l-au părăsit (Mc. 14, 50), dezamăgiți de cununa de spini pusă pe fruntea pe care ei se așteptau să strălucească superba coroană a împăratului David, cînd din tronul prevestit n-a mai rămas decît lemnul înșingurat al crucii, — s-a spulberat oare credința mamei în dumnezeirea fiului său? Evanghelia ne spune: „Iar lîngă crucea lui Iisus stătea mama Lui”, (Io. 19, 25). Mai tare cu durerea care-i pătrunsese inima, ca o sabie (Lc. 2, 35), mai aspră ca moartea care-i întuneca obrazul ca și fața pămîntului în ceasul răstignirii, Maica Preacurată purta totuși în suflet Bunăvestirea chiar și pe Golgota.

Iată cum cuvîntul lui Dumnezeu lasă urme neșterse în sufletul omenesc. În jurul unui cuvînt, sau al unei întîmplări, care ne zguduie conștiința, se organizează apoi toată viața noastră sufletească așa cum de pildă, se nfiripă mîrgăritarul în jurul firului de nisip intrat în carnea scoicilor din adîncul mării... Mîntuitorul Hristos remarcă acest proces tainic suflesc, în parabola cu grîul semănat de cineva în pămînt: „Fie că omul acela doarme sau se scoală, noaptea și ziua, sămînța răsare și crește, dar el nu știe cum; căci pămîntul de la sine rodește mai întîi o verdeață, apoi spic, după aceea, grîu deplin în spic”. (Mc. 4, 26—28).

Tot astfel și-n taina sufletului nostru cuvîntul se face trup, ideea prinde viață în viața noastră. Și cucerindu-ne pe noi cuvîntul cucerește lumea, fără armate și fără tunuri, ci prin convingere nestrămutată (I Io. 5, 4). Și nu fără temei spune Domnul Hristos că credința mută munții (Mt. 17, 20).

Știu, creștine, că o întîmplare din viața ta, care te-a zguduit, un cuvînt din Sf. Scripturi, la vreme potrivită, care te-a înduioșat, l-a adus pe Iisus și în inima ta și a crescut într-însa ca într-un Nazaret spiritual. Oare nu cumva l-ai lăsat singur, la un moment dat, ca să-ți împlinești nestingherit voile tale păcătoase; sau poate ai crezut că te-a lăsat El pe tine singur în restriște și durere? Dar fiecare cuvînt al tău, fiecare pas, fiecă purtare, ar trebui să vădească obișnuință ceea ce crezi. Convingerile nu se trîmbează la răs_pîntie, ci se trăiesc cu aceeași discreție a omului din popor cînd își gustă zilnic bucata de pîine. În acest sens caută frate, să înțelegi trăind lapidarele cuvinte biblice cu privire la Maica Sfîntă: „Iar Maria păstra toate cuvintele acestea, punîndu-le în inima sa” (Lc. 2, 19).

Prot. Petru Bogdan

PĂCATUL EGOISMULUI

Predică pentru duminica XXVI-a după Rusalii

Evangelhia de astăzi, în istorisirea sf. ev. Luca (12, 16—21), pune în fața sufletelor noastre problema poftei de avere și acumularea de bunuri materiale în scopuri egoiste.

Aceste tendințe formează trăsăturile caracteristice ale omului care trăiește exclusiv pentru sine și pentru interesele sale individuale.

Tipul reprezentativ al acestei concepții de viață este bogatul din evanghelia de astăzi, care nu vrea să știe de nimic și de nimeni ci de ale sale și numai de ale sale.

Dorința de a-și construi hambare cât mai mari, de odihnă, mâncare, beutură și ospete pentru trupul său, formează stilul de viață al acestui bogat.

Cînd, în rapacitatea lui, se credea mai sigur pe viață și cînd tendințele lui egoiste se accentuau tot mai mult, răsună ca un tunet glasul dreptății lui Dumnezeu: „*Nebune! întru această noapte cere-vor de la tine sufletul tău*”.

Prin sentința morții, planurile de viitor ale bogatului s-au spulberat și acumularea de averi în scopuri egoiste s-a sfîrșit pentru totdeauna.

Pilda acestui bogat are o adîncă semnificație. Să încercăm să o lămurim și să scoatem din ea învățăminte pentru viața noastră morală și socială.

În cuprinsul evangheliei ați auzit accentuîndu-se cuvintele „jitnițele mele”, „rodurile mele”, „bogățiile mele”. Aceste cuvinte sînt dovezi suficiente pentru a pune în lumină păcatul egoismului.

Egoismul se definește „ca o preocupare exagerată pentru interesele personale și de nesocotire totală a intereselor altora sau ale colectivității”. El reprezintă modul de a fi opus altruismului înțeles „ca o dispoziție sufletească de a acționa dezinteresat în favoarea altora”. Iar egoistul este aceea persoană care-și trăiește viața în cadrul strîmt al intereselor personale și nu cunoaște jertfa pentru o cauză superioară, pentru binele altuia, pentru binele obștesc. Pentru egoist centrul de gravitate este „eu” său, este persoana sa proprie socotită ca cel mai scump idol căruia îi sacrifică totul, pe Dumnezeu și pe oameni. Un filozof compară pe egoist cu o monedă, entitate ermetic închisă în ea însăși, fără ferestre în afară, preocupată numai de drumul și de binele ei.

Ca și concepție de viață, egoismul se prezintă sub mai multe aspecte. Astfel avem *îndumnezeirea de sine*, cum ne spune lămurit Cartea Sfîntă: „vor fi oameni iubitori de sine” (I. Timotei 3, 2); *plăcere de sine*: „să nu căutăm plă-

cerea noastră" (Rom. 15, 1); *căutarea numai a propriului interes și folos*: „fiindcă toți caută numai de treburile lor” (Filipeni 2, 21); *disprețuirea săracilor*: „își închide inima față de fratele său în nevoie” (I. Ioan 3, 17), căci „Dumnezeu nu are lucru mai de preț decât pe sărac” (Sf. Ioan Gură de Aur); *lăcomia*: „aceștia sînt cliinii hrăpăreți care nu se mai saturează... toți umblă în căile lor și se silesc pentru cîștigul lor” (Isaia 56, 11); „fiecare din ei, de la mic pînă la mare, este rob de lăcomie” (Ieremia 6, 13). Clasice rămîn în această privință și cuvintele Ecclesiastului: „unii ca aceștia nu se mai saturează de bogăție” (4, 8), dar „cine iubește bogăția nu va avea parte de rodul ei” (5, 10); *nedreptatea și asuprirea*: „zdrobiți pe cei sărmani și vreți să stîrpiți pe cei obișduiți” (Amos 8, 4); „le plac țarinile pentru aceea le și răpesc; casele de aceea le și iau” (Mihea 2, 2); *dorințe nebunești*: „cad... în multe poftes nebunești și vătămătoare” (I Timotei 6, 9); *înșelăciunea*: „plăzmuiesc rele puneri la cale, ca să piardă pe cel sărac” (Isaia 32, 7); „casele lor sînt pline de înșelătorie, prin ele s-au îmbogățit și în rele au întrecut orice măsură” (Ieremia 5, 27—28).

Egoismul nu rămîne numai ca o stare sufletească internă, ci se manifestă în diferite forme. Avem un egoism deghizat, caracterizat printr-o atitudine aparent plină de atenție, binefăcătoare chiar, față de cei din jur, dar care în realitate este determinată exclusiv de interesul propriu. Există apoi un egoism brutal, care trece cu cinism peste omenie, peste regulile cele mai elementare ale dreptății și carității. Există în sfîrșit și forma de egoism absolut, care constă în promovarea eului propriu la treapta de bine suprem cu eliminarea nu numai a semenilor dar chiar și a lui Dumnezeu însuși (D. Belu, *Sensul creștin al iubirii de sine*, art. în Studii Teologice, nr. 7—8/1957, pg. 508).

Avînd repercursiuni grave asupra vieții morale, egoismul este condamnat. Sf. Ap. Pavel ne îndeamnă stăruitor: „să nu căutăm plăcerea noastră” (Rom. 15, 1) și nimeni dintre noi „să nu caute de ale sale și pe ale sale, ci fiecare pe ale aproapelui și pe ale altuia” (I Cor. 10, 24; Filipeni 2, 4), în așa fel ca „fiind membre unul altuia (Efeseni 4, 25), plini de iubire, „să purtăm sarcinile unui altora” (Galateni 6, 21).

Mîntuitorul Iisus Hristos, depășind mentalitatea lumii păgîne axată pe egoism, cu exemplul Său, a osîndit egoismul, pentru că El „n-a căutat niciodată voia Sa” (Ioan 5, 30); „S-a pogorît din Cer nu ca să facă voia Sa” (Ioan 6, 38) și nici odată „n-a căutat a sa plăcere” (Rom. 15, 3). Mai mult, Mîntuitorul cere cu stăruință distrugerea egoismului: „Celce vrea să vină după Mine, să se lapede de sine” (Luca 9, 23).

Condamnarea egoismului este îndreptățită, deoarece este în flagrantă contradicere cu dragostea creștină, care „nu

caută pe ale sale" (I Cor. 13, 5), „Iar cine are bogăția lumii și se uită la fratele său care este în nevoie și își închide inima dinspre el, cum rămîne în acela dragostea lui Dumnezeu? (I. Ioan 3, 17).

Egoismul și altruismul sînt două tendințe, pe baza cărora se stabilesc relațiile dintre oameni. Felul în care se întîlnesc și măsura în care acestea se combină în sufletul omului, determină formele de relație față de oameni.

Altruismul, ca fruct al dragostei, crează și determină relații pozitive de natură morală și socială: crează cu alte cuvinte relația om pentru om sau omul în slujba omului, ceea ce înseamnă apropiere, comuniune, întrepătrundere între oameni. Această sublimă formă de dăruire jertfelnică pentru binele semenilor noștri, este socotită ca suprema dovadă de trăire creștină, care corespunde spiritului evanghelic și este fondul însuși al creștinismului. Modelul suprem de comportare în relația om în slujba omului, sub forma ei „Și-a pus sufletul pentru noi" (I. Ioan 3, 16).

Egoismul, din contră, desființînd dragostea dintre oameni, crează și determină relații negative: relația de indiferență (om pe lângă om) sau chiar de dușmănie (om contra om), ceea ce înseamnă distanță, respingere și dezbinare între oameni: crează între oameni un fel de ziduri de ghiată fără uși și prăpăstii fără punți, încît ei trăiesc între ziduri și prăpăstii (Emil Fiedler, Omul cel nou, în rom. de Părintele Nicolae, Cluj 1941. pg. 90). Socotit în această postură, egoismul rămîne un izvor permanent generator de conflicte sociale. De aceea, cît timp va stăruia această concepție egocentrică, vor fi și probleme care vor tulbura omenirea, deoarece interesele individuale egoiste întotdeauna se ciocnesc întreolaltă.

Dintre relațiile negative create de egoism, în care interesele individuale egoiste se ciocnesc cu drepturile firești ale ființei umane, se conturează mai pregnant relația deprecierii valorii, egalității și demnității umane și, ca o urmare a acesteia, relația de exploatare a omului de către om.

Creîndu-și un orgoliu de clasă, egoismul consideră persoana proprie singura și adevărata valoare. Ridicîndu-se deasupra tuturor, cel cuprins în acest păcat, depreciază valoarea semenilor săi și îi degradează din demnitatea de oameni egali cu el, pe o treaptă inferioară lui, socotindu-i instrumente de care se poate folosi sau îi înlătură ca pe o piedică pusă în calea satisfacerii intereselor lui.

Egoismul are la bază o etică individuală de exploatare. Distrugînd dragostea față de om și relația de dreptate dintre oameni, crează relația exploatării omului de către om, formă anticreștină și antiumană. Extinzîndu-și sfera drepturilor

sale exagerate și nejustificate, în dauna drepturilor legitime ale aproapelui său, egoistul vrea totul pentru el și foarte puțin pentru alții.

Din prezentarea acestor relații nefirești și dăunătoare pentru om și societate, rezultă că egoismul are și un caracter antisocial.

Dumnezeu ne-a creat ca ființe sociale, nu ca să trăim singuri, ci în comunitatea semenilor noștri. (Gn. 2, 18). Sf. Vasile cel Mare mărturisește, că „nimic nu e mai propriu ființei noastre decât comuniunea cu alții”, iar Sf. Ambrozie adaugă: „De la început, oamenii sînt creați unii pentru alții” De aci rezultă că noi nu trebuie să ne preocupăm exclusiv de interesele noastre individuale, ci și de ale altora, mai ales de ale colectivității.

Subordonarea intereselor individuale, intereselor altora și intereselor generale ale colectivității este una din datoriile fundamentale ale noastre față de viața aproapelui nostru și față de viața socială. Această subordonare înseamnă renunțarea la revendicările nedrepte ale egoismului.

Pentru a sta în slujba semenilor noștri este nevoie să smulgem din sufletele noastre buruiana rea a egoismului și să răsădim în locul ei floarea minunată a altruismului. Inima rece de piatră să o schimbăm cu inima caldă de mamă, care fiind plină de dragoste cuprinde și bate pentru toți. Slujirea semenilor noștri nu ne înjosește, dimpotrivă ieșind din sfera egoismului vom trăi o viață prin excelență omenească, rodnică și fericită. De aceea se cuvine să primim pe semenii noștri în sanctuarul inimii noastre, să ne contopim total cu ei, după cuvintele Sf. Maxim Mărturisitorul: „Locul euului meu l-ai luat tu și locul euului tău în tine l-am luat eu”.

Pentru a sta în slujba colectivității și a contribui cu maximum de eficiență la realizarea binelui comun, este nevoie să ne schimbăm centrul de gravitate al vieții și activității noastre de la „eu” nostru spre binele obștei din care facem parte, știind că binele comun se răsfinge și asupra binelui individual.

Numai slujind intereselor comune, viața și activitatea noastră primește sensul adevărat și deplin și devine rodnică și înălțătoare. De aceea „să nu căutăm nici odată folosul nostru, ci folosul celor mulți” (I Cor. 10, 33). Aceasta o cere Evanghelia lui Hristos, o cere porunca ceasului de față și a vieții de totdeauna.

Pr. Ieremia B. Ghita

PROBLEMA CIRILOMETODIANĂ

Se împlinesc 1100 de ani de la venirea fraților apostoli Constantin și Metodie în Moravia, fapt prin care s-a inițiat epoca marelui culturi slavone. Evenimentul se bucură de deosebită atenție și de aceea îi consacram și aceste rânduri.

I. ORIGINILE

Creștinismul a fost cunoscut în regiunea Moraviei încă din timpul goților, precum o mărturisește mormîntul de la Zuran. De aceea cînd au venit în aceste regiuni slavii, ei au putut lua cunoștință și de elemente creștine, așa că se pare că cneazul Samo, pe la anul 623 ar fi trecut la legea lui Hristos, prin relațiile sale cu Bizanțul, fiind împotriva presiunii apusene a francilor. Dar acestei politici dușmănoase slavilor i-a reușit; pe timpul lui Carol cel Mare, să-și impună autoritatea peste slavii ceho-moravi și atunci Carol dispune, în 796, trimiterea de misionari latini; dar nu s-a ajuns la vreun succes, pentru că mărturisește conciliul episcopilor germani de la Maienta, din 852, că nu s-a realizat nimic printre acești slavi.

De aceea s-a îndreptat în 862 principele morav Rostislav către Bizanț, cerînd de acolo misionari, despre care a aflat că cunosc limba slavă. Era vorba despre frații Constantin și Metodie, despre care a aflat de la bulgari. Astfel spune un izvor contemporan (Legenda moravă cap. 6) că Metodie și-a făcut din Boris al bulgarilor „fiu duhovnicesc” și aceasta nu se putea realiza altfel decît prin ucenicie în creștinism. Iar apoi se cunoștea și faptul, că acești frați au alcătuit și un alfabet slav creștin, pe la anul 855, deci încă înainte de mîșuirea lui Constantin la hazarii de la Nordul Mării Negre. Alcătuind acest alfabet pe pămînt bizantin, după exemplul bizantin, frații au trebuit să ia ca model majusculele-uncialele grecești, singurele potrivite pentru texte bisericești și care cuprind cuvîntul lui Dumnezeu, mai ales că aveau și formă demnă de arătare și totodată erau și mai ușor de învățat. Acest alfabet nou religios slavon era de preferat pentru misiune unui alt alfabet slav uzual pentru nevoile economiei, orientate după minuscula laică greacă, care se va numi glagolitică, avînd un specific oriental, macedonean și dalmatin.

Rostislav cerea de la Bizanț învățători, care să-i învețe în credință adevărată, în legea cea canonică și pe calea adevărului (Legenda moravă cap. 4). Chiar din aceste cuvinte

se poate deduce că învățătorii trimiși din Germania, Franța și din Italia nu au dobândit nici un succes printre cehomoravi pentru că continuă Rostislav: „noi slavii șintem oameni simpli și nu avem cine să ne învețe în adevăr și în spiritul Scripturii” (Legenda panonă cap. 5). Că este vorba de credință, aceasta iarăși o dovedește Rostislav, continuând că „poporul e păgîn dar dorește să cunoască credința creștină”; este deci limpede că vine vorba de încreștinare în masă și de aceea Rostislav se îndreaptă către Bizanț „căci acasă nu are de aceștia”, adică de încreștinători preoți-misionari (Legenda italică cap. 7), căci nu era de fel mulțumit cu cei trimiși din Apus, din Franța și Italia.

Aceasta o confirmă și Cronica atribuită lui Nestor de la Kiev, care arată că în acele regiuni era cunoscut botezul creștin, dar nu erau învățători care să predice și să-i învețe pe locuitori, căci aceștia nu știu nici latina și nici greaca. De aceea patriarhul Fotie îi binecuvîntează pe frați și-i trimite în această misiune, hirotonindu-l pe Constantin în episcop, precum era obiceiul bizantin ca cei botezați să poată fi imediat organizați în eparhie, cu parohii locale. În timpul din urmă se recunoaște că Constantin a fost hirotonit în „sacerdos” (Vezi Sakaci S., în *Orientalia Christiana Periodica* 22, 1956 p. 198 s) și această calitate s-a acordat apoi și lui Metodie, cînd a fost rînduit arhiepiscop pentru Moravia.

Plecînd din Conștantinopole și trecînd prin Bulgaria, frații au botezat cu ajutorul Sf. Duh (Legenda moravă 4) și mai departe pînă au ajuns în Velehradul Moraviei, capitala lui Rostislav. Ei aduceau cu dînsii Evanghelia tradusă în slavonă de Constantin, și au început să învețe atît cu litere mici (glagolitice) cît și cu cele mari, introducînd sfintele slujbe, înlăturînd rătăcirile și sămînînd cuvîntul lui Dumnezeu (Legenda italică 7). Au construit biserici și arheologia modernă constată originea lor bizantine la Velehrad, Raihrad, Predmosti, Stare Mesto, Miculcițe, Ostrava, Pohansko și în alte locuri.

Ei învățau în limba slavă și firește că venind de la Bizanț, originalele cărților lor erau grecești și în rit răsăritean-ortodox. Despre aceasta nu poate fi îndoială, căci însuși patr. Fotie nu le-ar fi îngăduit alt ceva. Dar se prea poate ca ei, activînd apoi în Moravia timp de aproape 4 ani să fi venit în contact și cu unele cărți în limbă latină, din care să fi tradus cîte ceva, căci încă nu izbucnise marele conflict dintre papa Nicolae I și patr. Fotie. O recunoaște și informatorul vremii (Legenda moravă cap. 5).

Astfel s-a încetățenit printre moravi creștinismul de rit răsăritean-greco-ortodox pentru că moravienii s-au ferit mai departe de creștinismul latin susținut de franci-germani prin expedițiile militare sîngeroase din 846 și 857, precum și din

864, binecuvîntată de papa Nicolae I. De aceea activitatea fraților Constantin și Metodie este în deobște recunoscută la încreștinarea Moravilor.

Incheindu-și activitatea misionară de încreștinare, frații au dorit să se întoarcă la Bizanț dar pe o cale mai ușoară, căci Constantin slăbise între timp. De aceea ei coboară spre Veneția ca de acolo să ia o corabie spre casă. Dar tocmai atunci izbucnișe marele conflict dintre slavi și germani, iar la Bizanț patr. Fotie a fost înlăturat și înlocuit cu patr. Ignatie, demisionat înainte și sprijinit de papă. De aceea frații întârzie, așteptînd lămurirea chestiunilor, căci ei erau prietenii patr. Fotie. Slujind și la Veneția în limba slavonă, acest fapt a provocat opoziția clerului latin, care în cadrul trilingvismului slujea numai în latinește sf. liturghie (missa romana) și deci frații sînt acuzați la Roma că strică bunul obicei al limbii latine în cult, în favorul unei limbi barbare. De aceea papa Nicolae I îi poartă la Roma ca să le cunoască personal activitatea (Legenda italică 8). Dar murind, ei sînt primiți de papa Adrian II, fiind iar aici acuzați de trilingviști (Legenda panonică 6), dar papa le recunoaște activitatea ca bună (Legenda moravă 7). Metodie a fost hirotonit în „sacerdos”-episcop (Legenda panonică 6), dar Constantin refuză (fiind doar deja hirotonit episcop). El slăbește tot mai mult și de aceea intră într-o mănăstire grecească din Roma, fiind mai multe de acestea acolo și luînd schima cea mare, cu voturile de gradul doi, mai grele, își schimbă numele în Ciril. Astfel el s-a înscris la Roma în amintirea credincioșilor ca „Ciril” și acest nume s-a transmis mai departe, fiind cinstit și mai mult, pentru că era legat de un vot ascetic superior. Și astfel cînd Metodie, ca episcop, se va întoarce în Moravia, în anul 870, el va duce cu sine și memoria „fratelui Ciril”. Dar abia în 872 el își poate primi arhipăstoria Moraviei, pentru că stătuse mai bine de doi ani în închisoare germană, datorită intervenției episcopilor latini-germani la noul principe al Moraviei, Svatopluc. Acum firește că el va vorbi credincioșilor despre Constantin-Ciril și va arăta că alfabetul slav bisericesc folosit de el este și al fratelui său și pentru că îndeplinea misiunea la moravi din voia acestui frate, i-a consfințit numele și în privința alfabetului și astfel alfabetul majuscul slavon va fi numit „cirilic”.

Că Metodie a rămas ortodox, aceasta o confirmă lupta sa contra lui „filioque” (Legenda bulgară 5), care venea de la Francii latini. Atunci și principele Borivoi al cehilor a fost botezat de Metodie (Legenda moravă 14). E posibil că acum, după întoarcerea de la Roma, Metodie să fi cunoscut și Liturghia lui Petru, pe care o trimite în Polonia (Legenda panonică 11), dar în Moravia nu putea schimba nimic, căci și-ar fi atras opoziția credincioșilor. Abia după o nouă vizită

la Roma, la chemarea papii Ioan VIII, în anul 880, acesta îi impune slujba latină, pe lângă cea slavă, și-i impune în plus și un vicar german, pe Viking, ca să-l păzească pe Metodie și să-i strice opera slavo-creștină, pentru că nu era de origine apuseană-latină. Dar Metodie își confirmă ortodoxia prin vizita în anul 882 la Constantinopol, la patr. Fotie, care revenise iar în scaun și care îi recunoaște activitatea ca deplin ortodoxă (Legenda panonă 13). Dar întorcându-se în Moravia este iar acuzat de Viking, că este superstițios, certăreț și necredincios (Migne Patrol. latină 129, 80 s), ceea ce tot mai îi confirma ortodoxia. Metodie mai continuă activitatea, dar la 6 aprilie 885 adoarme în Domnul și de acest fapt se folosește Viking ca să-i alunge pe toți ucenicii și să înceapă persecuția ritului și a limbii slave-cirilice în biserică.

II. TRADIȚIILE CIRILOMETODIENE

Imprejurările politice au adus căderea Moraviei și ridicarea Cehiei. Sf. Venceslau a fost evident de rit slavon și de aceea sinodul episcopilor latini dela Spalato-Dalmația, din 925, la îndemnul papii, condamnă liturgia slavonă ca barbară (dispoziția 10). Dar cirilica își continuă trăirea și în alte regiuni, unde apar inscripții cirilice, precum în țara bulgarilor și a valahilor, între anii 893 și 992.

Dar tradițiile slavone a Sf. Venceslau primesc o replică latină în anul 940, când este impusă „viața latină a sf. Venceslau” de către episcopia de la Praga, înființată de papă în 973 cu mențiunea „că nu va urma rătăcirea bulgară sau rusă”. Aceasta confirmă prezența tradițiilor cirilometodiene în țările ceho-morave. Episcopul de Praga Voitech era formal un latinizant, dar se afirmă că nu era dușman al slujbelor slavone. De aceea se folosește mai departe formula prescurtată „krleş-” pentru „Kyrie eleison” și în traducere „Doamne miluiește”, precum o constată două scrieri locale: *Privilegium ecclesiae moraviensis*, și *Diffundente sole*. De aceea aceste tradiții slavone reapar la mănăstirea Sazava a sf. Procopie, din 1032. Dovadă sînt textele cirilice după originale răsăritene, precum; Fragmentele de la Praga, iar prin texte scrise în glagolitică, ca Fragmentele de la Kiev, se încerca să se evite condamnarea slavonismului cirilic din 925. Pentru aceste motive de „ortodoxie slavonă”, monahii slavi sînt alungați și papa Alexandru II declară în 969 slavonismul bisericesc ca erezie și pe Metodie îl condamnă ca „un eretic notoriu”. De aceea papa Grigore VII cere principelui ceh Vratislav, în 1080, să distrugă „sminteala ritului slavon”, fapt care iar confirmă continuarea acestui rit deosebit de missa latină. Astfel monahii de la Sazava sînt iar acuzați de erezie și deci se dă ordin ca toate cărțile de rit slavon să fie distruse. Apoi este suprimat și alt centru slavon de la Mănăsti-

rea Zeliv. De aceea cronicarul german Siegebert din Gemblac, vorbind de încreștinarea Europei centrale și a slavilor, nu mai face nici o mențiune de Ciril și Metodie. Este susținută o latinizare și germanizare aspră a bisericii ceho-moravilor.

Dar vine răspunsul în veacul al XIII-lea prin lucrarea: „Sacra Morava”, care pomeneste de activitatea sfinților Ciril și Metodie, precum și de împrăștierea ucenicilor lor spre țările răsăritene, ca și în Dacia și în Alpii valahici. De aceea ca să fie salvat slavonismul dalmatin, în scris glagolitic, sinodul de la Split din 1248 recunoaște ca autor al cultului slavon pe fer. Ieronim (—420), pentru că era de origine dalmatină, deși faptele nu corespundeau istoric, dar mistificarea era utilă. Și prin această mistificare se caută apoi și salvarea tradițiilor cirilometodiane.

În acest șens se afirmă că imnul „Doamne miluește” ar fi provenit de la sf. Procopie de la Sazava și ritul slavon este apărut în noua ediție a lui „Diffundente” și în apologia numită: „Fiat olim in Moravia”. De aceea cronicarul ceh Dalimil de la începutul veacului al XIV-lea îl socotește pe Metodie ca rus, care a inaugurat liturghia slavonă după rit răsăritean (In Cesky Zpas nr. 18 pe 1962), iar regele Carol IV al Boemiei aprobă tradițiile slavone (Paulova M., în Byzantinoslavica XI, 150), deși în formă glagolitică, „provenită de la sf. Ieronim”. Dar papa interzice „aplicarea celeilalte credințe”, care putea fi numai cea cirilic-ortodoxă, și de aceea cronicarul lui Carol, Pulkava, acreditează originea cirilometodiană a slavonismului bisericesc prin afirmația că „un glas divin a recomandat papii să permită lui Constantin cultul slavon”. Din această vreme datează Evangheliarul ciriloglagolitic de la Emauzy, de pe la 1350; apoi și un Evangheliar husit din 1416 apare cu scrisul glagolitic, iar Ieronim de Praga, prietenul intim al lui Ioan Huš, afirma că ortodocșii sînt adevărați creștini. De aceea nici husitismul nu poate fi înțeles altfel decît numai pe baze cirilometodiene (Onasch K., Cyrillometodeischer Gedanke, Halle 1956). Dar apoi, după nașterea reformei luterane, „confesiunea bohemică” din 1575 stătea sub influența protestantismului și cehii protestanți vor renunța la caracterul răsăritean al tradițiilor cirilometodiene.

În consecință contrareforma papală a luat în considerare și distrugerea tradițiilor cirilometodiene, cite mai rămăsesera în uz și o realizează după înfrîngerea cehilor la Dealul Alb în 1620 în așa numita epocă de „întunecare”. Totuși încă și pedagogul ceh Ioan Amos Komensky cunoștea amănunte din misiunea fraților Ciril și Metodie (Acta Comeniana I, 1958 p. 135). Apoi scriitorul ceh Pavel Stransky recunoaște în lucrarea „Res publica Bohema”, că cehii husiți se țineau de ritul grecesc al lui Metodie și Borivoi. Pînă și editorii catolici ai Vieților de sfinți, Bollandiștii, au luat în vedere și vie-

tile sf. Ciril și Metodie și le-au publicat, fiind apoi numite: *Legende panonice*, *Legenda italică*, *Legenda moravă* și *Legenda bulgară*, adică *Viețile sf. Ciril și Metodie* și *Viața sf. Clement de la Ohrida*.

De aici s-a născut apoi confuzia, acceptată și de cehul Balbin, în 1673, că Ieronim este autorul glagoliticii așa că cehii au fost creștini înainte și prin Ciril și Metodie s-au unit cu Roma. Dar M. Bolenițki preciza, că imnul „Doamne miluiește” aparține fraților Ciril și Metodie și nu sf. Procopie. O oarecare lămurire a chestiunii a încercat-o J. Stredovski în „S. Moraviae historia” din 1710 și apoi M. Bel în „Despre limba slavonă”, din 1720, dar se impune curentul latinizant, că deși liturghia slavă aparține fraților, ea totuși era de la început latină. În fine papa Benedict XIV a interzis în 1754 și slavonismul „ieronimian” și astfel se credea că s-a isprăvit cu tradițiile cirilometodiene.

III. CRITICA MODERNĂ

Dacă astfel au fost reduse la tăcere tradițiile cirilometodiene apoi interesul științific nu a putut fi suprimat. Și deci începe acțiunea modernă pentru descoperirea lor, pentru valorificarea lor și pentru interpretarea lor după realitate, dar totuși multă părtinire se aplică și în această cercetare, în care se implică antiteza dintre ortodocși și catolici, dintre apuseni și răsăriteni, dintre cehi și germani, în cadrul general al tensiunii dintre slavi și germanici. Tradițiile provoacă următoarele probleme:

a) *problema textelor paleoslave*, originea și vechimea lor, cu care se ocupă Dobner, A. Schlözer și J. Dobrovsky, intervenind apoi filologii și slavisti A. Vostokov, V. Hanka, B. Kopitar, Raciki, F. Miklosich, V. Jagici, Sreznevski, Palmov, Lavrov, Lamanskii, Novikov, P. J. Safarik, J. Ginzl, Bily, Gilderding, Vondrak și mai recent M. Weingart, J. Kurr, Aitzemüller, J. Vajš, Nikiforov, Negrescu și alții.

b) *problema legedendelor cirilometodiene* și a verității lor o discută Dobrovsky, Ginzl, Miklosich, Dümmler, Lamanskii, Brückner, Kiselkov și mai tirziu Vajs, Milev, Fr. Dvornik și Gr. Griveț, care recunosc veracitatea informațiilor lor, combătută însă în mare parte de autorii germani.

c) *problema cirilicii și a glagoliticii*, care cuprinde mai multe teze și confuze că: glagolitica aparține lui Ieronim și după ea a făcut Constantin cirilica (Stredovski); că cirilica este de la Constantin și glagolitica a apărut mai tirziu (Dobrovsky); că Constantin a alcătuit glagolitica și cirilica aparține sf. Clement al Ohridei (Dobner, Safarik, Raciki, Miklosich, Jagici, Leskien, Vondrak, Griveț); că glagolitica a fost scrisul vechi slavon laic și Constantin a alcătuit scrisul bisericesc cirilic (Grekov, Tichomirov, Mavrodin, Lichacev); că

cirilică, ca o precirilică este mai veche și glagolitică a fost alcătuită de Constantin (Patrnek, Ogienko, Georgiev); că a existat o precirilică și o preglagolitică, după prima făcînd apoi Constantin alfabetul cirilic (Istrin, în Vestnik istorii mirovoi kultura 6, Moscova 1960 p. 60 s); și cred că glagolitică a fost scrisul inițial laic slavon și că Constantin a alcătuit după majuscula greacă alfabetul cirilic, care a fost astfel denumit de Metodie, după 872, ca scris bisericesc.

d) *problema ritului cirilometodian*, care a fost viu disputată între catolici și ortodocși, pe baza variatelor fragmente de texte. În chestiune a intervenit și papa Leon XIII cu enciclica din 1880 numită „Grande munus”, declarînd că Ciril și Metodie sînt sfinți catolici, pentru că ritul lor a fost de la început latin. Această afirmație se baza pe dispozițiile papale din 869 și 879, dar uitîndu-se faptul că în 863 frații au venit direct de la Bizanț și cu binecuvîntarea patr. Fotie și deci veneau cu ritul bizantin. Contra tezei ultramontane latiniste (susținută de Pastrnek, Snopek, Jugie, Vașița, Leumann, Mohlberg) s-a ridicat nu numai teza moderată (apuseană) (susținută de Pastrnek, Snopek, Jugie, Vașița, Leumann, Paulova, Onașch, Lehr-Splawinski, Griveț și Smrzik că începutul a fost bizantin) ci și teza ortodoxă care justifica originile bizantino-ortodoxe ale ritului slavon (Lamanskii, Vostokov, apoi Maly, Grigorici, Lixner, Cervin, Novak J., Troițki, Șesan). Atunci latiniștii (Vașița, Raes, Codrington) au afirmat că potrivit cu informația din Legenda panonică cap. 11, Metodie ar fi folosit Liturgia sf. Petru și că ar mai fi potrivit pentru slavi și Missa Clementină (Leumann, Ișacenko, Mohlberg, Nachtigal, Onasch); dar au primit răspuns critic concludent (Lehr-Splawinski, D. Soukupova). Deci alți catolici afirmă (Meillet, Vajs, Slansky, Horalek, Gerhardt) că asupra traducerii slavone a Evangheliarului Fraților a influențat Vulgata și aceasta cu scopul ca să fie evidențiat primul papal după Matei 16, 18 „Tu ești Petru!”. Dar absurditatea tezei a fost evidentă; ea se poate accepta doar pentru timpul lui Viking cînd a început combaterea slavonismului cirilic, pe orice cale.

e) *problema cuprinsului misiunii cirilometodiene* a fost inițiată (de Vașița) pentru a dilua conținutul ei misionar și de încreștinare al moravilor, ca să se afirme că frații au fost chemați numai pentru a aduce o legislație, un codice de legi, și nicidecum un creștinism; acest codice ar fi „Zakon sudnăi liudem” în care au intrat elemente latine. Dar a fost combătută (Griveț, Andreev și mai ales de Troițki, în Jurnalul Patriarhiei din Moscova 12, 1961 p. 49—59), pentru că acest codice nu are nimic comun cu Frații, el fiind compus în Bulgaria, între anii 866 și 869 (Ganev, Zakon sudnăi liudem, Sofia 1959).

f) *problema relației culturii slavone față de cea germană* că slavii au fost incapabili să aibe o cultură proprie, care la început era numai „de lemn”, în fața culturii „de fier” a germanilor de la care a venit cultura europeană și că deci tradițiile cirilometodiene trebuie să aibe o bază germanică mai veche, de la Carol cel Mare (Frind, Năgle, Bretholz, Lot F., Kossina, Goetz, Dümmler, Brückner, Schubert H., Vașița), dar primesc răspuns categoric documentat negativ (Prazak, Chaloupecky, Onasch).

g) *problema archeologiei cirilometodiene* constă în opoziția unora față de constatările cinștite ale arheologilor că descoperirile arheologice de biserici din Moravia nu sînt de origine cirilometodiană cu baze bizantine (Poulík, Grans, Chaloupecky, Posmourny, Borkovsky, Havraneck), ci că ar fi de origine mai veche, legată de o misiune iroscotă sau francă (Cibulka, Isacenko, Vașița), nedovedite însă istoric, care ar fi făcut superfluă misiunea de încreștinare a Fraților; de aceea însuși criticul literar al lucrării lui Cibulka a afirmat în 1958 că „prin noile cercetări nu a fost nicidecum atinsă marea operă a Fraților, care au inițiat cultura slavonă”. Deci a fost numai o interpretare catolică, cu interes.

În concluzie se poate afirma că cercetătorii din trecut ai tradițiilor cirilometodiene nu au fost lipsiți de neprecizii și tendințe, pe care cercetătorii actuali trebuie să le lămurească. Dar un lucru este sigur, că lucrarea Fraților Constantin-Ciril și Metodie s-a răzimat pe baze bizantino-ortodoxe, și că urmarea în primul rînd încreștinarea și apoi organizarea bisericească.

Pr. Prof. Dr. Milan Šesan

NOTA BIBLIOGRAFICĂ

informații de amănunt și bibliografia se află la:

Šesan M., *Despre cirilică și glagolitică*, Mitropolia Ardealului 7/8 1958, p. 543—548.

Idem, *Ortodoxia cehă în sec. XI*, Mitropolia Ardealului 5/8 1957, p. 440—453.

Idem, *Ortodoxia în trecutul Europei centrale*, Studii Teologice 1/2 1950, p. 80—97.

Idem, *Husiții și Ortodoxia*, Mitropolia Moldovei 3/4 1958 p. 218—227.

Idem, *Slavii, creștinismul și Roma*, în Mitropolia Moldovei 9/12 1961, p. 615—683.

Idem, *Tradițiile cirilometodiene*, Mitropolia Ardealului 1/3 1961, p. 59—83.

CRONICA BISERICEAȘĂ INTERNĂ ȘI EXTERNĂ

VIZITA UNEI DELEGAȚII A CONSILIULUI ECUMENIC AL BISERICILOR ÎN ROMANIA

La invitația Prea Fericirii Sale Justinian Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, între 2 și 15 noiembrie 1962, ne-a vizitat țara o delegație a Consiliului Ecumenic al Bisericilor (Consiliul Mondial al Bisericilor) formată din: episcopul dr. Franklin Clark Fry, președintele Comitetului Executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, președinte al Uniunii Luterane Mondiale și președinte al Consiliului Național al Creștinilor din S.U.A.; dr. W. A. Visser't Hooft, secretar general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor; Mitropolitul Iacob Kuzis, arhiepiscop al Bisericii Ortodoxe Grecești din America și președinte al Prezidiului Consiliului Ecumenic al Bisericilor; Episcopul Emilian Timiadis, reprezentant permanent al Patriarhiei din Constantinopol la sediul Consiliului Ecumenic al Bisericilor din Geneva.

La sosire în țara noastră, oaspeții au fost întâmpinați de către Înalt Prea Sfinția Sa Dr. Justin Moiescu Mitropolit al Moldovei, membru în Comitetul Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, de Înalt Prea Sfinția Sa Dr. Nicolae Corneanu Mitropolitul Banatului, de episcopul reformat Alexandru Buthi, de consilieri, preoți și profesori de la Institutul Teologic Universitar din București și de colaboratori ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor, etc.

Au fost de față reprezentanți ai Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri și ai Ministerului Afacerilor Externe, precum și ambasadorul Greciei la București, dl A. C. Argyropoulo.

În timpul șederii în țara noastră, oaspeții s-au întâlnit cu conducătorii Bisericii Ortodoxe Române, Reformată și Luterană, care sînt membre ale Consiliului Mondial al Bisericilor. Totodată, membrii delegației Consiliului Ecumenic al Bisericilor au vizitat diferite localități din țară, precum și cîteva biserici și mănăstiri.

Înainte de a părăsi țara noastră, oaspeții și-au exprimat recunoștința pentru caldă ospitalitate cu care au fost primiți de Prea Fericirea Sa Părintele Patriarh Justinian, de către Înalt Prea Sfinția Sa Dr. Justin Moiescu Mitropolitul Moldovei și de conducătorii celorlalte Biserici din R. P. Română. Ei au declarat că au fost fericiți să cunoască activitatea dife-

ritelor culte din țara noastră. De asemenea oaspeții și-au exprimat convingerea că legăturile de prietenie pe care le-au stabilit în cursul călătoriei lor în țara noastră, constituiesc o contribuție însemnată la promovarea cauzei păcii și a înțelegerii între toate popoarele lumii.

Reîntorcându-se la Geneva, membrii delegației Consiliului Ecumenic al Bisericilor au lăudat într-o declarație de care face pomenire și buletinul „Service oecuménique de presse et d'information” (nr. 43 din 23 noiembrie 1962 p. 1), situația pe care au găsit-o în Bisericele din R. P. R., referindu-se la slujbele religioase, la organizarea școlilor teologice, a mănăstirilor... Ei și-au manifestat convingerea că acest contact a creat noi „legături de prietenie” precum și satisfacția de a constata „relațiile frățesti” pe care le întrețin între ele diferitele Biserici românești.

Delegații și-au exprimat profunda grațitudine pentru ospitalitatea ce li s-a oferit. O impresie deosebită le-a lăsat întâlnirea cu Domnul Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor.

SANCTITATEA SA ALEXEI PATRIARHUL MOSCOVEI ȘI AL ÎNTREGII RUSII DECORAT CU ORDINUL „DRAPELUL ROȘU AL MUNCII”

Sanctitatea Sa Alexei, Patriarhul Moscovei și al întregii Rusii, a fost decorat cu prilejul împlinirii a 85 de ani, cu Ordinul „Drapelul Roșu al Muncii”. Această înaltă distincție ce este o dovadă a aprecierii activității deosebite depusă de Sanctitatea Sa, a prilejuit bucurie în întreaga Biserică Ortodoxă.

O DELEGAȚIE DE ECUMENIȘTI A VIZITAT BISERICA ORTODOXA RUSA

Preotul Paul Vergheșe, secretar general adjunct al Consiliului ecumenic al Bisericilor a făcut înaintea cu câteva luni o vizită de zece zile în Uniunea Sovietică, împreună cu alți șapte colegi. Reîntorcându-se la Geneva a declarat că cele două Academii teologice ale Bisericii Ortodoxe Ruse și de asemenea Jurnalul Patriarhiei Moscovei acordă un deosebit interes mișcării ecumenice. Se poate prevedea, a declarat părintele Vergheșe, că acest interes va crește pe măsură ce actualii studenți vor dobândi sarcini de răspundere în Biserică.

Delegația aceasta a Consiliului ecumenic al Bisericilor este a treia care vizitează Biserica Ortodoxă Rusă de la intrarea ei în mișcarea ecumenică. Ea a stabilit contacte și cu conducătorii bisericilor armeană, luterană și baptistă. A vizitat apoi Moscova, Leningrad, Tallin, Volgograd și Kiev.

SAPTAMINA DE RUGĂCIUNE PENTRU UNITATEA CREȘTINA

Din inițiativa Consiliului ecumenic al Bisericilor între 18 și 25 ianuarie s-a organizat o săptămână de rugăciune pentru

unitatea creștină. Ortodocși, protestanți, anglicani, vechi-catolici și romano-apuseeni au cerut în rugăciuni asemănătoare ca dezbinările lor să dispară în fața „unității voite de Hristos, unitate în adevăr și în dragostea care le este necesară pentru a sluji și a mărturisi în comun”. Rugăciunile au fost centrate pe tema „El este pacea noastră”.

După regiuni, observarea acestei săptămîni a luat diferite forme: întruniri de rugăciune și ajutor interconfesional, studii biblice, retrageri, discuții sau conferințe. Aceste manifestări au avut toate de scop adîncirea unei mai bune înțelegeri mutuale.

Trebuie să amintim că inițierea unei astfel de săptămîni s-a făcut încă în anul 1908 de către doi preoți anglicani. În 1909 papa Pius al X-lea a cerut în mod oficial respectarea ei. Apoi, sub impulsul preotului Paul Couturier, scopul acestei rugăciuni a fost modificat devenind „unitatea așa cum o vrea Hristos și prin mijloace pe care El le va alege”. Munca de pionier a acestui preot lionez, adevărat „apostol al unirii” a fost urmată în orașul său în sinul Asociației „Unitatea creștină”, de către preotul Pierre Michalon.

În 1920 mișcarea „Credință și Organizare” care avea drept sarcină principală de a menține vie, în sinul Bisericilor, preocuparea de unitate, a propus să se consacre rugăciunii pentru unitate săptămîna Rusalilor. Peste douăzeci de ani, în 1940, ea a recomandat să se procedeze astfel încît această săptămîină să coincidă cu aceea asemănătoare a unor Biserici. Comisia și-a asumat responsabilitatea organizării ei pe plan mondial deodată cu constituirea Consiliului ecumenic al Bisericilor în 1948.

Săptămîna rugăciunii pentru unitatea din acest an este tocmai rezultatul strădaniilor comisiei „Credință și Organizare” a Consiliului ecumenic al Bisericilor care a și pregătit broșura intitulată „El este pacea noastră” care conține opt scurte studii biblice axate pe problema păcii între creștini și în lumea întreagă.

GREUA SITUATIE A CLERULUI ORTODOX DIN GRECIA

La sfîrșitul anului trecut numeroase grupuri de preoți parohi din Grecia s-au adresat liderilor politici cerîndu-le sprijin în vederea îmbunătățirii situației lor materiale. Se știe că preoții parohi au cele mai mici salarii în Grecia. Preoții din Volos au trimis o cerere regelui Paul și Guvernului insistînd asupra acordării unui grabnic ajutor. Ei se plîngeau, în cererea lor, împotriva indiferenței autorităților față de situația lor.

Constrînși de sărăcia căreia nu i-au mai putut face față cincisprezece preoți au cerut autorizația de a emigra în Germania cu nădejdea de a obține aici de lucru în industrie. În-

tr-o scrisoare către episcopul lor ei se plîngeau că salariul prea mic i-a dus la sapă de lemn. „Nu mai putem suporta de a fi incapabili să dăm copiilor noștri îmbrăcăminte și hrană suficientă”, scriau ei.

Față de această situație, spre a se ieși din impas, a fost întocmit un proiect de lege privitor la mărirea salariilor preoților. Sfîntul Sinod al Bisericii a respins însă proiectul pe motiv că acesta prevedea, printre altele, crearea unei comisii în care să intre și doi reprezentanți ai guvernului plus un director de bancă, care să gireze fondurile ecleziastice. Arhiepiscopul Hrisostomos al Atenei, într-o declarație oficială, a explicat că proiectata comisie ar aduce prejudicii atît Bisericii cît și preoților.

„IDEALUL CATOLIC AL UNITĂȚII, OBSTACOL ÎN CALEA REUNIUNII CREȘTINILOR”

Idealul roman al unității sau, mai de grabă, „idolul” unității în Biserica catolică romană, este obstacolul principal în calea reunirii cu Bisericile orientale. E cea ce a declarat în cursul unei conferințe de presă la Roma, la începutul lui noiembrie trecut, preotul iezuit W. de Vries, profesor la Institutul pontifical oriental al universității gregoriene.

În urma mării schisme, a declarat iezuitul de Vrieș, Biserica romană și-a făurit un ideal al unității care nu mai este compatibil cu catolicitatea. Acest ideal nu acceptă decît un singur rit și o singură limbă liturgică ca absolut autentice; ea tolerează riturile orientale pentru că nu le poate suprima.

W. de Vries vede la fel un serios obstacol în centralismul catolic. Doar o descentralizare care să acorde o independență relativă și o oarecare autonomie diferitelor Biserici particulare ar putea duce la apropierea de Bisericile orientale.

MODIFICĂRI ÎN CANONUL MISEI CATOLICE

În timp ce se desfășura prima sesiune a Conciliului al II-lea Vatican, papa Ioan al XXIII-lea a hotărît „motu proprio” să însereze numele Sfîntului Iosif în canonul misei imediat după acela al Sfintei Fecioare și înaintea celui al Apostolilor.

Este pentru prima dată cînd, din veacul al VII-lea, se face o modificare canonului misei. Așa după cum remarca presa, vestea acestei modificări n-a prea fost aplaudată de sinodalii care n-au fost consultați.

Ziarul „New York Times”, sublinia că hotărîrea papei duce la „a se da un loc mai important logodnicului Fecioarei și la sancționarea oficială a curentului în favoarea unei venerări mai mari a Sfîntului Iosif”. Se prevede, adaugă New York Times, că „numele Sfîntului Iosif va fi în cele din urmă inserat în misă peste tot unde apare numele Fecioarei Maria”.

ARHIEPISCOPUL MAKARIOS DESPRE UNITATEA BISERICILOR

Arhiepiscopul Makarios, președintele Republicii Cipru și conducătorul Bisericii ortodoxe din această insulă a declarat în cursul unei vizite de două zile la Trivandrum (India), la sfârșitul anului trecut, că Biserica sa preconizează unirea tuturor Bisericilor și că ziua în care ea se va realiza nu este îndepărtată.

În timpul călătoriei sale în India, arhiepiscopul a conferit cu catolicosul Orientului și cu alți conducători ai Bisericii ortodoxe siriene din Malabar. El a fost obiectul unei recepții date de catolicos la care a participat episcopul Ioan al Bisericii Indiei de Sud. Guvernatorul statului Kerala precum și alte numeroase autorități civile și religioase. Universitatea din Kerala a conferit arhiepiscopului Makarios titlul de doctor în drept „honoris causa”.

COMEMORAREA PRIMEI BIBLII ÎN POLONEZA

În luna noiembrie 1962 protestanții din Polonia au comemorat a 400 aniversare a celei dintii BiblII traduse în limba poloneză. Cu acest prilej au fost organizate mai multe conferințe la care au asistat conducători bisericești din diferite țări.

O NOUA TRADUCERE A PENTATEUCULUI

Un comitet de savanți mozaici a tradus din nou Pentateucul în englezește. Versiunea lor este mult diferită de cele existente prin inovațiile ce le-a introdus. Așa spre pildă noua traducere precizează că, părăsind Egiptul izraelitenii n-au traversat Marea Roșie ci doar niște bălți dimprejurul actualului canal de Suez, că porunca privitoare la interzicerea de a se lua numele Domnului în deșert nu oprește înjurăturile ci doar falsele jurăminte și, în fine, că, primele cuvinte ale Genezei e preferabil să se traducă: „Atunci cînd Dumnezeu a început să creeze cerurile și pămîntul”, iar nu cum s-a obișnuit pînă acum: „La început Dumnezeu a creat cerurile și pămîntul”.

PATRIARHUL COPT CHIRIL AL VI-LEA AVERTIZEAZA ASUPRA PRIMEJDIEI RAZBOIULUI NUCLEAR

În octombrie trecut patriarhul Chiril al VI-lea al Alexandriei a cerut tuturor Bisericilor copte din R.A.U., Sudan și Etiopia, precum și din întregul continent african să respecte trei zile de rugăciune pentru pacea lumii. Între altele el a lansat un apel către șefii Statelor pentru „a-și da seama de greaua responsabilitate care le revine și să se străduiască să evite catastrofa unui război nuclear”.

DISCUȚII ȘI HOTĂRIRI ÎN BISERICA ANGLICANĂ

Arhiepiscopul de Canterbury vorbind nu de mult despre legăturile dintre anglicani și ortodocși a spus că, fără a atinge într-un fel eforturile în spre realizarea unității Bisericii

Angliei cu alte comunități creștine, aceste contacte cu Ortodoxia pot „ajuta să se depășească oarecare controverse apăsene între catolici și protestanți, iar celelalte să fie tratate într-o manieră mai constructivă”. El a cerut de asemenea să se depună stăruințe pentru ca tratativele tinzând în spre realizarea unei apropieri între Biserica Angliei pe de-o parte și Biserica metodistă și cea presbiteriană pe de altă parte să fie încununate de succes.

UN FEL ORIGINAL DE A REALIZA UNIREA BISERICILOR

Parohiile presbiteriene și metodiste din Ashton, statul Illinois (S.U.A.) au hotărât să se unească. Importanța acestui acord local constă în aceea că una din cele două parohii își va abandona identitatea confesională pentru a adopta pe aceea a celeilalte și că ambele au remis Consiliului Bisericilor statului Illinois grija de a decide dacă biserica unită va fi presbiteriană sau metođistă.

BISERICA IN AMINTIREA EVREILOR VICTIME ALE NAZISMULUI

Pastorul Ernst Wilm, președintele Bisericii evanghelice din Westphalia a făcut un proiect privind construirea unei biserici protestante în amintirea evreilor victime ale regimului hitlerist. Ea va fi construită pe locul lagărului de la Bergen—Belsen unde 30.000 internați, evrei în cea mai mare parte, au fost uciși. Biserica aceasta va fi un simbol al căinții pentru ororile petrecute în timpul celui de al doilea război mondial.

INTILNIRE INTERCONFESIONALĂ IN BRAZILIA

La Rio de Janeiro, reprezentanții mai multor parohii ortodoxe, catolice și protestante (metodiste, baptiste și eniscopaliene) au organizat, nu de mult, o întilnire neobișnuită în această țară spre a discuta asupra punctelor de contact între diferitele lor confesiuni. Unul din pastorii prezenți a observat că unitatea originară a Bisericii nu se poate restaura prin dezbateri asupra problemelor metafizice sau doctrinale. Fiecare Biserică trebuie să se adapteze la lumea modernă și să renunțe la tradiții și structuri perimate. La rîndul său un benedictin a declarat că unitatea creștină nu trebuie concepută ca o mișcare „împotriva” a ceva, ci ca „unitatea trupului tainic al lui Hristos, adunat împrejurul mesei Domnului spre a săvîrși sfînta cină”.

APROPIERI INTRE CATOLICI ȘI PROTESTANȚI

Înainte cu cîteva luni, credincioșii catolici din Liechtenstein au dăruit o mare sumă de bani în vederea construirii unei biserici protestante din acest principat.

Pe de altă parte s-a făcut cunoscut că parohia romano-catolică din Brinsworth, în Yorkshire (Anglia) a fost auto-

rizată să celebreze misa în șala parohiei anglicane din această localitate spre a scuti pe credincioși de a străbate lungul drum care îi desparte de biserica latină cea mai apropiată".

FRĂȚIETATE INTERCULTICA

Pentru a manifesta unitatea cultelor religioase din Geneva, creștini aparținând feluritelor confesiuni, ale căror lăcașuri de cult sînt învecinate cu capitala, au luat hotărîrea de a se cunoaște și intrajutora. Ei au început prin a săvîrși servicii religioase în comun, prin schimburi de informații și vizite între protestanții Bisericii „naționale” și Bisericii „libere”, luterani, metodisti, vechi-catolici și salutiști.

UN PROIECT DE LEGE MONSTRUOS

Bisericile din Uniunea Sud-Africană continuă lupta împotriva politicii guvernamentale rasiste. Șefii diferitelor confesiuni creștine din această parte a continentului african s-au alăturat mișcării de protest împotriva unui proiect de lege, care dacă se va aplica va permite guvernului să intensifice politica sa rasială. Conducătorii de seamă a șase Biserici creștine între care arhiepiscopul romano-catolic și episcopul anglican, au semnat o declarație de protest, organizînd și o zi de rugăciuni. În noul proiect de lege, care este în totală contradicție cu principiul de veacuri al dreptului penal, se admite principiul monstruos în virtutea căruia acuzatul este declarat vinovat chiar și înainte de constatarea vinovăției sale.

RAPORTUL DINTRE VECHIUL CATOLICISM
ȘI ORTODOXIE

În septembrie 1961 Biserica Veche Catolică și-a ținut al 18-lea congres la Haarlem (Olanda). La el au participat și delegați ai Bisericilor Anglicane și ai celei Ortodoxe.

Una dintre notele caracteristice ale acestui congres — care de altfel a fost pe primul plan și la toate celelalte congrese anterioare — a fost exprimarea și accentuarea dorinței de unire a acestei Biserici cu Biserica Ortodoxă.

Arhiepiscopul de Utrecht (Olanda), Andreas Rinkel, care este primatul Bisericii Catolice Vechi, în referatul susținut la congres și intitulat „Raportul dintre Vechiul Catolicism și Ortodoxie”, spune: „Noi avem aceeași credință, aceleași taine, același Simbol al credinței, fiindcă noi am eliminat Filioque... Am anulat hotărârile Conciliului local de la 1763, prin care Biserica Ortodoxă a fost declarată schismatică și eretică. Amîndouă Bisericile noastre sînt moștenitoare ale Bisericii primare... De ce nu ne unim?... Din partea noastră nu există nici o piedică sau obiecțiune în calea comuniunii canonice depline cu ortodocșii... Ce dorim noi, ce așteptăm, de ce ne învîrtim în jur, voi frați ai sfintei Ortodoxii, voi părinți ai celui mai vechi timp? Noi vă întindem mîinile, noi vrem ca mîinile noastre să se unească”. (după rev. Mitropolia Moldovei și Sucevei, Nr. 3—4 (1962, p. 267).

Și într-adevăr Biserica Veche Catolică, de la începutul existenței ei (1870) și pînă azi, își întinde mîinile pentru unirea cu Biserica Ortodoxă și-și manifestă această dorință la toate ocaziile.

Învățătura ei, foarte apropiată de cea a Bisericii Ortodoxe, îi dă convingerea că această unire trebuie să se facă. Căci ea învață, ca și Biserica Ortodoxă, despre sfintele Taine, sinoade, autocefalie, conducerea Bisericii prin colaborarea între clerici și mireni, căsătoria clericilor, etc. și nu recunoaște: primatul de jurisdicție și infailibilitate al papei, doctrina despre Filioque, purgător, indulgențe, concepția imaculată a Maicii Domnului, etc. În privința folosirii la Sf. Cuminecătură a pîinii dospite sau a azimei, a săvîrșirii Botezului prin stropire sau afundare, a ungerii cu Sf. Mir îndată după Botez sau mai tîrziu, etc. lasă deplină libertate Bisericii din fiecare țară.

Biserica Ortodoxă, la rîndul ei, dorînd refacerea unității creștine și cunoscînd toate cele de mai sus, nu a rămas ne-

pășătoare la glasul de unire al Vechilor Catolici. Acestui glas i s-a dat atenția cuvenită, iar între teologii Vechi Catolici și cei ortodocși (îndeosebi ruși și greci) s-au purtat, în decursul timpului, în mai multe rînduri, discuții unioniste. Discuțiile au avut loc într-o atmosferă de caldă dragoste creștină.

Pentru o mai bună cunoaștere a realităților din fiecare Biserică, reprezentanți ai Bisericii Vechi Catolice au vizitat în mai multe rînduri Biserica Ortodoxă, iar aceasta a trimis, în mod constant, delegați la toate congresele vechilor catolici. Discuții mai ample între delegații celor două Biserici, au avut loc la Bonn, în 1931, unde Ortodoxia a fost reprezentată prin delegați ai patriarhatelor din Constantinopol, Alexandria, Antiohia, Ierusalim, România și Jugoslavia și ai Bisericilor naționale din Grecia, Cipru și Polonia.

Cum însă Biserica Ortodoxă dorește ca unirea să fie făcută prin consemnul tuturor Bisericilor naționale ortodoxe și ca să aibă și un caracter sărbătoresc, atît Comisia Interortodoxă de la Vatoped din 1930, cît și Conferința Panortodoxă de la Rhodos din 1961, au decis ca această problemă să fie soluționată definitiv de viitorul prosinod ortodox.

Din felul cum au evoluat lucrurile pînă în prezent și din concluziile la care s-a ajuns, există toate speranțele că viitorul prosinod ortodox va pecetlui unirea celor două Biserici. Căci concluziile la care s-a ajuns sînt că „între cele două Biserici nu există decît mici și neesențiale deosebiri de natură dogmatică-organizatorică și rituală, care țin de tradiția creștinismului apusean. Ele nu constituie piedică în calea intercomuniunii, iar întregul fond comun de credință și de rînduiri bisericești, pledează chiar pentru unirea Bisericii Vechi Catolice cu cea Ortodoxă”. (vezi L. Stan, *Ortodoxia și Vechiul Catolicismul*, în rev. „Mitropolia Olteniei” nr. 7—9, 1961, p. 644).

După cum se știe, Biserica Veche Catolică a luat ființă la 1870 prin desprinderea citorva prelați, profesori de teologie, clerici și mireni, de Biserica Romano-Catolică, din cauza dogmei despre infailibilitatea papei, proclamată la sinodul din Vatican, din acel an. Numele de Biserică Veche Catolică și l-a luat pentru a exprima astfel revenirea ei la credința și rînduiriile Bisericii apusene vechi, de dinainte de 1054.

Astăzi numărul catolicilor vechi este de circa 1.000.000. Ei au organizații bisericești în Olanda, R. F. G., Elveția, Austria, Polonia, Jugoslavia, Cehoslovacia și America.

Primatul Bisericii Catolice Vechi este arhiepiscopul din Utrecht (Olanda).

Pentru pregătirea clerului au școli teologice superioare în: Amersfoort (Olanda), Bonn (R. F. G.), Berna (Elveția) și Varșovia (Polonia).

Biserica Veche Catolică are mai multe periodice (gaze-te, și reviste), între care cea mai însemnată și cea mai răs-pîndită este revista „Internationale Kirchliche Zeitschrift”, care apare la Berna.

Această Biserică deși nu are un număr prea mare de credincioși, totuși prin unirea cu ea, Ortodoxia va face un pas însemnat spre refacerea unității creștine, prinzînd rădă-ciri și în apus, unde este răspîdit Vechiul Catolicism. Pe lingă aceasta, unirea va contribui și la consolidarea păcii și înfrățirii între popoare, deoarece credincioșii Bisericii Vechi Catolice întocmai ca și cei ai Bisericii Ortodoxe sînt profund convinși de necesitatea bunei înțelegeri și conviețuiri pașnice a oamenilor de pretutindeni.

Prot. I. Petreună

SIRUL RECONSIDERĂRILOR NU S-A SFIRȘIT

După ce au trecut mulți ani de la dureroasa și încă ne-vindecata despărțire din 1054, Biserica romano-apuseană re-simțind trebuința debarasării de ceea ce contravine adevă-ratei predanii stăruiește astăzi în a reveni la norma sau „ca-nonul” adevăratei drepte credințe. Reconsiderările ce i-au fost impuse de viața însăși reprezintă un șir destul de lung din care fac parte noțiunea de episcopat, căsătoriile mixte, recăsătorirea, limba liturgică, etc... Lista aceasta nu se va închide tocmai curînd, ea trebuind mereu completată. Și nu spre paguba Bisericii romano-apusene!

Dintre cele pînă acum anunțate și necesar a fi reconside-rate este și diaconatul. Se știe că dintru început ierarhia creștină a avut trei trepte, funcțiile și rostul fiecăreia fiind precis definite și cu neputință de confundat. Și totuși... Ro-mano-catolicismul a desființat în practică una din aceste trepte, ceea ce nici protestantismul n-a făcut fără ezitare. E vorba de cea dintîi treaptă care pur și simplu a încetat de a mai exista ca atare.

Rînduiala bisericească stabilește diferențe esențiale între diaconie și preoție, ca și între preoție și arhierie, fiecare în-termeindu-se pe o hirotonie aparte. Dar aceasta a fost încăl-cată și deosebirile anulate fără nici o justificare acceptabilă. Diaconatul și-a pierdut ființa iar presbiteratul a fost coborît, după împrejurări, la diaconat. În practică se cunoaște cum se manifestă această situație.

În anii din urmă Biserica latină a resimțit însă din ce în ce mai mult lipsa la care ne referim. Și e vorba nu numai de aspectul liturgic al problemei ci mai ales de cel practic, legat de necesitatea de a se răspunde nevoilor pe care le impune viața creștină însăși. Tot mai numeroase sînt gla-

surile care se ridică împotriva reducerii treptei diaconiei la simplul rol de neimportantă etapă în spre dobândirea preoției (ex. A. Kerhvordo, *Ou en est le problème du diaconat?*, Bruges, 1961, 91 pp). Ar fi poate nerealist lucru să ne imaginăm că revenirea la normal se va face prea curînd și prea lesne. Chiar sinodul II Vatican care ar fi în măsură să dea o soluție în această privință, rămîne de văzut dacă se va opri în deajuns asupra problemei noastre și, mai ales, dacă va avea îndrăzneala s-o rupă hotărît cu trecutul. Oricum discuția a fost deschisă și aceasta încă e suficient spre a ne da speranțe, în ceea ce privește normalizarea chiar și dacă nu imediat.

VIAȚA BISERICESCA ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘORII ȘI CARANSEBEȘULUI

ADUNAREA EPARHIALĂ

Aleșii clerului și credincioșilor din Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului s-au întrunit duminică 9 decembrie 1962 în prima sesiune de lucru a Adunării Eparhiale din perioada 1962—1966.

După săvârșirea sfintei liturghii oficiată de un sobor de preoți, împreună cu rugăciunea de chemare a Sfântului Duh, care a fost rostită de Înalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit Nicolae, deputații eparhiali s-au îndreptat spre Arhiepiscopie, unde s-au desfășurat lucrările acestei sesiuni.

O delegație aleasă din sinul Adunării, a invitat pe Înalt Prea Sfinția Sa să prezideze ședința și l-a condus în sală. Primit cu multă căldură, Întâistătorul Bisericii bănățene a rostit cuvântul de deschidere în care a precizat însemnătatea și rostul Adunării Eparhiale în viața Arhiepiscopiei și a atras atenția asupra îndatoririlor ce revin fiecăruia de a contribui la temeluirea și întărirea unui nou stil de viață bisericească și la o nouă orientare în munca dăruită acestei cauze.

Desfășurându-și activitatea în deplină libertate, Biserica este astăzi, un factor pozitiv și ea contribuie la întărirea trăirii noi ce stăpânește în întreaga țară și sprijinește acțiunile menite să ridice nivelul de viață al credincioșilor. Ea își dă obolul la înflorirea continuă a Patriei, la apropierea și înfrățirea între oameni și la întărirea păcii în lumea întreagă.

După cuvântul Chiriarhului, potrivit prevederilor legii, cei 28 deputați prezenți din totalul de 30 aleși, și-au depus mandatele spre verificare la comisia instituită în acest scop și care găsiindu-le în ordine, le-au validat. Adunarea fiind astfel legal constituită, a ales ca secretari permanenți pe preotul N. Paștiu, Dr. N. Bihoi și Dr. P. Fărcațiu, iar ca reprezentanți în Adunarea Națională Bisericească pe preotul I. Goanță, Dr. N. Apostolescu și Dr. N. Bihoi. Pentru Consiliul eparhial au fost designați protopopii I. Olariu și Gh. Bihoi, preotul N. Paștiu, Dr. N. Apostolescu, Dr. N. Bihoi, Dr. P. Fărcațiu, M. Popescu, Dr. Al. Radivoievici și Dr. T. Dejeu.

Sfârșindu-se lucrările de constituire a Adunării Eparhiale, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit a propus trimiterea de telegrame omagiale Conducătorilor Statului, D-lui profesor D. Do-

garu secretar general al Departamentului Cultelor, Prea Fericitului Părinte Patriarh, Comitetului Național pentru Apărarea Păcii și Președintelui Sfatului Regional, telegrame prin care Adunarea Eparhială și-a exprimat în numele clerului și credincioșilor, hotărîrea de a munci neconținut pentru mai binele tuturor, pentru întărirea neconținută a Patriei noastre dragi Republica Populară Romînă și pentru pacea a toată lumea.

La invitarea înalt Prea Sfinției Sale, membrii Adunării Eparhiale au luat parte la masa comună oferită la Reședința mitropolitană, unde Chiriarhul s-a întreținut cu deputații într-un larg spirit de apropiere șufletească.

La orele 16, s-au reluat lucrările, intrîndu-se în ordinea de zi propriu zisă. Rapoartele anuale prezentate de Consiliul eparhial au fost repartizate comisiilor de lucru care le-au studiat și au înfățișat referatele în fața Adunării.

Raportul sectorului administrativ-bisericesc prezentat de raportorul Dr. N. Apostolescu a sintetizat activitatea depusă de slujitorii bisericilor din cuprinsul Arhiepiscopiei, iar în referatul comisiei s-a subliniat cu satisfacție că această activitate a răspuns trebuințelor duhovnicești ale credincioșilor și îndatoririlor patriotice ce le revin.

Adunarea Eparhială și-a exprimat mulțumirea față de conducătorii Bisericii și ai Statului pentru completarea vacanțului scaun al Mitropoliei Banatului și pentru sollicitudinea dovedită Eparhiei și a înregistrat cu bucurie noua orientare a vieții bisericești spre dezvoltarea căreia Centrul Eparhial a creat toate condițiile necesare. S-au bucurat de asemenea de apreciere rezultatele eforturilor depuse de conducerea Eparhiei pentru consolidarea istoricului act al reîntregirii Bisericii și pentru întărirea credinței.

Membrii Adunării au ratificat numirile ce s-au făcut în posturile vacante de la Centrul Eparhial, de la Catedrala mitropolitană și parohiile din orașul de reședință, ca și schimbările de personal din Eparhie. S-au luat de asemenea o serie de hotărîri ce urmăresc întărirea conștiinței clerului și credincioșilor în duhul Evangheliei, în spiritul vremilor de înnoire ce le trăiește umanitatea și care să contribuie la zidirea unei vieți mai bune în Patria noastră și la asigurarea păcii și colaborării între popoare.

Di Dr. Al. Radivoievici, raportorul sectorului social-cultural a prezentat activitatea acestui sector în cursul anului 1962. Adunarea Eparhială a aprobat-o, apreciind munca depusă de preoțimea bănățeană pe tărîm pastoral și social și pentru consolidarea păcii. Au fost remarcate silințele date de cadrele didactice pentru ridicarea nivelului educativ și didactic al elevilor de la Seminarul Teologic din Caransebeș și grija deosebită ce o poartă Centrul Eparhial acestei școli ce pregătește viitorii slujitori ai Bisericii.

Raportorul a remarcat activitatea predicatorială desfășurată de preoți ca și frumoasa activitate a corului catedral.

Conferințele preoțești de orientare s-au desfășurat mulțumitor. Pentru ridicarea nivelului lor, s-au făcut recomandări din partea comisiei ca ele împreună cu întreaga activitate, să contribuie cu cât mai mult folos pentru Biserică, credincioși și societate.

S-a bucurat de aprecierea Adunării, activitatea editorială și îndeosebi noua prezentare redacțională și tehnică a revistei, pentru a cărei îmbunătățire s-au făcut propuneri de către membrii comisiei care au găsit de asemenea satisfăcătoare și grija dovedită față de valorile culturale istorice și artistice din Eparhie. S-au luat o serie de hotărâri pentru ca munca programată pentru viitor, să se realizeze întocmai.

La raportul prezentat au luat cuvântul Dr. T. Dejeu, preotul N. Paștiu și protopopul Gh. Bihoi, iar Adunarea Eparhială a încredințat Consiliul Eparhial cu ducerea la îndeplinire a celor hotărâte.

Raportul sectorului economic prezentat de raportorul Marcel Popescu a înfățișat problemele economice și financiare de la Consiliul Eparhial și din parohii, constatând că datorită îndrumărilor și propunerilor permanente pe care le-a avut Conducerea eparhiei, ele s-au rezolvat în respectul legii. Situația economică s-a redresat în general.

Adunarea Eparhială a luat act cu mulțumire și recunoștință de ajutorul acordat de Onoratul Departament al Cultelor prin salarizarea preoților, de solitudinea dovedită față de Eparhie.

După analizarea situației Fondului de Asigurări, a Casei de Pensii, a Contului de execuție bugetară și a Proiectului de plan financiar pe anul 1963, Adunarea Eparhială le-a găsit judicioasă realizate și întocmite și le-a ratificat. S-au luat la cunoștință și s-au aprobat de asemenea activitatea Tipografiei arhidiecezane, a Depozitului de obiecte bisericești, a Atelierului de luminări și lucrările de reparații, amenajări și întreținere executate la biserici, lucrări pentru care preoții și consiliile parohiale au arătat mult interes.

Pe marginea raportului general a luat cuvântul părintele protopop V. Pereteatcu care și-a exprimat bucuria de a vedea bunele rezultate ale unei munci călăuzite de dragoste și atașament față de Biserică și Patrie.

Di Dr. N. Bihoi, în numele Adunării Eparhiale și a credincioșilor pe care îi reprezintă a mulțumit Înalt Prea Sfințitului Părinte Mitropolit în cuvinte pline de căldură, pentru grija deosebită ce poartă Bisericii și pentru munca neîntreruptă ce depune spre îndrumarea în toate problemele și la rezolvarea lor.

Sfârșindu-se lucrările Adunării Eparhiale, Înalt Prea Sfinția Sa Părintele Mitropolit Nicolae a mulțumit membrilor Adunării pentru interesul arătat față de problemele prezentate și pentru contribuția dată la buna desfășurare a lucrărilor.

HIROTONIRE

Înalt Prea Sfinția Sa Părintele Mitropolit Nicolae, în ziua de 28 noiembrie 1962 a hirotonit întru diacon, iar în ziua de 30 noiembrie întru preot pentru parohia *Gaiul Mic*, protopopiatul Deta, pe teologul Traian Rămneanțu.

SARBATORIREA PRAZNICELOR DE IARNA LA REȘEDINȚA MITROPOLITANĂ

La 6 decembrie — Sfântul Ierarh Nicolae —, după sf. liturghie săvârșită în Catedrala mitropolitană, preoții catedrali, parohii din oraș, salariații Centrului eparhial și corul catedral, au făcut o vizită la Reședința mitropolitană pentru a prezenta Înalt Prea Sfinției Sale felicitări cu prilejul zilei onomastice.

Înalt Prea Sfinția Sa Părintele Mitropolit Nicolae a mulțumit pentru urările făcute dorindu-le tuturor sănătate și prosperitate, spor în munca depusă pentru binele Bisericii, al credincioșilor și al întregului popor, pentru pace și pentru fericirea tuturor oamenilor.

Seara, Înalt Prea Sfinția Sa Părintele Mitropolit Nicolae, a primit vizita Prea Sfinției Sale Părintelui Teoctist al Aradului, însoțit de P. C. preoți Petru Sălăgeanu și Ioan Nădăban consilieri eparhiali.

În seara Ajunului de Crăciun, la Reședința mitropolitană, Înalt Prea Sfinția Sa Părintele Mitropolit Nicolae a primit vizita corului catedral, a corului bisericilor din Timișoara II și Timișoara IV, care au prezentat cuvenitele urări prilejuite de luminatul praznic al Nașterii Domnului, intonând totodată tradiționalele colinde.

În ziua de Anul Nou, după săvârșirea sf. liturghii, preoții catedrali, preoții de la parohiile din oraș, corul catedral, salariații Centrului Arhiepiscopesc și credincioși, s-au prezentat din nou la Reședința mitropolitană, făcând urările tradiționale de Anul Nou. Înalt Prea Sfinția Sa mulțumind, le-a dorit tuturor An Nou plin de belșug și pace, cu muncă rodnică, pentru binele și fericirea tuturor oamenilor care se străduiesc pentru o viață mai bună, pentru deplină înțelegere și colaborare.

PRAZNUIREA NAȘTERII DOMNULUI, A ANULUI NOU ȘI BOBOTEZEI LA CATEDRALA MITROPOLITANĂ

În Catedrala mitropolitană, praznicul Nașterii Domnului, a Anului Nou și al Bobotezei au prilejuit momente de înălțare sufletească a credincioșilor, care au venit să se roage

și să asculte cuvîntul mîntuitor al credinței, îndemnător spre fapte creștine, spre înfrățire și pace, vestit de Cel născut în peștera Betleemului.

Sfînta liturghie a fost săvîrșită cu solemnitate deosebită de Înalt Prea Sfinția Sa Părintele Mitropolit Nicolae înconjurat de un sobor de preoți, iar răspunsurile liturgice au fost date de corul catedral.

Cuvîntul pastoral rostit în prima zi a Nașterii Domnului de Înalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit a fost propovăduirea vieții care născută odată, își cere dreptul la o trăire lipsită de spaima morții.

Rugîndu-ne și făptuind binele și pacea, să cerem Atotputernicului ca anul ce va veni să aducă spor în cele bune și să spulbere temerile și neîncrederea, pe care le cultivă vrăjmașii vieții; să dăruiască celor născuți, celor care se vor naște și celor ce dau viață bucuria trăirii, pentru care ne este de datorie să nu precupețim nimic. Apărînd pacea și prin ea viața lăsată de Dumnezeu, săvîrșim fapte creștinești de mare preț, plăcută Celui ce o dă și prețuite de toți oamenii.

În ziua a doua de Crăciun, Înalt Prea Sfinția Sa, înconjurat de un sobor de preoți a oficiat liturghia în biserica Sfîntul Gheorghe din Caransebeș. Predica Înalt Prea Sfinției Sale a dat adevărata valoare înțelesului pe care îl are luminatul praznic al Nașterii pentru creștini și pentru viață în întregul ei.

În cadrul liturghiilor arhieresti, săvîrșite la Sfîntul Vasile și Bobotează, Înaltul Chiriarh a îndemnat credincioșii să fie creștini adevărați, să își iubească Biserica și să muncească cu rîvnă pentru binele obștesc, pentru întărirea Patriei, pentru pace, viață și fericirea tuturor oamenilor.

CONFERINȚE DE ORIENTARE ALE PREOȚIMII

În cursul lunii noiembrie din anul trecut, s-au desfășurat la sediile protopopiatelor din cuprinsul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, conferințele de orientare ale preoțimii sub prezidiul delegaților chiriarhali, cu tema „Acțiuni și rezultate în lupta pentru apărarea păcii în anul 1962”. Cu prilejul acestor conferințe, au fost sintetizate acțiunile pentru apărarea păcii care au avut loc în cursul anului care a trecut pe plan mondial, și național, precum și contribuția Bisericii creștine în general și a Bisericii Ortodoxe Române în special la lupta pentru apărarea păcii. În cadrul acestor conferințe a fost sărbătorită și „Luna Prieteniei Romîno-Sovietice”.

Preoții au adus completări importante referatului și au scos în evidență marea cauză a păcii, pentru care preoțimea ortodoxă romînă din Arhiepiscopia Timișoarei, alături de toți oamenii iubitori de pace, au depus o vie activitate, cu toată dragostea, ca apărătoare a păcii.

Conferințele de orientare au fost prezidate în protopopiatele Deta, Făget și Timișoara de Părintele Vicar Dr. Gh.

Cotoșman, în protopopiatele Caransebeș, Lugoj și Orșova de Părintele consilier I. B. Mureșianu, în protopopiatele Lipova, Reșița și Sinnicolaul Mare, de Părintele consilier Dr. V. Vlăduceanu, iar în protopopiatele Bozovici și Oravița de Părintele inspector eparhial Patriciu Tufescu.

VIZITA LA SEMINARUL TEOLOGIC

În cursul lunii noiembrie a anului trecut, Înalt Prea Sfinția Sa Părintele Mitropolit Nicolae a vizitat Școala de Cîntăreți Bisericești și Seminarul Teologic din Caransebeș. După ce a asistat la cursuri s-a întreținut cu elevii, interesându-se îndeaproape despre activitatea lor școlară.

ACTIVITĂȚI CULTURALE LA SEMINARUL TEOLOGIC DIN CARANSEBEȘ

Elevii Seminarului Teologic din Caransebeș, îndrumați de profesori, desfășoară o frumoasă activitate culturală.

Cu prilejul celei de a XV-a aniversări a proclamării Republicii Populare Romîne, în ziua de 21 decembrie 1962 s-a organizat o serbare cu un bogat program format din coruri și recitări de poezii patriotice.

Părintele profesor Gheorghe Neda a vorbit elevilor despre însemnătatea pe care o are evenimentul comemorat, în istoria noastră, a reliefat marile realizări din toate sectoarele de activitate ale vieții de stat, amintind și despre îndatoririle ce le revin pentru consolidarea și apărarea lor.

Au fost de față corpul profesoral și părinți ai elevilor.

În seara zilei de 22 decembrie 1962, continuînd o veche tradiție, elevii au prezentat un îngrijit program de colinde.

Pe scena improvizată și decorată cu multă pricepere s-au cîntat străvechile și impresionantele colinde, s-au perindat colindători și s-au declamat poezii, iar elevii din anii patru și cinci au jucat pieșa „Irozii” în care recitarea, corurile și costumația au dovedit frumoase posibilități artistice și o pregătire atentă.

OCROTIREA MONUMENTELOR ISTORICE DIN CUPRINSUL ARHIEPISCOPIEI TIMIȘORII

Pentru întreținerea și conservarea bisericilor și mînaștirilor monumente istorice de pe întreg cuprinsul țării, organele noastre de stat au o permanentă preocupare, acordînd fondurile necesare acestor lucrări. Ca peste tot, și în cuprinsul Arhiepiscopiei Timișorii și Caransebeșului s-au executat astfel de lucrări la o seamă de biserici și mînaștiri monumente istorice. An de an s-au acordat fonduri pentru aceste obiective — bunuri care au o deosebită importanță arheologică, arhitectonică, istorică sau artistică, reprezentînd dovezii materiale ale dezvoltării culturii pe teritoriul patriei noastre.

Pentru a cunoaște starea în care se află unele biserici și minăstiri monumente istorice din cuprinsul Arhiepiscopiei Timișorii și Caransebeșului, din inițiativa Înalt Prea Sfinției Sale Părintelui Mitropolit Nicolae, delegați ai Direcției Monumentelor Istorice împreună cu delegații de la Centrul Arhiepiscopesc, s-au deplasat pe teren și constatând situația au trecut în planul pe anul 1963, lucrări de reparații și conservare la minăstirea „Săraca” protopopiatul Deta și bisericile de lemn din Bătești, Curtea și Margina din protopopiatul Făget.

DECESE

Preotul Gheorghe Popovici parohul comunei Mărul raionul Caransebeș, s-a stins din viață în etate de 75 de ani în ziua de 5 noiembrie 1962.

Originalar din comuna Mărul, a fost continuatorul unui șir neîntrerupt de peste 200 de ani de preoți cu numele Popovici în această parohie, unde decedatul a păstorit timp de peste 52 de ani, de la 28 mai 1910 de când a fost ales, pînă în ultimele zile ale vieții sale. Dotat cu multe calități a răspuns cu vrednicie chemării, punînd în activitatea sa pastorală toată puterea sa de muncă. A realizat multe lucruri frumoase. Prin truda sa s-a zidit și s-a pictat marea biserică din parohia Mărul. Pentru dragostea și hărnicia sa în slujba bisericii, preotul Gheorghe Popovici a fost distins cu brîu și blane roșii.

Înmormîntarea a avut loc în ziua de 8 noiembrie 1961, prohodul fiind oficiat de C. Părinte Dimitrie Grama protopopul raionului Caransebeș, înconjurat de un sobor de preoți. Despre activitatea și meritele defunctului au vorbit P. C. Sa Părintele protopop Dimitrie Grama și C. Părinte Nicolae Șușoi din parohia Crișma.

Preotul pensionar Ioan Buliga din parohia Dragșina protopopiatul Timișoara, a încetat din viață în ziua de 2 noiembrie 1962, după o păstorie neîntreruptă de 48 de ani în șatul său natal. A trecut la cele eterne în vîrstă de 86 de ani, fiind regretat de toți credincioșii pentru care a pus toată dragostea și rîvna sa. Slujba înmormîntării a fost oficiată de un sobor de preoți.

Preotul Dr. Nicolae Brînzeu a trecut în veșnicie în ziua de 30 decembrie 1962, în orașul Lugoj.

Născut în anul 1883 în comuna Vulcan—Corvești raionul Hunedoara, după terminarea studiilor a servit ca preot în mai multe parohii din Banat și a ocupat diferite funcții de conducere în Biserică.

Înmormîntarea a avut loc în ziua de 31 decembrie la Lugoj. Prohodul a fost săvîrșit de un sobor de preoți, iar panglicul a fost rostit de Părintele Protopop Bujor Toma.

Protopopul Icon. Stavrofor Virgil Musta s-a stins din viață la vîrsta de 79 de ani în ziua de 18 ianuarie 1963 în Timișoara.

Originar din Glimboca, după terminarea studiilor teologice a păstorit credincioșii din comuna natală și din parohia Marghita Mare, iar din anul 1921 a fost ales ca protopop al Oraviței.

Membru al Adunării Eparhiale a Caransebeșului, reprezentat al Eparhiei în Congresul Mitropolitan și la Congresul Național Bisericesc, regretatul protopop a desfășurat o activitate rodnică pe tărîm bisericesc de aproape jumătate de veac, învrednicit fiind cu Crucea de Iconom Stavrofor.

Sicriul cu corpul neînsuflețit a fost catafalcat în biserică din Timișoara—Elisabetin. În dimineața zilei de 19 ianuarie s-a oficiat Sfînta Liturghie cu panahida mică, la care a luat parte și Înalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit, după care rămășițele pămîntești au fost duse la Ciclova Romînă.

Prohodul a fost săvîrșit de un sobor de preoți, iar panegiricul a fost rostit de P. C. Părinte consilier M. Marinescu.

E P I S C O P I A A R A D U L U I

VIZITA PREA FERICITULUI PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN LA ARAD

În ziua de 5 noiembrie 1962, biserica ortodoxă arădană a avut deosebita cinste de a primi înalta vizită a Prea Fericii Sale Părintelui Patriarh Justinian.

Minecînd din Timișoara, după despărțirea de Sanctitatea Sa Patriarhul Gherman al Bisericii Ortodoxe din R. F. Jugoslavia și a delegației care l-a însoțit în țara noastră, Prea Fericea Sa Părintele Patriarh Justinian, însoțit de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae, de Prea Sfinția Sa Episcopul Teoctist al Aradului, de Prea Sfinția Sa Episcopul Antim Tîrgovișteanul vicar patriarhal și de P. C. Părinte I. Gagiș directorul cancelariei Sfințului Sinod, a binevoit a poposi în orașul de pe malul Mureșului, Prea Fericea Sa și cei care-l însoțeau au fost conduși la minunata seră legumicolă de la marginea orașului. Conducerea șerei, a condus pe Prea Fericea Sa și pe cei ce-l însoțeau, prin toată sera dînd cele mai competente și mai complete informațiuni. La plecare s-au oferit coșulețe cu produsele șerei.

De aici oaspeții s-au îndreptat spre Palatul Cultural unde au vizitat muzeul comemorativ al revoluției din 1848, dîndu-se toate lămuririle de către dl prof. Ioan Niciu. Prea Fericea Sa a fost impresionat de bogăția de documente pe care le deține muzeul în legătură cu acest eveniment.

Prea Fericitul Părinte Patriarh și înalții oaspeți au vizitat Catedrala din Arad. La intrarea în catedrală au fost primiți de un sobor de preoți în odăjdii, în frunte cu P. C. Părinte Dr. Petru Deheleanu.

După săvîrșirea doxologiei Prea Sfințitul Episcop Teoctist, într-un cuvînt plin de căldură, a exprimat bucuria P. S. Sale, a clerului și credincioșilor din Eparhia în fruntea căreia a fost înscăunat, de a vedea la Arad pe Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Romîne.

Prea Fericitul Părinte Patriarh în cuvîntul de răspuns a spus că ar fi dorit să fie de față la întronizarea Prea Sfințitului Episcop Teoctist, dar alte treburi l-au împiedecat de la aceasta. Îi face urări în aleasa sarcină ce i-a fost pusă pe umeri și-l asigură și pe mai departe de înaltul sprijin al Prea Fericii Sale care-l cunoaște ca pe un priceput și harnic ostenitor în ogorul Domnului.

Adresându-se apoi preoților, Prea Fericirea Sa le-a dat înțelepte învățăminte pastorale.

După împărțirea binecuvântărilor arhipăstorești ale Prea Fericirii Sale asupra clerului și credincioșilor s-a rostit un Polihroniu pentru Prea Fericirea Sa și ierarhii prezenți, pentru conducerea Țării și pentru credincioși.

Înainte de a se înapoia la Mitropolia din Timișoara de unde a plecat spre Reședința Patriarhală, Prea Fericirea Sa și ceilalți oaspeți au vizitat grădina și dependințele Centru-lui eparhial.

ADUNAREA EPARHIALĂ

Pe ziua de 9 decembrie 1962 a fost convocată de către Prea Sfințitul Episcop Teoctist, ședința de constituire a noii Adunări Eparhiale alcătuite din zece membri clerici și douăzeci de membri mireni, urmînd ca după constituire să se dezbată problemele obișnuite la sfîrșitul unui an de activitate.

Duminică dimineața, după slujirea doxologiei în capela de la Reședința episcopală în prezența Prea Sfințitului Episcop Teoctist și a membrilor nou aleși ai Adunării eparhiale, s-a format o comisie care a invitat pe Prea Sfinția Sa să prezideze ședința Adunării Eparhiale.

Primit cu cîntarea de întîmpinare a Chiriarhului, Prea Sfinția Sa a luat conducerea dezbaterilor rostind cuvîntul de deschidere al ședinței. Prea Sfinția Sa a salutat noua alcătuire a Adunării Eparhiale, spunînd că prin voia lui Dumnezeu, a forurilor superioare bisericești și de stat a pășit în fruntea Eparhiei cu gîndul curat și dorința sinceră de a munci pentru promovarea și pe mai departe a vieții creștinești și a intereselor bisericii din Eparhia Aradului. Prea Sfinția Sa a continuat spunînd că venind la Arad a aflat o credință curată, preoți și credincioși vrednici, ceea ce-l întărește în convingerea că va fi ajutat în munca de păstorie a acestei eparhii. Prea Sfinția Sa a mulțumit Înalț Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae pentru lucrarea de instaurare a ordinei și disciplinei în munca din Eparhie, manifestîndu-și dorința de a continua această lucrare cu ajutorul Adunării Eparhiale, al Consiliului Eparhial, a colaboratorilor protopopi, preoți și credincioși, dată fiind structura profund democratică a Bisericii noastre care se conduce prin colaborare și nu printr-o singură persoană.

S-au cercetat în ședințe separate de lucru temeiurile legale ale mandatelor tuturor celor 30 de membri.

Toate mandatele au fost emise pe temei legal și s-a propus validarea lor.

Prea Sfințitul Președinte a declarat Adunarea Eparhială constituită în mod legal.

La propunerea P. S. Președinte se alege secretariatul permanent al Adunării pe perioada celor patru ani ai mandatului ei, secretar general fiind ales P. C. Prot. D. Cuzman, iar secretari Dr. A. Botiș și D. Popa.

Se aleg apoi patru comisiuni de lucru.

După ce Adunarea urează spor în activitate noului Consiliu eparhial, ea alege pe membrii Consistoriului eparhial alcătuit din: P. C. Dr. Șiclovan, Gh. Căvășdan, Tr. Rusu și N. Vesa. Supleanți: pr. P. Petrilă și A. Luca.

Cu aceasta s-a încheiat cea dintâi parte a lucrărilor Adunării Eparhiale.

În partea a doua a lucrărilor s-au prezentat rapoartele de activitate.

Raportul sectorului administrativ înfățișează evenimentele petrecute în anul 1962 în cuprinsul Eparhiei printre care cele mai de seamă au fost alegerea înalt Prea Sfințitului Nicolae ca mitropolit și venirea Prea Sfințitului Teoctist în scaunul episcopesc al Aradului, Ienopolei și Hălmagiului.

Raportul îmbrățișează apoi viața bisericească din eparhie semnalizând și bucuria tuturor la înfăptuirea colectivizării totale a agriculturii din Patria noastră.

Din sectorul cultural-social se raportează asupra participării preoților la cursurile de îndrumare, a desfășurării conferințelor de orientare, a activității preoților pe țărîm social, a revistei „Mitropolia Banatului”, calendarului, Pastoralei Chiriarhului, bibliotecii eparhiale și a minăstirii Hodos—Bodrog, care au fost reorganizate, a activității în cadrul Casei de Pensii, etc.

În încheiere se face o privire de ansamblu a problemelor. Membrii Adunării Eparhiale fac propuneri pentru viitoarea activitate și Adunarea Eparhială le ratifică.

După citirea raportului P. S. Președinte invitînd pe membrii Adunării să ia cuvînt pe marginea celor raportate, se înșcriu:

P. C. Prot. T. Chiffa, P. C. Prot. Ioan Popa și Dl Dr. I. Radu, care apreciază raportul și îl propune pentru aprobarea Adunării.

Raportul Consiliului Eparhial privind sectorul economic a fost prezentat de P. C. Consilier administrativ pr. Ioan Nădăban. P. C. Sa a arătat că gestiunea Eparhiei în mînuirea fondurilor s-a făcut cu respectarea tuturor legilor și dispozițiilor financiare în vigoare.

Raportorul s-a ocupat apoi de toate sectoarele de activitate economică financiară, de contopirea atelierului de lămînări, de activitatea magazinului de desfacere, de situația imobilelor eparhiale, de reparațiile și lucrările de întreținere la biserică, case parohiale, de ajutoare acordate bisericilor și preoților din F. C. M. și din fondurile Eparhiei, de reparații

la bisericile monumente istorice și altele. În încheiere a mulțumit Departamentului Cultelor pentru multele ajutoare acordate la reparările de biserici monumente istorice, precum și în alte cazuri.

La discuțiile asupra raportului au luat cuvîntul P. C. prot. T. Chiffa și P. C. prot. E. Borza, T. Hănciuța și P. C. prot. I. Hălmagiu, propunîndu-l spre aprobare.

Adunarea Eparhială aprobă raportul, contul de gestiune pe anul 1962 și, planul financiar pe anul 1963.

Pentru a da expresie sentimentelor de recunoștință și atașament pe care le nutresc membrii din Adunarea eparhială față de Conducerea Bisericii și a Statului, Prea Sfinția Sa citește proiectul textelor unor telegrame, pe care Adunarea Eparhială le aprobă cu aplauze.

P. C. prot. T. Chiffa într-un cuvînt simțit trece pe scurt în revistă activitatea multiplă pe care Prea Sfințitul Episcop Teoctist a desfășurat-o la conducerea Eparhiei.

În entuziasmul general se întonează imnul „Pe stăpînul și arhiereul nostru...”

În cuvîntul de închidere a acestei importante sesiuni a Adunării Eparhiale Prea Sfințitul Episcop Teoctist a mulțumit pentru atașamentul mărturisit față de Prea Sfinția Sa și înțelegerea arătată pentru rosturile eparhiei, solicitînd membrilor Adunării sprijinul pentru binele Bisericii și al Patriei, condițiile de libertate religioasă îndemnînd la această lucrare. Solicită munca, sprijinul și înțelegerea preoților și credincioșilor pentru ca rănile deschise în trecut în trupul bisericii din Eparhie să se poată tămădui deplin și să se realizeze cerințele credinței în duhul creștinesc și în spiritul vremilor înnoitoare pe care le trăim, aducîndu-ne în acest chip contribuția la unitatea credinței, înălțarea vieții și la consolidarea Patriei.

În cuvinte pline de frumusețe și simțire aleasă, Prea Sfinția Sa a arătat rostul deosebit pe care îl au slujitorii sfințelor biserici pentru credință, credincioși și în societate și obligația de a le îndeplini cu toată conștiinciozitatea, făcîndu-se din orice ocazie propovăduitori și pildă vie a binelui, dragostei, a muncii cinstite și păcii.

„Ași dori foarte mult — a subliniat Prea Sfinția Sa — să cunoască fiecare preot și credincios că bunele realizări sînt posibile numai cu înțelegerea și sprijinul lor, cu dăruirea și dragostea lor. Drumul de muncă, disciplină, corectitudine, hărnicie, progres, dragoste față de Patrie, de sprijin a înălțării ființei omenești să ne fie tuturor călăuza zilnică, să fie dreptarul de lucrare pentru fiecare preot și credincios al Bisericii noastre”.

În cuvinte adînc simțite Prea Sfinția Sa a mulțumit membrilor Adunării eparhiale pentru înțelegerea cu care au răs-

puns chemării și a mulțumit Departamentului Cultelor pentru sprijinul larg pe care l-a acordat eparhiei, asigurând clerul și credincioșii de înalta dragoste și prețuire spre propovăduirea păcii și în ostenele pentru binele obștesc.

AJUNUL CRĂCIUNULUI LA REȘEDINȚA EPISCOPALA

În virtutea unei vechi tradiții în seara de ajun a Nașterii Domnului, la reședința episcopală din Arad au venit și în anul acesta preoți, salariați ai Centrului eparhial, membri din Consiliul eparhial, etc. pentru a felicita pe noul și iubitul nostru ierarh — Prea Sfințitul Episcop Teoctist — cu prilejul luminatului praznic.

În aceeași seară corul Catedralei, sub conducerea prof. Ioan Lipovan și cel din parohia Aradul Nou, au prezentat un program de tradiționale colinzi.

La sfîrșitul colinzilor Prea Sfințitul Episcop Teoctist a adresat mulțumiri pentru strădania depusă în păstrarea frumoasei tradiții — de a vesti bucuria Nașterii Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos.

RECEPȚIE DE ANUL NOU LA REȘEDINȚA EPISCOPALA

În după amiaza zilei de Anul Nou preoțimea din Arad, membri ai Consiliului eparhial și salariați ai Centrului eparhial înșuflețiți de dragoste și înaltă prețuire au prezentat Chiriarhului lor urări pentru noul an 1963. Adunați fiind în sala de recepție, preoții și ceilalți oaspeți au intonat la intrarea Prea Sfințitului Episcop Teoctist, imnul arhieresc, iar apoi P. C. pr. Șerb Gheorghe protopop delegat, în numele tuturor a rostit cuvîntul de urare la care Prea Sfinția Sa a răspuns mulțumind pentru urările ce i s-au făcut și spunînd printre altele:

„Noul an ne prilejuește un mare popas, atît pentru fiecare dintre noi, cît și pentru Biserica pe care o slujim în Patria noastră.

Evenimente însemnate au fost înscrise pe răbojul vieții noastre bisericești și realizări importante ale patriei noastre menite să înalțe viața poporului nostru sub înțeleapta cîrmuire a Republicii Populare Romîne de la a cărei aniversare se împlinesc 15 ani.

Printre alte multe roade ale vieții cu adevărat libere și constructive care este asigurată astăzi Bisericii noastre strămoșești, Prea Sfinția Sa amintește împlinirea marelui vis al credincioșilor ardeleni: reîntregirea Bisericii Ortodoxe Romîne.

Un alt eveniment de o deosebită importanță este participarea Bisericii Ortodoxe Romîne la Consiliul Ecumenic al Bisericilor, la Consfătuirea panortodoxă de la Rodos, la lucrările conferințelor Mișcării creștine pentru pace de la Praga și de la alte manifestări pe plan mondial a vieții bisericești.

Un alt fapt de o deosebită importanță în acești ani a fost canonizarea de sfinți romîni, cu participarea întregii Or-

todoxii, căci acești sfinți strălucesc nu numai pentru Biserica noastră, ci pe tîmpla întregii Biserici Creștine de Răsărit”.

P. S. Sa amintește apoi de marele ajutor material pe care Guvernul Republicii noastre Populare îl acordă Bisericii prin restaurarea și repararea lăcașurilor de cult, monumete istorice.

Toate aceste cîștiguri și evenimente a continuat Prea Sfinția Sa s-au înregistrat sub îndrumarea Bisericii noastre de către Sf. Sinod în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian pentru care închinăm și în acest ceas un gînd plin de recunoaștință.

Desigur că temeiul bucuriei noastre ca preoți și ca cetățeni la acest început de an îl găsim în marile înfăptuiri sociale ale poporului nostru sub înțeleapta îndrumare a conducătorilor săi.

Putem privi cu deplină încredere și nădejde la continuarea muncii noastre și în viitor.

Pentru munca noastră nu înfățișăm un plan pentru că planul nostru este dragostea de Dumnezeu și de oameni, idealul păcii care ne îndrumază fiecare acțiune.

Așteptăm de la preoți și de la credincioși să fie vrednici de chemarea lor, să ne ajute să sporim toate aceste cîștiguri făcîndu-ne folositori Bisericii, poporului și Patriei noastre.

Cu aceste gînduri Vă urez fericire, pace, bucurie pentru familiile fiecăruia și pentru cei pe care-i păstoriți”.

SLUJBE ȘI INDEMNURI ARHIEREȘTI

Din prilejul celui dintîiu Praznic al Nașterii Domnului, Anului Nou și Bobotezei la Arad, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a slujit și cuvîntat cu toată ardoarea și evlavie care-l caracterizează.

Serviciile arhieresti în sobor de preoți, oficiate după frumosa noastră rînduială bisericească au impresionat adînc pe credincioșii prezenți la aceste servicii.

Neuitate le-au rămas și cuvintele părintești pe care Prea Sfinția Sa le-a adresat lor de Anul Nou și Botezul Domnului.

Prea Sfințitul nostru Episcop Teoctist a scos în evidență adevărata și măreția credinței ortodoxe. Ortodoxia înseamnă viață creștinească trăită în fiecare clipă printre credincioșii, trăită cu folos duhovnicesc și truesc atît pentru creștinul dreptmăritor cît și pentru cei dimprejurul său. Noțiunea de creștin bun nu se poate despărți de ceea ce cetățeanului întregu.

În încheiere Prea Sfinția Sa a adăugat considerațiuni asupra mărețelor înfăptuiri în cei 15 ani de la proclamarea Republicii Populare Romîne și foloasele înfrățirii agricole, a dat îndrumări părintești pentru viață în noul an. A sfătuit pe cei buni să fie și mai buni în familie, la locul de muncă, între semenii lor, iar pe cei delăsați i-a încurajat la silință și

spor duhovnicesc. Căci numai așa, a subliniat Prea Sfinția Sa, vom promova zidirea vieții noi din Patria noastră scumpă, Republica Populară Română, a vieții tot mai îmbelșugate, mai plină de lumină, de cinste și dreptate.

SFÎNȚIREA BISERICILOR DIN PAROHIELE DUD, BIRTIN ȘI SINCRAI

Prin interesul depus de harnicul preot Iacob Lupei, cu contribuția credincioșilor și cu supravegherea protopopului de raion E. Borza, prin ajutorul substanțial al cîntărețului Neacșu Neța, parohia Dud Teiu protopopiatul Ineu, reg. Crișana și-a reparat biserica și ne fiind tirnosită de arhieru a fost invitat P. S. Episcopul Teoctist să săvîrșească sfînțirea care a fost fixată pe ziua de 11 noiembrie 1962.

Duminică dimineața, după slujba sfînțirii aghiasmei, un sobor de preoți, în frunte cu P. C. prot. E. Borza, a întîmpinat pe P. S. Episcop Teoctist care, însoțit de P. C. consilier ad-tiv pr. I. Nădăban, a sosit la ora 9 în fața bisericii. După un cuvînt de întîmpinare rostit de protopop P. S. Sa a răspuns mișcat de călduroasa primire ce i s-a făcut, exprimîndu-și bucuria de a fi venit spre a săvîrși o lucrare duhovnicească atît de importantă și de a cunoaște pe credincioșii parohiei Dud.

S-a început apoi serviciul tirnosirii.

Sfînta liturghie arhierescă a fost oficiată de P. S. Sa înconjurat de un sobor de preoți și diaconi.

În cuvîntul de învățătură P. S. Sa Episcopul Teoctist a vorbit despre puterea harului Sfîntului Duh, arătînd că este necesar să colaborăm unii cu alții, trăind în dragoste creștinească și în deplină pace, prețuind și fericirea din această lume și pe cea veșnică.

Prin credința curată, prin dărnicia și munca bunilor credincioși și cu hărnicia preotului Tănase Coroi din parohia Birtin de la poalele munților Zărandului, s-au desăvîrsit lucrările frumoasei lor biserici, care a fost tirnosită în duminica din 18 noiembrie 1962.

În dimineața acestei zile, după slujirea utreniei și sfînțirea apei, un sobor de preoți în frunte cu P. C. Trifu Benea protopopul raionului Brad, împreună cu credincioșii au primit pe Prea Sfințitul Teoctist Episcopul Aradului.

La sosire, Prea Sfinția Sa a fost primit cu bucurie și i-au fost oferite buchete de flori în timp ce soborul preoților întona imnul arhieresc. P. C. Protopop Trifu Benea a rostit un cuvînt de bun venit Ierarhului, exprimînd bucuria și mulțumirea P. C. Sale și a tuturor celor prezenți, pentru bunăvoința și osteneala ce și-a luat Prea Sfinția Sa de a veni pînă pe aceste îndepărtate meleaguri.

În cuvîntul de răspuns, adresîndu-se tuturor celor prezenți, soborului și credincioșilor, Prea Sfinția Sa mulțumește

pentru caldă și frumoasă primire, asigurându-i pe toți că deși este de curând venit în fruntea eparhiei Aradului îi prețuește și vine cu bucurie în mijlocul lor.

După săvârșirea ritualului înfrumusețării sfântului locaș, toți cei prezenți intră în sfântul altar, se închină în fața sf. presbiter și primesc blagoslovenia ierarhului. La terminarea sfintei liturghii C. preot Tănase Coroi — parohul locului — prezintă Prea Sfinției Sale și celor prezenți un amplu raport asupra lucrărilor de terminare a bisericii din Birtin.

Apoi C. preot mulțumește Prea Sfinției Sale pentru tot ajutorul și osteneala ce și-a luat venind și săvârșind personal înfrumusețarea bisericii lor, precum și autorităților locale pentru toată înțelegerea și sprijinul acordat.

Prea Sfinția Sa dă credincioșilor prețioase sfaturi, explicându-le rolul lor de împreună lucrători ai preotului.

Arătând noile condiții de viață și de muncă create de Statul nostru, acum după încheierea colectivizării agriculturii, Prea Sfinția Sa îndeamnă pe credincioși să muncească plini de râvnă și încredere pentru înflorirea scumpei noastre Patrii și înstaurarea unei păci definitive în lume.

În parohia Sincrai din protopopiatul Hunedoara s-a sfințit prin delegație de la Prea Sfinția Sa Episcopul Teoctist, de către P. C. preot Adam Lăzărescu, biserica renovată prin osteneala preotului paroh Emil Timișan, la data de 4 noiembrie 1962.

Preotul sfințitor a vorbit credincioșilor despre însemnătatea lăcașului de cult în viața credincioșilor.

VIZITE PASTORALE

De la venirea Prea Sfinției Sale la cîrma Episcopiei arădane, în dorința de a-și cunoaște credincioșii și eparhia și chemat de rezolvarea diverselor probleme legate de conducerea bisericii din eparhie, a binevoit a vizita pînă în prezent de mai multe ori sf. mănăstire Hodoș—Bodrog, Arad—Gai și a cercetat protopopiatele Arad, Criș, Deva, Hațeg, Hunedoara și Orăștie, fie cu prilejul conferințelor de orientare, fie cu alte prilejuri. S-a oprit apoi la parohiile: Silvașul inferior, Hațeg, Ruși, Strei, Călan, Băcia, Deva, Cinciș și Ghelar.

La îndrumarea Prea Sfinției Sale au mai fost cercetate alte parohii de către P. C. Consilieri administrativi și de inspectorul eparhial.

CONFERINȚELE PREOTEȘTI DE ORIENTARE DIN LUNA NOIEMBRIE

Conferința de orientare de la finea acestui an a fost închinată bilanțării acțiunilor și realizărilor în lupta de apărare a păcii. Tema: „Acțiuni și rezultate în lupta pentru apărarea păcii în anul 1962” a fost prelucrată de preoțimea celor zece protopopiate cu mult zel și la nivel înalt.

În protopopiatele Arad, Deva, Hațeg și Orăștie lucrările au fost conduse de însuși noul Chiriarh, Prea Sfinția Sa Episcopul Teoctist, imprimându-le în felul acesta o atmosferă de învioreare și totodată festivă. La reședința protopopiatelor Brad, Gurahonț și Ineu a prezidat P. C. consilier administrativ pr. I. Nădăban, la Criș, însoțit pe Prea Sfinția Sa P. C. consilier administrativ, pr. P. Sălăgeanu, la Hunedoara și Petroșani P. C. inspector eparhial pr. Gh. Perva.

Din rapoartele delegaților chiriarhali la conferințe și din procesele verbale ale acestor conferințe reies concluzii unisone, clare și optimiste.

Popoarele lumii au nevoie de pace, de liniște, de tihnă; ele sînt însetate de belșug și fericire. Lichidînd primejdia războiului se face cu putință atît înstăpînirea belșugului pentru toți, cît și împărtășirea tuturor oamenilor de binefacerile unei vieți fericite.

Clerul Bisericii noastre, — au spus referenții și cei care au luat cuvîntul la discuții, — este îndatorat să se convingă pe el însuși întîi, apoi pe credincioși că problemele păcii și războiului ne privesc pe toți și de osîrdia cu care participăm la soluționarea lor în spirit umanitar și creștinesc totodată, depinde realizarea năzuințelor noastre firești și permanente, spre o viață tihnită și îndestulată, vrednică de valoarea și demnitatea omului.

Peste tot, preoții au înțeles să sprijinească toate acțiunile organelor de Stat pentru a grăbi realizarea perspectivelor de viitor înfățișate de conducătorii Patriei noastre dragi, Republica Populară Romînă.

Un loc important s-a acordat în partea a doua a conferințelor de orientare din luna noiembrie 1962, rapoartelor de activitate pastorală. Prea Sfinția Sa Părintele Episcop Teoctist a stăruit mult în conferințele la care a participat pentru acordarea întregii atenții acestor rapoarte, deoarece în ele se oglindește activitatea pastorală a preoților și se arată cum se aplică ideile dezbătute în conferințele teoretice.

PREZENTĂRI BIBLIOGRAFICE

ARHIMANDRIT SERGHIE P. IA-SADJIEV; *Propovăduirea și activitatea Sfintului Ioan Botezătorul, Înaintemergătorul Domnului*, în Anuarul Academiei Duhovnicești „Sfintul Clement al Ohridei”, Sofia, Tom. XI (XXXVII), 10, 1961—1962, p. 349-432.

Cea dintîi parte a studiului pe care îl prezentăm este consacrată „propovăduirii și activității Sfintului Ioan Botezătorul înainte de botezul Domnului nostru Iisus Hristos”. Ea începe cu o introducere care vorbește despre profețiile neotestamentare privitoare la Sfintul Ioan Botezătorul și mai ales la prezicerea îngerului Gavril (Luca 1, 13—17) și la aceea a tatălui Sfintului Ioan Botezătorul, preotul Zaharia (Luca 1, 76—77). Urmează apoi patru capitole referitoare la: 1. Începutul activității Sfintului Ioan Botezătorul, propovăduirea sa despre pocăință și „botezul căinții” administrat de el (Matei 3, 1—6; Marcu 1, 1—6; Luca 3, 1—6). 2. Cuvîntarea Sfintului Ioan Botezătorul împotriva fariseilor și saducheiilor (Matei 3, 7—10; Luca 3, 7—9). 3. Cuvîntarea Sfintului Ioan Botezătorul adresată poporului, vameșilor și ostașilor (Luca 3, 10—14). 4. Cea dintîi mărturie a Sfintului Ioan Botezătorul cu privire la Domnul Iisus Hristos (Matei 3, 11—12; Marcu 1, 7—8, Luca 3, 15—18).

Introducerea este precedată de o prefață în care este abordată problema preținsei apartenențe a Sfintului Ioan Botezătorul la comunitatea esenienilor din Qumran, problemă ridicată în ultimii zece ani în legătură cu descoperirea manuscrise-

lor de la Marea Moartă. Pentru a demonstra caracterul sectar al acestei comunități autorul a recurs la mărturia mai multor scrisori vechi care vorbesc despre ea, ca spre pildă Iosif Flaviu și Rilon din Alexandria, precum și la aceea a unor cercetători moderni. Sînt stabilite patru puncte principale care deosebesc în mod suficient de vizibil esenianismul de iudaismul autentic: a) concepția dualistă care vede în trup un principiu rău, o „închisoare a sufletului”, b) abstenința de la carne pe motiv de dezgust și respingerea jertfelor singeroase, c) disprețul orgoliilor manifestat față de oricine care n-ar fi aparținut sectei și chiar față de esenienii inferiori în grad, și d) angajamentul întărit prin jurămint de a păstra — chiar în fața amenințării cu moartea — secretele sectei.

Așa stînd lucrurile se poate trage concluzia că esenianismul n-a fost decît o simplă sectă care s-a despărțit de iudaismul autentic și de Templul din Ierusalim. Ioan Botezătorul n-a putut aparține, este firesc, unei astfel de secte nelegiuite și nici n-a fost influențat de ea.

Autorul își întemeiază această teză pe exegeza atentă a izvoarelor folosite cum și pe respingerea argumentelor invocate de partizanii pretinsului esenianism al Botezătorului.

Cel dintîi argument este luat din cîntarea de laudă a tatălui, preotul Zaharia, la nașterea fiului său (Luca 1, 68—79). S-a pretins că această cîntare conține oarecare expresii care se găsesc și în scrierile qumraniste și s-a dedus de aici o oarecare in-

fluență eseniană asupra tatălui Sfintului Ioan Botezătorul. Totuși, expresiile „făgăduință“, „cunoștință“, „lumină dumnezeiască“ nu sînt altceva decît simple expresii biblice care își au unica lor origine în Sfînta Scriptură a Vechiului Testament. Afară de aceasta există o deosebire fundamentală între cîntarea lui Zaharia și manuscrisele eseniene: Zaharia ca un adevărat iudeu, pune pe Mesia în legătură cu casa lui David (Luca 1, 69) și nu cu familia lui Aaron cum pretindeau esenienii care, fără temei așteptau un Mesia împărat și un altul preot. Impotriva acestui mesianism parțial, Sfîntul Ioan Botezătorul nu vorbește decît despre un unic Mesia Dumnezeu și susține astfel întru totul rol al Domnului nostru Iisus Hristos, ca profet, preot și împărat, concentrate într-o singură Persoană.

Abstinența Botezătorului de la vin și de la orice băutură alcoolică prezisă de îngerul Gavriil a constituit un alt element folosit ca pretinsă dovadă în favoarea unei influențe qumranite, știut fiind că esenienii nu obișnuiesc să bea vin. Cu toate acestea, expresia „nu va bea nici vin, nici băutură amănitoare“ (Luca 1, 15) este o expresie tipică care indică apartenența cuiva la nazireat (Numeri 6, 3; cf. Judecători 13, 14), care este un vot liber consimțit de abstenență provizorie sau continuă. De altfel abstenența de la băutura alcoolică care este cea dintîi condiție a nazireatului este în același timp și aceea a oricărui ascetism.

La fel stau lucrurile și cu apropierea stabilită între Sfîntul Ioan Botezătorul și esenienii de la Qumran în ceea ce privește faptul că întoc-

mai ca și ei el folosea ca hrană lacustele (Matei 3, 4). Numai că lacustele erau folosite cu osebire de către oamenii armeni din Orient, după cum și astăzi le mai folosesc beduinii. În plus, legea rituală a lui Moise (Levitic 11, 22) le considera ca hrană curată.

Plecînd de la mustrarea: „neam de vipere“ (Matei 3, 7) adresată de Sfîntul Ioan fariseilor și saducheilor, expresie de care se foloseau și esenienii pentru a caracteriza pe vrăjmașii lor, s-a spus că înaintemergătorul „A moștenit de la esenieni ura acestora împotriva iudaismului oficial“. Dar este limpede că e vorba aici de o expresie curentă întrebuințată încă în antichitate pentru a indica printr-o metaforă răutatea ascunsă a omului, comparînd-o cu aceea a unui șarpe din cei mai veninoși. O astfel de expresie comună a putut fi folosită la fel de bine de esenieni ca și mai târziu, independent de ei, de Sfîntul Ioan Botezătorul și chiar de Mîntuitorul (Matei 12, 34; 23, 33). În timp însă ce esenienii legau de ea un sentiment de ură și dispreț față de potrivnicii ~~sestei~~ lor, Sfîntul Ioan Botezătorul a folosit-o doar pentru a zgudui conștiința adormită a conducătorilor izraeliți, pentru a-i îndemna la pocăință (Matei 3, 8). De altfel în calitate sa de drept, Sfîntul Ioan n-a putut simți vreo dușmănie față de cineva, cu atît mai puțin față de reprezentanții oficiali ai iudaismului care, deși nevrednici, au fost totuși depozitarii puterii teocratice, recunoscută ca atare de Mîntuitorul însuși (Matei 23, 2—3) și de Sfîntii Apostoli (F. Ap. 4, 8; 23, 5). Botezătorul însuși a primit cu respect delegația oficială a preoților și leviților

trimiși și de sinedriu și formată mai ales din farisei (Ioan 1, 19—20, 24).

Ceea ce constituie însă punctul central al tezei privitoare la pretensele împrumuturi ale Sfântului Ioan Botezătorul din esenianism, este „botezul de pocăință” pe care îl propovăduia și administra. Se zice astfel că botezul lui Ioan are multe asemănări cu spălările curățitoare îndeplinite de esenieni, că e chiar tribut ar acestui fel de „botez”.

Numai că spălările qumraniților putând aminti spălările iudaice prescrise de Lege (Exod 29, 4; Numeri 8, 6; Levitic 22, 6 cf. Marcu 7, 3—4), erau net distincte ca sens. În spălările rituale iudaice curățirea trupului nu era decît un simbol al curățirii sufletului, în timp ce la esenieni o astfel de concepție nu era posibilă prin însăși faptul că ei disprețuiau trupul și nu vedeau în el decît o „închisoare a sufletului”. De aceea spălările eseniene se refereau mai ales la trup care, potrivit concepției lor, avea trebuință de o continuă curățire fiind considerat ca „principiu al răului”. Afară de aceasta, tendința esenienilor în spre o curățenie rituală completă pornea dintr-un orgoliu exagerat. Curățenia trebuia să fie „simbolul izolării lor de oameni necurați și dovada situației lor privilegiate de aleși predestinați de Dumnezeu”. Am spus deja că ei dădeau dovadă de un orgoliu neîmbrumit chiar față de esenienii aparținînd unor clase inferioare, astfel încît după un contact cu ei, „superiorii” trebuiau să se curețe printr-o spălare (Iosif Flaviu, *De Bello jud.* II, 8, 10). Spălările eseniene erau deci un fel de privilegiu rezervat celor „mari”, adică „inițiaților”.

E deci limpede că există o mare

deosebire între spălările și botezul ioanic a cărui condiție principală era dispoziția interioară spre pocăință, lucru de care nu era nici măcar vorba în spălările eseniene. Chiar aceia care sînt partizanii dependenței înaintemergătorului de esenianism, recunosc totuși deosebirea esențială dintre botezul ioanic și spălările eseniene concretizînd în patru puncte.

1. botezul ioanic este legat de „legitimarea” personală a Sfântului Ioan Botezătorul;

2. era cu necesitate îndeplinit de el în persoană, pe cînd esenienii se spălau pe ei înșiși;

3. spre deosebire de numeroasele spălări eseniene el reprezintă un act unic care nu se poate repeta;

4. este destinat nu numai iudeilor, ci tuturor.

După această scurtă analiză a principalelor argumente citate în favoarea pretensei influențe eseniene asupra Sfântului Ioan Botezătorul, se poate trage concluzia că o asemenea influență este cu totul imposibilă.

Și numai ideea unei atari influențe ne pune, de altfel, în plină contradicție cu atît de superioara misiune a Sfântului Ioan de înaintemergător al Domnului. Or n-ar fi putut-o niciodată împlini dacă ar fi urmat înclinarea sectară a esenianismului care s-a despărțit de adevărata Biserică a Vechiului Testament, concentrată împrejurul Templului din Ierusalim — prefigurarea a Bisericii lui Hristos care i-a fost moștenitoare legitimă!

Subliniind că Sfîntul Ioan Botezătorul a fost fiul unui demn preot al Templului din Ierusalim, G. Grayston (în studiul său intitulat: *The Dead Sea Scrolls and the Originality of Christ — Manuscrisele de la Marea Moartă și originalitatea lui Hristos*, London, 1956, p. 94) se întreabă:

„E posibil să fi devenit adeptul unei secte eterodoxe care așeza propriile sale rituri de-asupra jertfelor oferite la Templul din Ierusalim, care își avea calendarul propriu (cu totul deosebit de cel adoptat la Templu), obiceiurile religioase, cărțile și inițierile proprii?”

Răspunsul negativ la această chestiune este și concluzia studiului docentului Serghei pe care l-am rezumat în cele de mai sus și pe care îl recomandăm celor preocupați de descifrarea evenimentelor legate de persoana Sfântului Ioan Botezătorul.

(*Preotul Nicolae*)

PETRU COMARNESCU, *Indreptar artistic al monumentelor din nordul Moldovei*, Suceava (fără indicarea anului), 349 p. preț 47 lei.

Cartea cu o prefață de Eusebiu Camilar vorbește despre artele (arhitectură și frescă) din vremea lui Ștefan cel Mare, cit și despre creațiile de pe vremea urmașilor săi, de la Petru Rareș la Movilești. Ea arată dragostea pentru artă și iscusința uimitoare în puterea de pătrundere a frumosului. Modelele prezentate în această lucrare, mărturisesc ele singure despre înălțarea artei noastre la o prea frumoasă culme. Citind cartea ne trec pe dinaintea ochilor monumentele de la Sf. Ilie, Sf. Gheorghe, Sf. Dumitru din Suceava, Sf. Gheorghe Hirlău, Sf. Nicolae Dorohoi, Sf. Nicolae Popăuți, Minăstirea Probota, Minăstirea Humor, Minăstirea Sucevița, Minăstirea Dragomirna, Minăstirea Vatra Moldoviței, Putna și alte biserici și opere de artă bisericească. Cele 80 de ilustrații confirmă la prima ochire că lucrarea încheie în sine o bogată comoară de creații artistice. Dar noi nu ne putem îngădui a ne pronunța asupra acestei valori, rostul acestei însemnări bibliografice fiind de a arăta doar în ce măsură intră *Sf. Scriptură a Vechiu-*

lui Testament în tematica monumentelor artistice din nordul Moldovei, descrise de merituosul autor Petru Comarnescu.

Nordul Moldovei păstrează o seamă de monumente în care tematica realizărilor artistice e luată din Sfânta Scriptură care „dincolo de rostul lor religios, exprimă sentimente profund umane și oglindesc uneori viața din preajma” (41).

În această legătură de idei vine în considerare cu osebire pictura monumentelor, care „depășește simbolică religioasă, iconografia strictă și canoanele, impuse de oficialitățile de atunci și care merită să fie apreciate ca orice opere de artă ale umanității” (42).

Cele mai fermecătoare imagini din naosul Minăstirii Sucevița și unele care-ți rămân neuitate din întreaga pictură moldovenească sînt trei scene din ciclul Genezei... Avem aici, mai întîi, un imn închinat naturii legat de versul biblic, pămîntul a dat verdeață, iarbă, cu sămînțe, după soiul ei, și pomi care fac rod” (Gen. 1, 11).

Într-o altă scenă pictorul descrie întocmai versetul 1, 21 din Geneză „peștii cei mari și toate viețuitoarele care se mișcă”.

La Minăstirea Vatra Moldoviței, în altar, apare Adam și Eva ieșind din mormînt, avînd atitudini smerite, Avel, lîngă Eva atinge hlamida Mintuitorului, iar David și Solomon privesc pe Hristos (262).

Arborele lui Iesei încîntă și aici, ca și cel de la Minăstirea Voroneț (272).

În Judecata de apoi, de la Biserica Arbort Adam și Eva apar în proporții mari (în calitate de protopărinți ai întreg neamului omenesc). Sfinții trec de-a dreptul în „sînul lui Avraam”.

Sub streșina bisericii de la minăstirea Voronț, întîlnim o serie de scene din Cartea Facerii, cu Facerea lumii. Apare aici Adam și Eva. Ei apar îm-

brăcați ca niște împărați, iar după ce păcătuiesc apar goi, desbrăcați și cunoscînd greul muncii, Adam arînd, iar Eva țesînd. Fiugul are o formă rudimentară sugerînd stadiul primitiv al agriculturii din acea vreme. De reținut este scena în care apare Cain și Avel, legați oarecum de peisajul local și de florile locului (cu maci albăstrii).

În Conca de sus de la Minăstirea Humor Filoxenia lui Avraam (din Geneză cap. 18) „are o strălucire ce ne duce cu gîndul la Fra Angelico și Andrei Rublev. Pe fondul albastru închis, cei trei îngeri, înveșmîntați într-un albastru mai luminos și avînd aripi aurite. Avraam și Sara stau în picioare. Jos, în primul plan și în proporții mai mici, uciderea vitelului pentru ospăț. Arborele din centru dă mai multă atmosferă acestei scene, pictată cu deosebită finețe” (251). Filoxenia lui Avraam apare, interesant redată, și la Minăstirea Sucevița, iar în exteriorul minăstirii apare scara cerească (din Geneză).

Interesantă este jertfa lui Avraam, din biserica Sf. Nicolae de la Băli-nești (Rădăuți). De remarcat este via construcție realită, a chipului lui Isac, un copil supus, care pare că cere îndurare (233). Cuprinsul scenei se conturează întocmai pe conținutul biblic.

În gropnița Minăstirii Sucevița se desfășoară întreaga viață a lui Moise, așa cum este redată în Sf. Scriptură. Compoziția este îndeminatică, scenele au animație și inventivitate (185).

Ieșirea din Egipt atrage atenția. Se vede oastea faraonului care urmărește pe evrei. Faraonul se află în centrul călărașilor. Pe cap poartă turban, ca un sultan, iar evreii căciuli fuguite, ca pe plaiurile Moldovei de nord (286).

Tot aici obvine rugul aprins, mana cerească, prepelețele, iar în pronaos filoxenia lui Avraam, în bolta pridvorului: prăpădul Sodomei și Gomorei, înțelepciunea lui Solomon, Visul lui Nabucodonosor și lina lui Ghedeon.

La Minăstirea Humor (peretele sudic al bisericii) apare Moise de trei ori: o dată chemat de îngeri ca să adore pe Fecioara, a doua oară Moise descălțîndu-se, a treia oară Moise înfățișat stînd pe o stîncă și primind tablele legii (p. 259).

La Minăstirea Sucevița apare și rugul aprins (281).

În pronaosul bisericii Sf. Ilie din Suceava întîlnim multe scene din viața Sfîntului Ilie. Interesantă este aceea în care Sf. Ilie mină un plug de tip vechi, obișnuit în localitate, tras de 8 boi. O altă scenă cu Sf. Ilie este căruța cu care Sfîntul zboară prin nori. Căruța e trasă de cai.

În exteriorul Minăstirii Sucevița vedem arborele lui Iesei. De altcund, la Minăstirea Sucevița apare și David și Isaia în calitate de profeți. Materialul biblic luat Noului Testament este oarecum materia primă în tematica monumentelor de artă din nordul Moldovei, totuși vîile Sfinților.

În multe fresce întîlnim și figurile bătrînilor filozofi greci.

Meșterii au îndeplinit două cerinți. Una pe cea a credincioșilor care erau iubitori de cele sfinte, și care doreau să-și vadă exprimate sentimentele fidel și altă cerință, care a avut de îndrumători pe marii ctitori Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Grigorie Roșca și alții, a fost aceea de a se crea opere de artă trainică și frumoasă, care să capete o faimă generală.

Recomandăm preoților cartea aceasta din care se vede cît de puternică

a fost contribuția bisericii noastre la progresul artelor.

Măstarii principali ai monumentelor din nordul Moldovei au fost români, iar zugravii de obicei modești călugări, care adesea au adus un cuvânt hotărâtor în mersul artei monumental decorative. (N. Neaga)

BLACK M., *The Scrolls and Christian Origins*. Studies in the Jewish Background of the New Testament. Edit. Nelson, 1961, 216 p.

În conferințele pe care le-a ținut la Union Theological Seminary din New-York, în 1956, profesorul Black de la colegiul Sf. Maria din St. Andrews, a expus aportul sularilor de la Marea Moartă asupra problemelor creștinismului primar. El acceptă identificarea sectei de la Qumran cu esenienii, ai căror strămoși au fost ramura ascetică a Hasidimilor. Sînt analizate binecunoscutele descrieri ale esenienilor, făcute de istoricii clasici, Filon, Iosif, etc., iar o importantă secție din carte ne dă evidența patristică pentru sectarismul iudaic anterior. „Ebraiștii” din Faptele Apostolilor sînt priviți ca veriga istorică dintre Biserica primară și Qumran.

Numai specialiștii în studiile manuscriselor de la Marea Moartă vor putea desprinde întregul beneficiu al sugestiilor autorului, dar așa cum este, cartea-i de folos tuturor celor care se ocupă cu iudaismul și cu istoria Bisericii primare.

Ilustrațiunile fac opera atractivă, iar indexurile de la fine ușurează neînebuit consultarea cărții.

BARRET C. K., *Luke the historian in recent Study*. (A. S. Peake Memorial Lectures, 6). Epworth Press, 1961. 76 p.

În acest scurt dar strălucit volum, plin de erudiție și perspicacitate, profesorul Barret de la universitatea din

Durham, expune cu comentariile sale proprii, cele mai importante contribuții ale specialiștilor Noului Testament, din ultimii ani, la înțelegerea operei evanghelistului Luca, om istoric.

Printre chestiunile discutate sînt: Cît de mult a împărtășit Luca concepția elenistică în istoriografie? Cum se compară el cu alte grupuri de scriitori religioși din antichitate? Care a fost relația sa cu Vechiul Testament și cu iudaismul? Care a fost fondul creștin al său și scopul scrierii Faptele Apostolilor de către Luca?

Problema atacată de către autor, adică în ce măsură Luca a fost un istoric, se află amintită și pe scurt discutată, atît în Evanghelia după Luca, cît și în Faptele Apostolilor, dar aici, autorul se ocupă numai de dinsa și prin aceasta, opera lui devine de un interes capital.

NOUGAYROL J., *Les fragments en pierre du Code Hammourabien, I, II*. Extrait du *Journal asiatique*, 1957, pp. 33—366; 1958, pp. 143—155.

Cunoscutul asiriolog francez, J. Nougayrol, ne face cunoscut un bun număr de fragmente cioplite în piatră, provenind din Suza și care corespund altor versiuni ale Codului lui Hammurabi, unul din juverele colecțiilor orientale ale muzeului Louvre. Din aceste noi fragmente, pînă aci două ramasesera inealte, celelalte fiind mai mult sau mai puțin publicate de descifratorul Codului lui Hammurabi, jâr. V. Scheil. Nu era deci inutil să se reia colecția și a o face inoscute cu precizie. Așa dar, se va afla ahi o copie a fragmentelor 2, 4, 6, 7, 8, 9, apoi transcripția a noi bucăți, un tablou de concordanțe, variante de texte sau prezentare de concluzii.

S-a stabilit că au existat, la Suza, cel puțin trei exemplare monumentale ale codului hammurabian. Oare nu ne putem gândi că Codul lui Hammurabi, sculptat în mai multe exemplare, fusese înălțat în mai multe orașe ale Mesopotamiei, de unde regele elamit Shutruk-Nakhunte le-a adus ca trofee ale victoriei sale, în secolul al XII-lea î. de Chr.?

Precum se știe, Codul lui Hammurabi are mare importanță în studiile Vechiului Testament.

MUCK O., *Chéops et la grande pyramide*, Paris, Payot, 1961, 208 p.

Efectiv, nu sînt cunoscute decît puține lucrări, din istoria de cinci ori milenară, a acestui edificiu, care conta printre cele șapte minuni ale lumii. Respectul populațiilor pioase ale Nilului către vechiul lor faraon divinizat a ferit piramide, ce purta numele lui, contra sacrilegiilor jefuitoarelor de morminte. Cu islamismul care transformă pe felahi în musulmani, a început demolarea acestui magnific monument. Autorul german, tradus de G. Remy, ne face să vizităm piramida, cît se poate de minuțios.

Rămîne problema destinației piramidei. Autorul cere aici concursul nu numai al arheologiei, ci și al tradiției și cel al mitologiei. Autorul le-a studiat cu prudență, tratînd cultul morților, al credinței în imortalitate și al fenomenului revărsării Nilului, ce au fost un fel de regulator al vieții egiptene. Ipotezele cu privire la calendarul revărsării Nilului sînt perfect plauzibile, Cheops, influențat de practici străine, va diminua profund practicile religioase ale poporului său. D-l Muck a știut să procedeze la o strălucită reconstituire a unei epoci,

care a marcat apogeul vechiului imperiu (pasajul de la dinastia IV, la a V-a este clar explicat) și ale cărui edificii gigantice nu vor înceta să provoace admirațiunea și curiozitatea.

PARMITER G., *King David, shepherd and Psalmist*. Edit. Nelson, 1961, p. 195.

lui David, ca unul care se străduia

Despre marele psalmist al Vechiului Testament s-au scris destule cărți, fiindcă mare este și personalitatea să trăiască după Dumnezeu.

Parmiter se sforțează și reușește să ne dea și el o biografie a lui David, studiind în mod științific cărțile biblice (Samuel și Cronici), unde sînt amintite acțiunile marelui Psalmist al Vechiului Așezămînt. Utilizînd textul massoretic și făcînd mai mult decît o traducere a acestuia, autorul reușește să dea naștere unei lucrări, ce seamănă mai mult a un comentariu, decît unei biografii. Preocuparea sa, ahtiată după numiri de localități și oameni, umbrește puțin tema și chiar minunata eredință în Dumnezeu a lui David pare să fie restrînsă la nivelul unor scurte note. Este regretabil că în această carte n-a fost inclusă nici o hartă, dar chiar adăugarea acestora n-ar fi ajutat prea mult cărții să obțină caracterul de bibliografie. De sigur, nu doream o tratare de erou a lui David, dar totuși era posibil să fie descris într-un stil mai poetic, decît să se repete așa de mult nume de locuri și bătălii. Nici ca o exegeză, cartea autorului nu este prea originală. În ce privește bibliografia nu este destul de bogată, iar indexul este prea restrîns.

(Ath. Negoită)

T. A. C. - Nr. 27 - 1963

zismului; Intîlnire interconfesională în Brazilia; Apropieri între catolici și protestanți; Frățietate interculturală; Un proiect de lege monstruos	91
---	----

N O T E Ș I C O M E N T A R I I

Raportul dintre Vechiul Catolicism și Ortodoxie (Prot. I. Petreuță); Șirul reconsiderărilor nu s-a sfîrșit	98
--	----

VIATA BISERICIASCA IN CUPRINSUL MITROPOLIEI ARHIEPISCOPIA TIMISORII ȘI CARANSEBEȘULUI:

Adunarea Eparhială; Hirotonire; Sărbătorirea praznicelor de iarnă la reședința mitropolitană; Prăznuirea Nașterii Domnului, a Anului Nou și Bobotezei la catedrala mitropolitană; Conferințe de orientare ale preoțimii; Vizită la Seminarul Teologic; Activități culturale la Seminarul Teologic; Ocrotirea monumentelor istorice din cuprinsul Arhiepiscopiei; Decese	102
---	-----

E P I S C O P I A A R A D U L U I

Vizita Prea Fericitului Patriarh Justinian la Arad; Adunarea Eparhială; Ajunul Crăciunului la reședința episcopală; Slujbe și îndemnuri arhieresti; Sfîntirea bisericilor din parohiile Dud, Birtin și Sîncrai; Vizite pastorale; Conferințele preoțești de orientare din luna noiembrie	110
--	-----

P R E Z E N T A R I B I B L I O G R A F I C E

Arhimandrit Sergie P. Iasadjiev: Propovăduirea și activitatea Sfîntului Ioan Botezătorul (Preotul Nicolae); P. Comarnescu: Indreptar artistic al monumentelor din Nordul Moldovei (N. Neaga); Black M.: The Scrolls and Christian Origins; Barret G. K.: Luke the historian in recent Study; Nougayrol J.: Les fragments en pierre de Code Hammourabien I, II; Muck O.: Cheops et la grande pyramide; Parmiter G.: King David, shepherd Psalmist; (Ath. Negoită)	119
--	-----

